

Görüş:

İstikrar yolda...

Kasım 1993 SAYI: 12

KDV DAHİL 50.000 TL.

Dinmeyen hasret!

Zorlu koşulların güçlü telefonu.

Telefonunuz toz toprak içinde mi kaldı?
Üzülmeyin. Üzerindeki tozu temizleyin
ve kullanmaya devam edin. Nokia 6250,
dahili çok tamponları ve suya dayanıklı
yapısıyla, zorlu
koşulların güçlü
telefonudur.*

www.nokia.com.tr

**NOKIA
6250**

NOKIA
CONNECTING PEOPLE

Club
NOKIA

NOKIA
Danışma Hattı

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

Geçmişle gelecek arasında

Türkiye, 15 Nisan'dan bu yana farklı bir döneme girmiş gibi gözüküyor. 15 Nisan'da ana hatları açıklanan ekonomik program, 15 Mayıs'ta IMF Yönetim Kurulu'nun Türkiye'ye verilecek krediyi onaylamasıyla mali desteğine kavuştu. Şimdi gözler, uygulamada. Bir yanda Kasım'dan bu yana hayatiyetini kaybetmiş ve can suyu bekleyen ekonomi, diğer yanda iç ve dış borç ödemeleri... Görünen o ki, önümüzde uzanan zaman dilimi, 21'nci yüzyıl Türkiye'sine yön verecek karar ve uygulamaları bekliyor. Aslında bu kararlar, 15 Nisan-15 Mayıs arasındaki bir aylık dönemde verildi ve koalisyonda yer alan üç partinin lideri tarafından taahhüt altına da alındı. Ama Türkiye'nin yakın tarihi gösteriyor ki, alınmış kararlar uygulama noktasına gelindiğinde bazen hayata geçiyor, bazen esnetiliyor, bazen de unutuluyor. Politik gerekçeler, ekonominin yönünü bir anda değiştiriyor.

GÖRÜŞ'ün 1992 yılında ilk sayısı yayınlandığında, Türkiye için yine farklı bir dönem yargısında bulunmuştuk. Çünkü, yıllarca birbiriyle kıyasıya mücadele eden iki görüşü temsil eden partilerin, DYP ve SHP'nin ortaklığıyla kurulan hükümet, 500 günde ekonomiyi düzlüğe çıkaracağını belirten iddialı bir program açıklamıştı. GÖRÜŞ'ün 1'nci sayısı, bu birlikteliğin önemini nazar boncuğuyla sembolize ederken, nasıl bir istikrar programına ihtiyaç duyulduğunu kapsamlı bir yazıyla ortaya koymuştu. Programın ilk 100'ncü günü geride bırakıldığında alınan kararların ve açıklanan hedeflerin bir hayli gerisinde kalındığı görülmüş, dönemin başbakanı, GÖRÜŞ'e bunun gerekçesini "biz politikacıyız" diye açıklamıştı.

Kasım ve Şubat ayında iki büyük kriz ard arda yaşanınca ve on yıla yakın süredir yolunu gözlediğimiz --zaman zaman galiba bu kez yakaladık diye düşündüğümüz- istikrar yine buharlaşınca ve Türkiye'ye yapılan mali destek "bu artık son" diye yorumlanınca, GÖRÜŞ üzerinden bu yakın tarihe bir bakmak istedik.

GÖRÜŞ; 1992 yılından bu yana ülkenin makro gündemini yakından izlemeye ve alınan siyasi, ekonomik, sosyal kararların akademik yorumlarını ve toplumsal etkilerini Türkiye'nin en seçkin aydınlarının kaleminden kayda geçiriyor. Bu yüzden, ilk sayıdan bugüne gelen sayılara bakıldığında, Türk ekonomisinin yakın tarihini, gündelik yaşamın şaşırtıcı, gölgeleyici etkilerinden sıyrıp nesnel bir gözle incelemek ve değerlendirmek mümkün olabiliyor. Her biri tek tek çok değerli olan ve yayınlandıkları günlerde akademik tartışmalara ışık tutan bu yazıları, yazarlarının bugüne ilişkin yorumlarıyla harmanlayarak okurlarımıza iletmeye karar verdik. Bu yazılar üzerinden geçmiş ve bugünü irdelemeyi okurlarımızın da ilginç bulacağını düşünüyoruz.

Bu kapsamda, Prof.Dr. Yılmaz Esmer, Prof.Dr. Taner Berksoy, Prof.Dr. Salih Neftçi, Doç.Dr. Deniz Gökçe, Merkez Bankası eski başkanı Bülent Gültekin, Prof.Dr. Asaf Savaş Akat, Doç. Dr. İzak Atıyas, Dr. Mahfi Eğilmez'in makalelerine yer verdik. Bu kişilerden bazıları eski makalelerine dönüp bakarak, hem geçmiş hem de geleceği değerlendirdiler.

Bu yazıların yanısıra, ekonomist-yazar Faruk Türkoğlu'nun 1992'den bugüne Türk ekonomisi yazısı, Ercan Kumcu'nun yeni ekonomik programa ilişkin değerlendirmeleri ve Prof.Dr. Mehmet Altan'ın 15 Nisan kararlarıyla başlayan yeni dönemin politik sonuçlarına ilişkin öngörülerini, taze yazılar olarak ilginizi çekecektir.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla
Dr. Haluk Tükel

Gorus

Dinmeyen hazretti

İÇİNDEKİLER

Görüş; TÜSİAD'ın iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü belirtmez. İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece söz konusu yazarların fikirlerini ifade eder.

35-39 GÖSTERGELER

DÜN

Son on yılda yayınlanan Görüş dergilerinin Göstergeler sayfasında; kamu açıkları, yüksek faizler, yüksek enflasyon, siyasi istikrarsızlık, yapısal reformların ve özelleştirmelerin hayata geçirilmesine ilişkin uyarılar, öneriler ve eleştiriler yer aldı. Bu süreci ele alan derleme, günümüz gelişmelerini de yorumluyor.

42-47 GÖRÜŞ

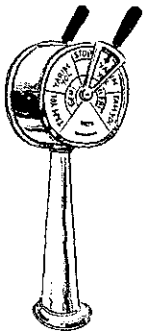
DÜN

1992- 2001 yılları arasında görev yapan TUSİAD Yönetim Kurulu başkanları Bülent Eczacıbaşı, Halis Komili, Muharrem Kayhan ve Erkut Yücaoglu'nun kriz değerlendirmeleri; uyarıları, önerileri, beklentileri, işbirliği çağrılarını... içeriyor.

48-80 DÜN'DEN ÖZET

BUGÜN

Ankara Üniversitesi öğretim üyesi Prof.Dr. Ercan Uygur, Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Prof.Dr. Yılmaz Esmer, Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi Prof.Dr. Taner Berksoy ve Sabancı Üniversitesi öğretim üyesi Doç.Dr. İzak Atıyas'ın, 1992-2001 yılları arasında Görüş'te yazdıkları makalelerinden özetler ve bu makalelerin bugün üzerinden değerlendirmeleri yer alıyor. Ayrıca, Prof.Dr. Salih Neftçi, Boğaziçi Üniversite'nden Doç.Dr. Deniz Gökçe, ODTÜ öğretim üyesi Prof.Dr. Nazım Ekinci, Bilgi Üniversitesi Prof.Dr. Asaf Savaş Akat ve Merkez Bankası eski başkanı Bülent Gültekin'in düünden özet makaleleri de bu sayfalarda yayınlanıyor.

GÖRÜŞ'e abonelik için ABONET hizmetinizde

Telefon: 0212 210 0110 e-mail : www.abonet.net

Yayın:

- Yazı Kurulu: Necla Zarakol, Soli Özel, Hülya Demir Görsel Yönetmen: Kayahan Karaoglu
- Prodüksiyon: Zarakol İletişim Hizmetleri Tel: (0212) 284 30 84 (Pbx) Faks: (0212) 284 31 35 e-mail: gorus@ixir.com
- Basım: Yeni Genç Matbaacılık Ltd. Şti. Çobançeşme Cad. No.14 Kağıthane İSTANBUL Tel: (0212) 294 23 31
- Reklam ve Halkla İlişkiler: Medya C Reklamcılık ve Yayıncılık A.Ş., Türkocağı Cad. 39/41 34334 Cağaloğlu-İSTANBUL Tel: (0212) 513 84 60-61/Faks: (0212) 513 84 63
- Abone başvuruları: ABONET Tel: (0212) 222 72 06 Faks: (0212) 222 27 10 e-mail: abonetw@abonet.net, www.abonet.net Abone Dağıtım: Aktif Dağıtım

Y a n k ı v a d i s i

"Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adı altında açıklanan ekonomik program, Türk ekonomisinde son on yılda tekrar tekrar dile getirdiğimiz sorunların, sorunların kaynağı merciler tarafından açıklanması nedeniyle olumlu bir başlangıç oluşturmuştur. Programda 2001 ve 2002 yılına yönelik ekonomik büyüklüklerin tahmininde iyimser bir yaklaşım sergilenmiştir. Açıklanan ekonomik programda para, döviz ve maliye politikalarının açıklanmamış olması ve dış finansmanın miktar ve zamanına bağlanması nedeniyle TÜSİAD, olası senaryolar çerçevesinde ekonomik büyüklükleri tahmin etmiştir. Oluşturulan makroekonomik senaryo, Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın kabul göreceği, bir önceki programdan yola çıkarak daha da güçlendirilen yapısal programın hükümet tarafından kararlılıkla sahiplenileceği; dolayısıyla da IMF desteğinin alınacağı varsayımı üzerine kurulmuştur. 2000 senesi, stand-by anlaşması çerçevesinde, kullanılmayan yaklaşık 6 milyar dolarlık rezerv hakkının bütçe amaçlı kullanıma da izin verecek şekilde temini ve ekstra olarak Dünya Bankası, G-7 ülkeleri ve uluslararası finans çevrelerinden de bankacılık reformuna yönelik 4-6 milyar dolarlık bir kaynak bulunabileceği varsayımı benimsenmiştir.

Krizler, Türkiye ekonomisini, üretimin ve istihdamın küçülme dönemine girdiği, reel sektördeki sıkıntıların hissedilmeye başladığı bir dönemde vurmuştur. Yaşanılan likidite krizleri ve devalüasyon sürecinde finansal kesim başta olmak üzere tüm ekonomik oyuncular, çok büyük yaralar almıştır ve önümüzdeki seneye önemli bir daralma girilecektir. Bankacılık sektörü krizlerden şu ana kadar en çok zarar gören sektör olarak anılsa da, bu sektörden, kura bağlı olarak artan hammadde maliyetlerinden ve çok ciddi bir daralma yaşayan iç talepten gelecek olan baskılar reel sektörü önümüzdeki aylarda önemli zorluklara maruz bırakacaktır. TÜSİAD yılın tamamında negatif büyüme beklerken, ikinci çeyrekte %10.3 ve sene toplamında %5.8'lik bir daralma tahmin etmektedir.

Bankacılık kesiminin en büyük müşterisi olan ve 2001 yılında yüksek borçlanma ihtiyacı içinde bulunacak olan Hazine, reformlardaki aksaklıklardan olumsuz etkilenecektir. Bu durumda, yükselen faiz oranları da göz önünde bulundurulursa, mevcut kamu açıkları artmasa da finansmanı

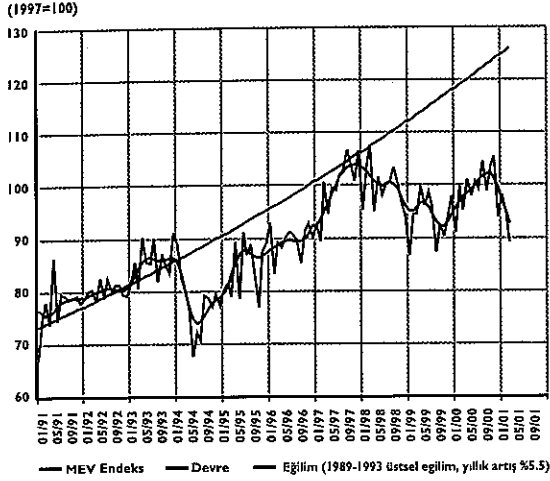
hem iç hem de dış piyasalarda zorlaşacaktır. Özelleştirmenin planlanan ötesinde önemli bir gelir takviyesi yapmayacağı varsayımı altında, hükümetin harcama kısıcı önlemlerin yanında dolaylı vergilere başvurusu ise ekonomiyi soğutacaktır. Bütçe amaçlı kullanılabilecek dış finansman öngörüsü altında bile, konsolide bütçenin %5.1 ve toplam kamunun %5.5 fazla vermesi oldukça iyimserdir. Bu doğrultuda TÜSİAD, bütçe gelir ve harcamalarının 49.2 ve 70.9 katrilyon TL olmasını; faiz dışı dengenin GSMH'ya oran olarak %3.2 fazla ve bütçe dengesinin %10.2 açık vereceğini beklemektedir.

Yaşanan krizlerde siyaset çok aktif rol almış ve krizin üzerinden yaklaşık iki ay geçmesine rağmen kararlı ve acil adımların atılmasında aksaklıklar oluşmuştur. Açıklanan Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda, ilk kademeye eşanlı uygulanması öngörülen piyasalarda güven tazelemeye yönelik uygulamaların önemli bir kısmı, çıkarılacak yasalar ve yapısal dönüşümlerden oluşmaktadır. Özellikle Mayıs ve Haziran aylarındaki yüksek borç ödemelerinin makul maliyetlerle çevirilebilmesi için hükümetin performansı en önemli değerlendirme kriteri olacaktır. TÜSİAD 2000 senesinde %37.5 olarak gerçekleşen ortalama DİBS faizinin, 2001 senesinde %116.2 ve reel faizin %40 olacağını beklemektedir.

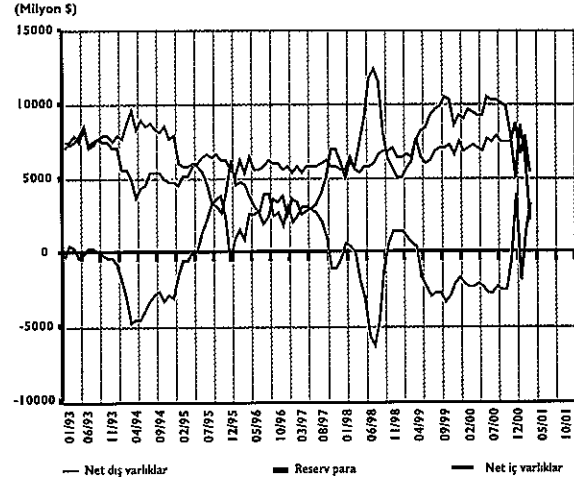
Yaşanılan gelişmeler sonucunda artan kur, faiz oranları ve üretim maliyetleri, yavaşlayan ekonomik büyümeye rağmen enflasyonu yukarı çekecektir. Daralan iç talep nedeniyle tüketici fiyatlarındaki artışların toptan eşya fiyat artışlarının altında kalması beklenmektedir. Açıklanan programda GSMH'ya oran olarak 2000 senesinde %1.5 açık veren KIT faiz dışı dengesinin %0.1 fazla vermesinin öngörülmesi de, idari fiyatların kurdan dolayı yaşanan artışları doğrudan yansıtacağının göstergesidir. 2001 yılında petrol fiyatları ve Euro/dolar paritesinin daha olumlu gelişeceği varsayımı altında, TÜSİAD yıl sonunda dolar kurunun 1.268.468 TL ve TEFE ve TÜFE'deki artışların %72 ve %64.6 olmasını beklemektedir.

2001 senesinde beklenen ciddi daralma sonucunda TÜSİAD ithalatın nominal olarak %18.6 küçülmesini, kur avantajıyla ihracatın %8.9 artmasını ve dış ticaret açığının yaklaşık 14 milyar dolara inmesini beklemektedir. 2001 senesinde turizm gelirlerinde önemli bir artış beklenirken cari işlemler fazlasının 3.1 milyar dolar olması öngörülmektedir.

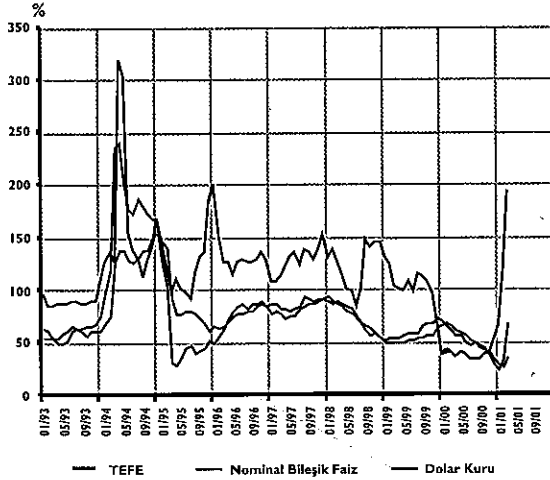
MEVSİMSELLİKTEN ARINDIRILMIŞ İMALAT SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ

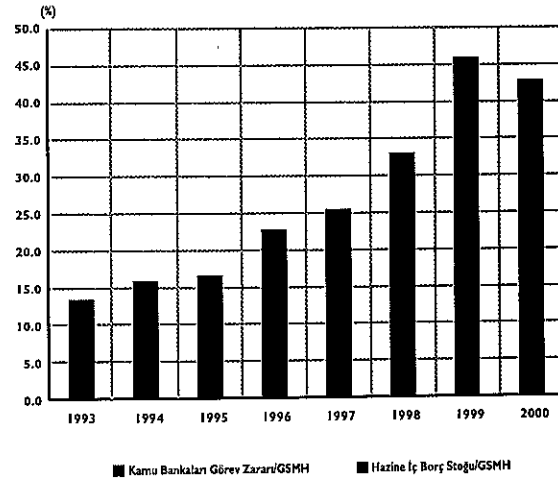
ANALİTİK BİLANÇO

ENFLASYON, NOMİNAL FAİZ ORANLARI VE DOLAR KURU

KAMU BANKALARI GÖREV ZARARI VE HAZİNE İÇ BORÇ STOĞU GSMH ORANLARI

Bu, yaşanan son kriz olsun

Tuncay Özilhan

Türkiye, 2001 yılının ilk aylarında tarihinin belki de en önemli ekonomik krizi ile karşı karşıya kaldı. 1999 sonunda uygulamaya başlanan Uyum Programı, iyi hazırlanmış ve makro-ekonomik dengeler üzerinde olumlu sonuçlar vermeye başlamış bir programdı. Ancak programın 2000 yılı ortalarından itibaren aksamaya başladığı görüldü. Bunda, hükümetin siyasi inandırıcılığının yurtiçinde ve yurtdışında azalmasının büyük payı oldu. Programın aksaması, yurtiçi ve yurtdışından fon girişinin durmasına ve buna bağlı olarak likiditenin daralmasına yol açtı. Piyasalardaki likidite sıkıntısı da temel ekonomik dengeler üzerinde baskı oluşturmaya başladı. Yapısal reformların gerçekleştirilememesi ise, 2001'den itibaren sağlanması beklenen düzelmeye etkisini de ortadan kaldırdı. Siyasi irade eksikliği, yönetim hataları ile birleşince Kasım ve Şubat krizleri yaşandı. Şubat ayında alınan Türk lirasının değerinin tamamen piyasa koşullarında belirlenmesi kararı, pratikte %80'leri aşan bir devalüasyonu da beraberinde getirdi.

Krizin ortaya çıkmasında temel faktör olan siyasi kararlılık eksikliği, krize karşı alınan önlemler sırasında da kendini gösterdi. Bu süreç, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi gerçekleriyle yüzleşmemize neden oldu. Krizin ilk günlerinin şaşkınlığı, yerini benzerlerini daha önce de yaşadığımız ekonomik krizlerden biriyle değil, çok daha derin, daha köklü bir yapısal çöküntüyle karşı karşıya olduğumuz gerçeğine bıraktı. Bugün artık hepimiz biliyoruz ki, Türkiye on yıllardır sağlıklı biçimde yönetiliyor. Bundan kaynaklanan olumsuz ekonomik ve siyasi birikim, sonunda patlama noktasına geldi. Ekonomik krizle kendini dışa vuran siyasi kriz toplum olarak büyük bir bedel ödememize yol açtı. Bu bedeli daha uzun süre ödemeye devam edeceğiz. Ama bu kriz sayesinde bir konu artık tüm Türkiye'nin gündeminde en üst sıraya yazıldı: Ülkeyi, birbirini izleyen krizlerden çekip çıkarmak için, çağın gereklerine uygun, etkili ve verimli bir yönetim, üretim ve hizmet anlayışını yerleştirmek, tamamen tıkanmış olduğu gözler önüne serilen mevcut yapıyı tamamen değiştirmek zorundayız.

Bugün Türkiye'de bir yönetim krizi yaşıyor. Buna yalnızca bizler değil, bütün dünya bu şekilde bakıyor. Yönetim krizine bağlı olarak ortaya çıkan güven krizini aşmak için öncelikle kararlı olduğunun sinyallerinin verilmesi gerekmektedir. Ekonominin çarklarının yeniden döndürecek, istikrarlı ve sağlıklı bir yapıya kavuşturacak düzenleme ve reformları hızla yapmak, düzlüğe çıkmakta hayati önem taşımaktadır. Öte yandan, mev-

cut yönetim krizini kalıcı olarak aşmak için yalnızca yeni programla yetinmeyiz. Aklımızı başımıza topladığımızı, bu krizleri yaratan yapıyı değiştirmek üzere masaya yatırdığımızı, krizi ve bir bütün olarak ekonomimizi yönetme kapasitesine sahip olduğumuzu, siyasal sistemi kendini yenileyen bir yapıya kavuşturduğumuzu göstermek zorundayız. İçinde bulunduğumuz krizi sadece bir ekonomik kriz olarak değil, her açıdan yeniden yapılanmaya gereksinim duyan bir sistemin yarattığı kriz olarak görmek gerekmektedir.

Bu yüzden de sorunumuz sadece ekonomik krizi aşmak değildir. Koşullar zaman içinde normale dönecek ve kriz dönemi sona erecektir. Önemli olan bu sürecin olabildiğince kısa sürmesi ve toplumsal hasarın mümkün olduğunca düşük tutulmasıdır. Türkiye'nin mevcut kaynakları, sanayinin ve hizmet sektörlerinin ulaştığı gelişmişlik düzeyi, yurtiçi piyasaların durumu, uluslararası ekonomik sistemle olan entegrasyon, krizden çıkmak için gerekli şartları sağlamaktadır. Özel sektörde, hükümet ve bürokraside, krizden çıkış sürecini başarıyla idare edebilecek, kaynakları doğru kullanabilecek çok iyi yetişmiş, birikim ve deneyim sahibi kadrolar vardır. Yeter ki mevcut yönetim yapısı, bu kaynakları en optimum şekilde harekete geçirmeye olanak sağlayacak şekilde düzenlensin. Bu nedenle diyoruz ki; yapmamız gereken, ekonominin krizler üreten yapısını düzeltmek ve daha da önemlisi mevcut yönetim krizini aşarak, siyaseti kriz üreten değil atılım yaptıran bir kuruma haline getirmektir.

Bu değişim, sanıldığının çok üzerinde zorlukları olan ve başarmak için çok cesur adımlar atmayı gerektiren, parlamentoya, bakanlar kuruluna, devletin çeşitli kademelerine tarihi sorumluluk yükleyen bir süreçtir. Bu değişimin altyapısını oluşturmak için öncelikli olarak siyasi partiler kanunu ve seçim yasalarında değişiklikler yapılması zorunludur. Bu süreçte, kamuoyunun gücünün belirleyici olacağına inanıyoruz. Toplum baskısı, siyasetçilerin bu değişime direnmelerinin önündeki en büyük engel olacaktır.

Türkiye, tarihinin belli dönemlerinde hep krizlerle yaşadı. Ekonomisini de, siyasetini de istikrara kavuşturamadı. Türk halkı her defasında aynı sözleri, ülkeyi düzlüğe çıkarma vaatlerini dinledi. Krizleri yaratanların sorumluluk üstlendiklerine ise hiç şahit olmadı. Bir kısır döngü içinde yaşamaya alıştı. Bu kez böyle olmasını istiyoruz. Yaşamakta olduğumuz kriz, kriz tarihimizde bir yaprak olarak yerini almasın. Tarihe, sadece "yaşanan en ağır kriz" olarak değil, "yaşanan son kriz" olarak da geçsin.

Globalstar

Sınırsız dünya, sınırsız iletişim.

444 0 592

GSM/Uydu
telefonu

Gökyüzünde artık **Globalstar** var!

Siz hâlâ abone olmadınız mı?

Globalstar Uydu Haberleşme Servisi güvenilir, hesaplı iletişim hizmetine başladı. Artık mesleğiniz ya da sorumluluklarınız sizi ne kadar uzağa taşırsa taşırsın, hayata bağlantınız kesilmeyecek. Globalstar'a abone olmak için hemen başvurabilirsiniz.

Ayrıntılı bilgi için 444 0 592 ya da www.globalstar.com.tr

Krizin ayak sesleri

Faruk Türkoğlu

1992 ÖNCESİ

1992. Yıllardan bir yıl ilk bakışta... Bir kavşak noktası: Geçmiş yıllardan kopup gelen birikim ve oluşumlarının harman olduğu, sonraki yılları etkileyecek olguların ve eğilimlerin ise filizlendiği bir yıl...

Yıllar öncesini, bugünün penceresinden değerlendirmek ilk bakışta pek doğru görünmüyor. O yılların olaylarının içine girmeden dışarıdan ve uzaktan hüküm vermek zor

bir iş. Anton Çehov, "Yaşlılık" adlı hikayesinde "Bugünün arşınıyla geçmiş ölçülmez" derken bu zorluğa işaret etmişti.

Ancak biz üçer ay ara ile toplumu sarsan krizlerin sonrasında, bugünün sorunlarının izlerini geçmişe doğru sürmek zorundayız. Ekonomideki kırılganlığın, siyasetteki kilitlenmenin kaynaklarına inmeye mecburuz. Yakın geçmişimizle yüzleşmeden ve hesaplaşmadan, yılların enkazını temizlemeden dinamik ve istikrarlı bir ekonominin temelini atmak neredeyse imkansız çünkü... Bu nedenle geçmiş hatırlayarak, geleceğin ipuçlarına ulaşmak istiyoruz.

1992-2001 dönemini anlamak için, 1992'den önceki yıllardan akıp gelen sorunların kısa bir envanterini yapmak gerekiyor. Böylece son dokuz yılın olaylarını daha iyi irdeleyebilir, aynı hataları tekrarlamaktan kurtulabiliriz. Görüş'ün ilk sayısının yayınlandığı 1992 yılında Türkiye'nin önüne aşağıdaki sorunlar yığılmıştı:

Mal ve sermaye

dolaşımındaki serbestleşmenin sorunları

1992 ve sonraki yılları etkileyen en önemli oluşumun küreselleşme olduğu konusunda kuşku yok. Ülkeler arası mal, hizmet, sermaye ve bilgi dolaşımının serbestleşmesi son 20 yılda tüm ülkeleri olduğu gibi Türkiye'yi de derinden etkiledi.

Küreselleşmeye uyum yönünde ilk adım 1980'de dışa açılma kararları ile alındı. İthal ikamesi ile sanayileşme yönteminin terkedilmesi, Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi sürecini hızlandırdı. Bunun ardından ekonomideki diğer serbestleşme adımları geldi. 1 Temmuz 1980'de faiz oranları serbest bırakıldı. 2 Mayıs 1981'de kurlarda günlük ayarlama sistemine geçildi. 29 Aralık 1983 kararları ile kambiyo rejiminde serbestleşme dönemi başladı. Sonraki yıllarda mal ithalatındaki gümrük vergisi ve fon ödemeleri kademe kademe azaltıldı.

8-9 Ağustos 1989'da ise 1517 sayılı kanuna ek 32 sayılı kararnamenin çıkarılması ile sermaye hareketlerinde serbestleşme dönemi başladı.

Sanayi, mal dolaşımındaki serbestleşme sonucu dalga dalga artan ithalatı göğüslemesini bildi, üstelik ihracatını da artırdı. Ancak sermaye hareketlerinin serbestleşme süreci daha sancılı oldu. Ekonomi sık sık şoklarla karşı karşıya kaldı. Ekim 1988'de kurlar 10 gün içinde yüzde 25 oranında arttığı halde, bu dalgalanmanın açtığı yaralar kısa sürede sarılabildi. Çünkü sermaye hareketlerindeki serbestleşme, henüz başlamamıştı. 1989 sonrasında ise kurlardaki her şiddetli dalgalanma, yüzbinlerce çalışanın işsiz kaldığı, ekonominin daraldığı krizlere yol açtı. Milyarlarca doların ılık hızıyla bir ülkeden diğerine uçtuğu yeni dönemin ekonomiye ne getirip, ne götürdüğünü toplumun çoğunluğu hala tam anlamıyla kavrayabilmiş değil. Son iki kriz, sermaye hareketlerindeki

serbestleşme ile ortaya çıkan fırsat ve tehditlerin, siyasi kadrolar tarafından hala kavranamadığını kanıtladı.

Küreselleşme, ekonomide belirgin bir kriz nedeni olmadığında da "salgın kriz"ler (contagious crisis) aracılığı ile Türkiye'de istikrarsızlık yarattı. Sonraki yıllarda Rusya ve Asya krizleri, Türkiye ekonomisinin kırılganlığını arttırarak resesyon ve daralmaya yol açtı.

Siyaset, ekonominin serbestleşmesine ayak uyduramadı

80'li yıllarda karma ekonomi sistemi, hızla alan kaybederken, serbest piyasa sistemi ön plana çıktı. Ancak ekonomi serbestleşirken, siyasi ve sosyal yapıda serbestleşmeyi sağlayacak önlemler alınmadı.

Peter Drucker, bu tek taraflı serbestleşmenin olası sakıncalarını 10 yıl önce şöyle açıklamıştı:

"Serbest piyasa ekonomisinin uygulandığı bir ülkede, tüm kurumları ile işleyen bir sivil toplum kurulamamışsa bazı kişiler zenginleşebilir ama ekonomi yoksul kalacak, yolsuzluklar artacaktır. Sivil toplum altyapısı oluşmamışsa, serbest piyasa ekonomisinin yarattığı ekonomik büyüme kısa ömürlü olur. Bu büyümenin ardından ya çöküş gelir ya da spekülasyon büyüme devamlı şişirilen bir balon gibi eninde sonunda patlar. Güvenilir bir hukuk sistemi, sağlam finansal kurumlardan oluşan bir altyapı ve yeterli bir eğitim sistemi yoksa, serbest piyasa ekonomisi çalışmaz."

Drucker'ın vurguladığı bu çelişkiyi Türkiye, son yıllarda yoğun olarak yaşadı. Ekonomideki serbestleşmenin siyasetteki dengeleyici güçlerini ve kurumlarını oluşturmada geç kaldığımız için, yolsuzluklar yaygınlaştı.

Negatif siyasetin sonuçları

1960-90 döneminde uygulanan yöntem ve yaklaşımların, 90'lı yıllarda da aynen sürdürülmesi, siyasetin kitlelerin değişen istem ve özelemlerini yakalamasını zorlaştırdı. Biraz daha ayrıntılara indiğimizde bu sorunu daha iyi kavrayabiliriz:

1960'da 25 yaş üstü nüfusta ortalama eğitim süresi 2 yıldır. 1990'da bu süre ancak 4.5 yıla çıkarılabildi. Halen 6 yıla yaklaşan bu süre, 2010'da 7 yılı aşacak.

İç göç ise 1960'dan sonra hızlandı. Örneğin İstanbul nüfusu içinde 50 yıldır bu kentte yaşayanların oranı 1960'ta yüzde 54 oranındaydı. Bu oran 1970'de yüzde 38'e 1990'da ise yüzde 19'a kadar geriledi. Bu yıldaki

"U" dönüşünden sonra 2000 yılında ise ancak yüzde 22'ye yükselebildi. Bu oran 2010 yılında yüzde 30'a ulaşacak.

Düşük eğitim düzeyi ve yüksek iç göç oranı ve artan altyapı ihtiyacı, 1960-90 döneminde siyasette ölçsüz vaatlerle oy toplama yöntemlerine ağırlık verilmesine yol açtı. Eğitim, gelir dağılımı, tarım, sanayileşme, sağlık gibi temel konularda politika, strateji ve proje geliştiremeyen partiler, yalnız negatif siyaset yapıyor, karşı tarafı kötülemeye dayanan kampanyalarla iktidara gelmeyi amaçlıyorlardı.

1990 sonrasında ise siyasetteki standartları, toplam içinde azınlıkta olsa da eğitim düzeyi giderek yükselen ve kentleşen kitleler koymaya başladı. Partilerin neredeyse tümünde ise program ve kampanyaların ağırlık merkezi, 1960-90 döneminin eğitim düzeyi düşük ve "deplasman" halindeki seçmen kitlesi üstündeydi. Bu uyumsuzluk, yapılan seçimlerde birinci partinin oy oranının sürekli olarak düşmesine neden oldu. Yerel seçimlerdeki il genel meclisi seçimlerini de dikkate aldığımızda 1983'te yüzde 45 (ANAP) olan bu oran, 1987'de yüzde 36'ya (ANAP), 1989'da yüzde 27'ye (SHP) indi. 1991'de DYP'nin yine yüzde 27'lik oy oranından sonra, 1994'te yüzde 24 (RP) 1995'te yüzde 21'lik (RP) ve 1999'da ise yüzde 20'lik (DSP) oy oranları seçmenin negatif siyaset ve kampanya yöntemlerini onaylamadığını gösteriyordu. Son kamuoyu anketleri, söz konusu oranın yüzde 10 ile 15 arasına kadar gerilediği izlenimini veriyor.

1988-91 döneminde patinaj yapan bir ekonomi

1992 yılına yaklaşıldığında konjonktürdeki yavaşlama bir "patinaj"a dönüşmek üzereydi. 1988 ve 1989 yıllarındaki resesyonun ardından, 1990'de ekonomi yüksek bir büyüme hızıyla "ribaund" yapmıştı. Ancak 1991'de ekonomi, tekrar yere serildi. Bu nedenle, 1992 ve sonraki yıllarda hükümetler, ekonomiyi canlandırmayı birinci öncelik olarak gördü ve ekonomik dengeleri zorladı.

Dünya ekonomisinde 1991 resesyonu

Bunlar yetmezmiş gibi 1991 yılı, dünya ekonomisinin 1982'den sonra tekrar daraldığı bir yıl oldu. ABD ekonomisinin yüzde 0.7 oranında küçülmesi, diğer ge-

lişmiş ülkeleri de etkiledi. Amerikan ekonomisi sanayi ve hizmetler sektörlerindeki firmaların bir yeniden yapılanma hamlesine girişmesi sayesinde sonraki yıllarda istikrarlı bir büyüme ivmesi yakaladı.

Sürekli yükselen bir kamu açığı

90'lı yıllara ekonomi, yüksek düzeyde bir kamu kesimi borçlanma gereksinimi ile girdi. 1984 yılında kamu yatırımlarının GSMH'ya oranı yüzde 9.4'tü. Sonraki üç yılda bu oran yüzde 13 dolayına çıktı. Otoyol, telekom ve diğer altyapı yatırımları nedeniyle kamu kesimi borçlanma gereksinimi 1987'de GSMH'nın yüzde 7.9'una yükseldi. Bu oran 1991 yılında yüzde 14.4 gibi çok yüksek bir düzeye tırmandı. Bu yüksek oran enflasyonun kronikleşmesinde büyük rol oynadı.

1991'deki kamu açığının yüzde 7.4'ü konsolide bütçeden, kalanı ise işletmeciler KİT'ler, fonlar ve yerel yönetimlerden kaynaklanıyordu. 1991 yılına gelindiğinde işletmeciler KİT'lerin personel harcamalarının satış maliyetlerine oranı yüzde 50'yi bulmuştu. Faiz ödemelerinin satış maliyetine oranı da yüzde 14 gibi yüksek bir orandaydı. Bu sağlıksız yapıda KİT işçilerinin reel ücreti 1989-93 döneminde arttı ama 1994 krizi tüm bu kazanımları silip süpürdü. Kazanımlarından sonra 1996'da kamu işçisinin reel ücret endeksi, 1990 ile aynı düzeydeydi.

"Kayıt dışı bütçe"

Ekonomisinin önemli bir bölümü kayıt dışı olan bir ülkede, bütçenin de tam anlamı ile kayıt içinde tutulması kolay bir iş değil tabii. TBMM'nin denetimi dışında kalan bütçe dışı gelir ve giderlerin varlığı, iç borçlanma konusundaki gerçek durumun ortaya çıkarılmasını önüyor. Bu belirsizlik, Türkiye ekonomisinin ve kamu maliyesinin değerlendirilmesinde riski artırıyor. Hazine garantilerinin bütçelenememesi, mahsup borçlanma, nakit dışı borçlar ve yarı mali işlem (quasi-fiscal) diye adlandırılan işlemlerin bütçede gösterilmemesi, borç idaresini zorlaştırıyor.

Piyasaya müdahale

1986'de yüzde 30'lara kadar inen TÜFE enflasyonu, kamu açığındaki artış nedeniyle 1988'de yüzde 73'e tırmandı. Ekonomi yönetiminin piyasalara ve finans kesimi-

mine faiz oranlarını düşürme yönündeki müdahalesi, aynı yılın sonbaharında bir mini kriz yaşanmasına neden oldu. Ekim ayının ilk yarısında dolar kuru yüzde 25'lik bir artışla 2 bin liraya sıçradı. Bir yıllık mevduat faiz oranının 20 puan artışla yüzde 85'e çıkması ile kurlar tekrar istikrara kavuşturuldu.

1990 yılında ise enflasyonu düşürmek için bir para programı uygulanmaya başlandı. Bu programda döviz kurları "çapa" olarak kullanıldı. Lira, 1989 yılında yüzde 9.5, 1990'da ise yüzde 18.7 oranında değerlendirildi. 2 Ağustos 1990 günü Irak birliklerinin Kuveyt'i işgali, programın önemli bir yara almasına neden oldu. Liranın aşırı değerlenmesine nedeniyle 1991 yılı şubat ayında piyasalar bir kez daha sarsıldı. Sonuçta 14 aylık bir uygulamadan sonra para programından çarkedildi. 1992 yılına bu denemelerin moral bozukluğu ile girildi.

Dünyada ve komşu ülkelerde büyük değişimler, sıcak çatışmalar

1985'de Mihail Gorbaçov'un o dönemin Sovyetler Birliği'nde göreve gelmesi ile başlayan reform süreci başarısız oldu. 1989 yılında Berlin Duvarı yıkıldı. 1991 yılının ağustos ayında Sovyet Cumhuriyetleri bağımsızlığını ilan etti. 26 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği resmen dağıldı. Bu süreç, coğrafi konumu itibarıyla Türkiye'yi örneğin bir Brezilya ve Meksika'ya göre çok daha ağır bir şekilde etkiledi. Ortadoğu'daki kayıplardan sonra kuzey komşumuzla ekonomik ilişkilerimiz de zarar gördü. 1992'den sonraki dönemde Balkanlar-Kafkasya-Ortadoğu üçgeninin her köşesinde gerginlik ve sıcak çatışmalar vardı. Kafkaslarda Azerbaycan-Ermenistan savaşı, Gürcistan'da iç savaş, Çeçenistan'da ise direniş, bölgenin siyasi ve ekonomik istikrara kavuşmasını önledi. Balkanlarda önce Bosna'da silahlar patladı. Daha sonra Kosova ve Makedonya karıştı.

Ortadoğu'da ise Kuveyt'in işgalinden ve Körfez Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan gerilim, hala yumuşamış değil. Bu yüksek gerilim üçgeninin tam ortasında bulunan Türkiye, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan ağır faturalar ödemek zorunda kaldı.

Şiddetin tırmanışı

Dış açılma döneminin sıkıntıları, küreselleşmenin

fırtınasının uçurduğu çatılar, artan ithalatın özellikle ticaret kesiminde yerinden oynattığı taşlar, siyasetin yeni sorunlara çözüm bulamadığı bir ortamda "şiddet" eğilimlerini güçlendirdi. Bu belirsizlik ve çaresizlik ortamı ile gelir dağılımının giderek bozulması, toplumun bir bölümünde şiddet taraftarı radikal akımları güçlendirdi. Ekonomi, terörün kendi payına düşen bedelini, yatırım iklimindeki bozulma, artan karamsarlığın yarattığı atalet ile fazlasıyla ödemek zorunda kaldı.

"Öğrenilmiş çaresizlik"

Ekonomik istikrar paketlerinin 1970-1991 arasında arka arkaya gelen başarısızlıkları, insanların gelecek için besledikleri umutları her defasında biraz daha azalttı. Psikolojide "öğrenilmiş çaresizlik" diye tanımlanan bu duygu, zor koşulların üstesinden gelme, sorunlarla başa çıkabilme enerjisini yıldan yıla kemirdi. "Yurttan Sesler" korosunda hep yakınma, sızlanma tonları egemen oldu. Dünyadaki genel eğilimin devletin ekonomideki rolünün küçültülmesi yönünde olduğu, zaten devletin iç borçlanma yükü nedeniyle kaynaklarının azaldığı bir dönemde, insanlar devletten daha fazla destek beklidiler. Yolsuzluklar ve savurganlık, kitlelerin refahına harcayacak kaynakların iyice azaltılmasına yol açınca, siyaset tam bir kısıkaç içinde kaldı, sıkıştı...

Yukarıdaki olgu ve faktörler, ekonominin 1992 sonrasındaki performansını düşürdü. Cumhuriyet'in başından 1992'ye kadar yılda ortalama yüzde 4.8'lik bir büyüme oranını tutturmuş olan ekonomi, 1992-2000 döneminde yüzde 3.9'luk performansı zorlukla yakalayabildi. Ekonomi tarihinin iki büyük daralması da bu zaman aralığında yaşandı.

Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda bir ekonomik atılımı gerçekleştirmesi için son dokuz yılın hatalarını tekrarlamaması gerekiyor.

DOKUZ YILIN ÖYKÜSÜ

1992 sonrası dönemin hatalarını tam olarak kavrayabilmek için, geçmiş yılları büyüteç altına almak, ekonominin kırılganlığını arttıran faktörleri daha yakından incelemek şart. Bu incelemede amacımız bazı parti ve liderleri eleştirmek değil. Biz aşağıdaki iki soruya cevap arayacağız:

-Gelişmiş ülkeler, ancak her 10 yılda bir resesyonun pençesine düşerken, Türkiye ekonomisi neden arka arkaya daralma nöbetleri ve durgunluklarla karşı karşıya kalıyor?

Ekonominin kırılganlığını azaltmak ve dinamizminin önünü açmak için hangi hatalardan kaçınmak gerekiyor?

1992: BÜYÜMEYE ÖNCELİK

Süleyman Demirel'in başbakanlığındaki DYP-SHP koalisyon hükümeti 30 Kasım 1991 tarihinde güven oyu aldı. Demirel, enflasyonu düşürmek ve istikrarlı büyümeyi sağlamak için 500 günlük bir program açıkladı. Ancak Demirel, geçmişten bu yana hep ekspansiyonist ekonomik politikaları tercih etmişti. Enflasyonla mücadele ile büyüme hedefinden yalnız birine öncelik verme gerektiğinde Demirel'in tercihi hep büyümeden yana olmuştu. Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Tansu Çiller'in, kamu sektörü borçlanma gereksinimini azaltmak, kısa vadeli iç borçlanmayı uzun vadeye yaymak ve destekleme alımlarını sınırlamak için yaptığı öneriler bu nedenle hayata geçirilemedi.

Çiller, bütçede etkili önlemler yerine ekonomi yönetiminde yeni bir örgütlenmeye gitmek istedi. Ancak TÖYÖK (Türkiye Özerkleştirme ve Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme Kurumu) adını verdiği yeni bir kuruluş, KİT Müsteşarlığı, KİT'ler için ortak finansman havuzu ve risk sermayesi (venture capital) kurumu gibi bu yeni örgütlenmelerin hiçbirisi hayata geçirilemedi.

Yılın başında iş dünyası bir yeni istikrar paketi bekliyordu. Ancak Demirel-Çiller ikilisi, yeni teşvik önlemlerine ağırlık verdi. Teşvik önlemleri ve çıkarılan reform yasaları ise kamu açığının yüksek düzeyi nedeni ile kapsamlı bir şekilde uygulanamadı. Üç aylık bir gecikme ile 1 Nisan'da yürürlüğe giren bütçenin hedefi ise, 1992'de ekonomik dengeleri oluşturmak ve 1993'te hızlı büyüme ivmesini yakalamaktı.

1992 yılında ekonomi, yüzde 6.4 oranında büyüdü. Ancak bu büyüme, hükümetin aldığı önlemlerden değil, ekonominin kendi içsel dinamizminden kaynaklanıyordu. Bu büyümede en önemli etken 1988, 1989 ve 1991 yıllarındaki resesyon nedeniyle ertelenen tüketimin, 1992'de artması oldu. Tüketici kredisi ve kredi

kartı ile alışverişin, franchising yöntemi ile kurulan firmaların 1992'den itibaren yaygınlaşması tüketimi ve alışverişini canlandırdı. Leasing uygulamaları küçük ve orta işletmelerin yatırımlarını artırmalarına imkan verdi. Tasarruf sahiplerinin paralarını yatıracakları enstrümanların sayısındaki artış, finans sektörünü geliştirdi. Küreselleşme döneminin bir uygulaması olarak bu yıl, Türkiye'ye gelen 3.6 milyar dolarlık net sermaye girişi de büyümeye önemli katkıda bulundu.

1992 yılında geçmiş yıllardan devredilen sorunlara çözüm bulunamadı

- Kamu sektörü borçlanma gereksiniminin GSMH'ya oranı, 1991 yılına göre arttı ve yüzde 10.6 oldu. Kayıt dışı bütçe konusunda bir şey yapılamadı.
 - Liranın aşırı değerlenmesi politikasına devam edildi. İthalat artarken, ihracat duraklama eğilimine girdi.
 - Emlakbank'ta usulsüz kredi olaylarının ortaya çıkması sonrasında, kamu bankalarının yeniden yapılması için ortaya çıkan fırsat kullanılamadı.
 - Enflasyonla mücadelede bir başarı sağlanamadı.
- Sonuçta 1992 ve daha önceki yıllardan gelen sorunlar, çözülmeden bir sonraki yıla devredildi.

1993: KRİZİN AYAK SESLERİ

1993 yılında liranın aşırı değerlenmesi politikasına devam edildi. İç borçlanma faiz oranının yüksek düzeyi ve kur artış oranlarının, enflasyon oranının altında kalması nedeniyle 1993 yılında Türkiye'ye net 8 milyar dolar sermaye girişi oldu. Bu giriş, büyüme oranını yükselten bir etki yaptı. Ancak geçmiş dönemlerden farklı olarak bu fonların sahipleri ve uluslararası para piyasaları, Türkiye'deki siyasi ve ekonomik gelişmeleri çok yakından izliyordu. Küreselleşme döneminde ülke riski arttığında, bu fonlar daha güvenceli ve kazançlı bir ülkeye yatırılmak üzere hızla geri çekiliyordu. Bu gerçeği 1994'teki hükümet değil, halen görevde olan 57. hükümet bile tam anlamı ile kavramadığı için Türkiye ekonomisi giderek kırılganlaştı.

Yıl sonunda dış ticaret açığı

12 milyar dolar ile rekor kırdı

Kamu sektörü borçlanma gereksinimindeki artış,

1993'te de sürdü. Bu artıştan daha önemli bir tehlike "kayıt dışı" bütçe harcamalarının tırmanışı oldu. Kamu açığının, konsolide bütçe, yerel yönetim, sosyal güvenlik kuruluşları, fonlar ve KİT'lerdeki bileşenleri kayıt altındaydı ama, kamu bankaları ve tarım satış ve kredi birlikleri ile ilgili değerler, kamuoyuna açıklanmıyordu. TBMM denetimi dışında kalan ve ekonomik yorumcu ve analistlerin izlemekte zorlandığı görev zararları, kamu maliyesinin sağlıklı ve şeffaf bir yapıya kavuşturulmasını önliyordu...

Süleyman Demirel hükümetinin 500 günlük atılım planının vadesi 14 Nisan 1993'te dolduğunda, enflasyonda önemli bir gerileme ve temel ekonomik göstergelerde bir iyileşme sağlanamamıştı. Sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993'teki vefatından sonra Süleyman Demirel, başbakanlığı bıraktı ve daha sonra cumhurbaşkanı oldu. 5 Temmuz 1993'te Tansu Çiller'in başbakanlığındaki hükümet, güven oyu aldı.

1993 yılının ikinci yarısında

kriz sinyalleri belirgin hale gelmeye başladı

- Yıl başında gümrük vergisi oranlarının 10 puanlık indirimi ve yıl içinde liranın değerlenmesi, ithalatı ve dış ticaret açığını artırmaktaydı. Bankalar sistemindeki açık pozisyon toplamının ise 6 milyar doları bulduğu tahmin ediliyordu.

- Yıl ortasında döviz tevdiat hesaplarının toplam değeri, lira hesaplarını aştı ve para ikamesi hızlandı. Lira mevduatına verilen faiz ise enflasyonun altında kalıyordu.

- Daha yılın yarısına gelinmeden bütçe ve kamu açığının hedeflenenenden yüzde 150 daha fazla olacağı belli olmuştu.

- Hükümetin güven vermemesi nedeniyle, iş çevrelerinde konsolidasyon ve monetizasyon gibi sert önlemler tartışılır olmuştu.

Bu kriz işaretleri, zamanında algılansaydı, ekonomik göstergelerdeki bu bozulma, yine ekonomik önlemlerle düzeltilebilirdi belki. Ancak Başbakan Çiller ve Hazine Müsteşarı Osman Ünsal, faiz oranlarını baskı altında tutmayı amaçlıyorlardı. 3 Kasım 1993'ten yıl sonuna kadar yapılması gereken sekiz iç borçlanma ihalesinin beşi iptal edildi. Hazine iç borçlanma faiz oranlarını para piya-

sasına müdahale yolu ile düşük tutmak istiyor, bankalar ise direniyordu. Ekonomide görüş mesafesinin giderek kısaldığı bir dönemde, Hazine Müsteşarı Osman Ünsal, 1994 yılında üç aylık bono ihalesi açılmayacağını açıkladı. Oysa banka mevduatının bile yarısından fazlası üç aylık hesaplardaydı ve ekonomideki görüş mesafesi üç ayı geçmiyordu.

1993 yılının aralık ayında, Başbakan Çiller, ekonomik teröre mücadele bayrağı açan tam sayfa gazete ilanları ile piyasaları iyice tedirgin etmişti.

1994: KRİZ VE DARALMA

1994 yılının ilk günlerinde krizin ayak sesleri giderek yakınlaştı:

3 Ocak günü Hazine bonusu ve devlet tahvilinden elde edilen gelirlere vergi kondu.

5 Ocak Çarşamba günü yapılması gereken borçlanma ihalesi iptal edildi. Bankalar, altı ve dokuz aylık Hazine bonolarını almamakta direnince, seddin arkasında biriken para seli bir çıkış yolu aramaya başladı.

Bunlar yetmiyormuş gibi yılın ilk 15 gününde Merkez Bankası net iç varlıklar kalemi hızlı bir artış gösterdi. Bankaların bankası, kamuya açtığı kredileri artırmış, piyasaları paraya boğmuştu. Her nedense tam bu sırada açık piyasa işlemleri de durduruldu (APİ) .

18 Ocak gününde rating kuruluşlarının Türkiye'nin notunu kırması, krizi tetikleyen olay oldu. Kara Çarşamba diye adlandırılan 19 Ocak'ta serbest piyasada dolar 21 bin liraya, mark ise 12 bin liraya yükseldi. Çiller ise uyguladığı politikanın istikrarı sağlayacağına inanıyor, "TL'yi seçen kârlı çıkacaktır" diyordu.

Biraz gevşeyen kurlar, 25 Ocak'ta tekrar tırmanışa geçince, bir gün sonra resmen devalüasyon ilan edilerek kurlar, yüzde 13.6 oranında artırıldı. Ocak ayının son günü Merkez Bankası Başkanı Bülent Gültekin istifa etti.

Şubat ayı içinde kapsamlı bir istikrar paketi uygulan- saydı, krizin hasarını sınırlı tutma imkanı belki bulunabilecekti. Ancak Anayasa gereği olarak beş yılda bir yapılması gereken yerel seçimlerin tarihi olan 27 Mart gününe kadar hiçbir ciddi önlem alınmadı. Nisan ayı ile birlikte önlemler başladı. 5 Nisan 1994 Kararları ile ek vergiler getirildi ve bazı KİT ürünlerine yüzde 100'e yaklaşan zamlar yapıldı. Hiperenflasyon korkusu yaygın-

laşınca dövize hücum başladı. Üç aylık mevduata verilen yüzde 40'lık ve yüzde 45'lik faize dönüp bakan bile ol-muyordu. Mayıs ayı başında 1 haftalık mevduat uygulama-sı başlatıldı. Daha sonra üç aylık mevduata yüzde 50 (yılda bileşik olarak yüzde 406) oranında faiz verildi-ğinde dövize talep durdu.

Marbank ve TYT Bank'ın batışından sonra 5 Mayıs'ta tüm tasarruflara mevduat sigortası getirilmesi, döviz kri-zinin genel bir bankacılık krizine dönüşmesini engelledi.

Haziran ayı sonunda IMF ile imzalanan stand-by an-laşmasındaki performans kriterleri, yıl sonuna kadar ba-şarı ile uygulanınca temel göstergelerde iyileşme eğilimi güçlendi. Ekonomi yönetimi krizden ders alarak, piyasa güçleri ile bilek güreşine bir daha girmede. Ancak 1994'te TEFİ'de yıllık ortalama enflasyon, yüzde 120'ye; ortalama dolar kurundaki yıllık artış ise yüzde 150'ye ulaşmıştı. Ekonomideki yüzde 6.1'lik daralma, 600 bin çalışanın işini kaybetmesine neden olmuştu.

1994 yılındaki daralma ithalat talebini kısıtlayıcı için cari işlemler dengesi fazla verdi. Faiz dışı bütçe dengesinde de ek vergilerin sayesinde "fazla" ortaya çıkmıştı.

1995: YARIM KALAN BİR İSTIKRAR ÖYKÜSÜ

Yılın ilk yarısında IMF ile imzalanan stand-by anlaşma-sındaki koşullara uyuldu ve olumlu sonuçlar alındı. An-cak Çiller hükümetinin 12 aylık enflasyonunun yüzde 100'ün üstünde olduğu bir dönemde 1995 için yüzde 22.5 gibi çok iddialı bir enflasyon hedefi belirlemesi, ka-muoyunun ve iş dünyasının bu hedefi ciddiye almaması sonucunu doğurdu. Ekonomi yine otomatik pilota bağ-landı ve siyasi istikrarsızlığın ve güvensizliğin yarattığı türbülanslar iş dünyasının önünü görmesini engelledi.

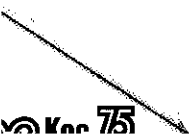
Ekonomi, Nisan ayından başlayarak güçlü bir U dö-nüşü yaptı. Ekonominin içsel dinamiklerinden kaynakla-nan bu büyüme ivmesi, 1997 yılının ortalarına kadar yeni bir krizi engelledi. Gelir dağılımındaki bozulma devam ettiği ve gerçek ücretler azaldığı için, cari işlemler dengesi açığı denetlenebilir düzeyde ve 2.3 milyar dolarla sınırlı kaldı.

Yıl ortasında hızlanan Gümrük Birliği görüşmeleri yerli ve yabancı sermayenin yatırım eğilimini güçlendir-di. İzin verilen yabancı sermaye tutarı, 1994'e göre yüz-de 100'ün üstünde artış kaydetti. Kriz yılında 11.5 mil-

liderlikruhunda

ford**direkt** hattı 0800 211 6444
www.yenifordmondeo.com

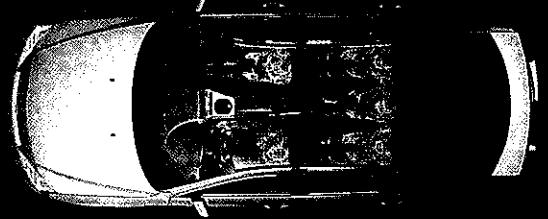
...heraıdan!

GüvenliĐiniz için Akıllı Güvenlik Sistemi!

Sürekli yolcularınızı gözleyen 121 sensörlük bir kontrol ağı, 5 milisaniye içinde bir çok önlemleri harekete geçiren elektronik beyin, ABS, EBD, ön ve yan hava yastıkları, yan hava perdeleri, darbe anında otomatik katlanan pedallar ve direksiyon kolunu.

Konforunuz için En Geniş İç Hacim!

Sınıfındaki en büyük ön baş yüksekliği, en geniş arka diz mesafesi, en geniş ön ve arka omuz mesafesi ve en geniş bagaj hacmi.

Sürüş keyfiniz için Yeni Duratec HE Motor!

Mac Pherson tipi süspansiyonlar, ekiş Kontrol Sistemi (TCS), 16" jantlar, büyütölmüş fren diskleri, anti-roll bar ve açılı helezonlar.

yeni fordmondeo

yar dolar olan makine ve teçhizat yatırımları, 1995 yılında 18.4 milyar dolara yükseldi.

Destekleme alımları konusunda alınan kısmi önlemler ve dünya hammadde fiyatlarının Türkiye'nin yararına bir seyir izlemesi nedeniyle, KİT hesapları ve faiz dışı kamu dengesi yüzde 2.1 oranında "fazla" verdi. Kamu sektörü borçlanma gereksiniminin GSMH'ya oranı ise yüzde 5.2'ye kadar gerilemişti. İç borçlanmada ortalama vade, 1994'teki 119 günden 206 güne kadar uzamıştı. Her üç ayda bir açıklanan ekonomik göstergeler, standby anlaşmasındaki performans kriterlerine uygundu. Ekonomiye dışarıdan 4.4 milyar dolarlık net sermaye girişi olmuştu. Bu tutar, 1994'te kaçan sermayeden biraz fazlaydı.

1995 yılında ekonomi yüzde 8.1 oranında büyüdü. Böylece 1994'teki daralmanın çok önemli bir bölümü telafi edilmişti. İyileşmelerin sürmesi ve gerekli reformların bir bölümünün yapılması durumunda ekonominin direnci artacak, risklere karşı daha dayanıklı olacaktır.

Ancak Başbakan Çiller, krizde sarsılan güven ortamını tekrar kurmakta zorluk çekiyordu. Küçük ortak SHP ise liderlik çekişmeleri nedeniyle ekonominin sunduğu bu fırsata duyarsız kalıyordu.

Siyasi çekişmeler, ekonomideki bu büyük fırsatı gölgeledi ve IMF ile yapılan anlaşmanın 15. ayında erken seçim kararı alındı. Başbakan Çiller, Gümrük Birliği'nin Avrupa Parlamentosu'nda onaylandığı tarihten 12 gün sonra yapılan erken seçimin partisinin oy oranının artıracağını hesaplamıştı. Ancak 1994 Krizi'nin yaraları kapanmadan yapılan bu seçimden RP birinci parti olarak çıktı. DYP ise ANAP'tan sonra ancak üçüncü parti olabilmisti.

Yılın son dört ayında normal ölçülerin dışına taşan seçim ekonomisi uygulamaları, 1994 yılı başından bu yana, halkın ve iş dünyasının katlandığı özverinin boşa çıkmasına yol açtı. Türkiye, böylece iki değerli yılı kaybederek yine başlangıç noktasına döndü.

1996: KAYNAK ARAYIŞLARI

İş dünyası, 1996 yılında kronikleşen siyasi istikrarsızlığa karşı bir tür direnç ve bağımsızlık geliştirmeyi denedi. Yatırımlarda 1995'te başlayan artış 1996'da da sürdü. Gümrük Birliği'nin Avrupa Birliği'ne yapılan ihracatı artıracığı beklentisi nedeniyle özellikle tekstil ve konfeksi-

yon alanında yatırım hamlesi başladı. Ancak hükümetin ve DPT'nin yol gösterici çalışmaları bulunmadığı için tekstilde atıl kapasite tehlikesi ortaya çıktı. Bu kapasite fazlalığı, sonraki yıllarda bu sektörü dış kaynaklı salgın krizlere karşı korumasız bıraktı.

Kısa ömürlü bir ANAP-DYP koalisyonunun ardından temmuz ayı başında Necmettin Erbakan'ın başbakanlığında RP-DYP koalisyonu güven oyu aldı. Koalisyon hükümeti, harcamaları kısarak kamu açığını azaltmak yerine, kamu gelirlerini artırmayı deneyen bir yaklaşımla işe başladı. Refah Partisi, muhalefet döneminde hazırladıkları "Adil Ekonomik Düzen" programını uygulamaya kalkışmadı ama uygulamaya konan kaynak paketleri, artırılan kamu harcamalarını karşılamakta yetersiz kaldı. Hükümet, dünya toplam hasılasının ancak yüzde 5'ini üreten İslam ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinden büyük yarar umuyordu.

Kaynak paketlerinin beklenen kamu gelirini sağlayamaması ve kamu harcamalarının da artması nedeniyle konsolide bütçe açığı 1995'in iki katına çıktı. Açıktaki artışın ve artan siyasi gerilimin en somut göstergesi yüksek reel faiz oranı oldu. Reel faiz 1994'teki ortalama düzeyi olan yüzde 19.8'i bile aşarak yüzde 33.7'ye kadar tırmandı.

Yüksek faiz oranının yol açtığı faiz ödemeleri, kamu sektörü borçlanma gereksiniminin 1995'e göre 3.6 puan artışla yüzde 8.8'e yükselmesi ile sonuçlandı.

Fon, yerel yönetim ve KİT açıklarındaki azalma nedeniyle faiz dışı kamu dengesi yine fazla verdi. Ancak bu kez fazlanın, GSMH'ya oranı yüzde 1.2'ye düşmüştü. Tüm siyasi belirsizlik ve istikrarsızlığa rağmen ekonomi, 1996 yılında yüzde 7.8 oranında büyüdü. Firmaların Gümrük Birliği sonrasında artan ithalata karşı koyabilmek için yeniden yapılanma gayreti içine girmeleri ile yatırım ve tüketim eğilimlerindeki güçlenmenin sürmesi, büyüme ivmesinin devam etmesine imkan verdi. Net sermaye girişinin 8 milyar doları aşmasının da büyüme-ye önemli katkısı oldu.

1997: SALGIN KRİZLERİN BAŞLANGICI

1997 yılındaki ekonomik sıkıntıların nedeni, daha önceki yıllarda olduğu gibi yine kamu harcamalarındaki aşırı artış ve tırmanan kamu açıkları idi. 28 Şubat süreci-

nin damgasını vurduğu siyasi belirsizlik ise reel faizi yüksek düzeylerde tutuyor, buna bağlı olarak enflasyonun yükselmesi, iç borç sorununu içinden çıkılmaz bir duruma getiriyordu.

Ancak kanserleşen iç borç sorunu bu kez ekonomik bünyenin diğer organlarına da sıçramaya başlamıştı. Bir diğer olumsuz faktör de diğer gelişmekte olan ülkelerdeki krizlerin küreselleşme rüzgarı ile Türkiye ekonomisine bulaşma riskinin artmasıydı.

Mali piyasalarda kamunun yüzde 90'lara varan ezici ağırlığı, hem ödünç verilebilir kaynakları azaltarak, hem de faiz oranını yüksek düzeyde tutarak, özel sektörün yatırım hamlesini sürdürmesini giderek zorlaştırıyordu.

Büyüme oranının çok üstündeki reel faiz, sanayi ve hizmetler sektöründe şirketlerin, kapasite artırımı, modernleştirme veya komple yeni yatırımlar için kullanacakları kaynakların bir bölümünün iç borçlanma senetlerine yatırılmasına yol açıyordu.

Reel ekonomi etrafındaki çember giderek daralmaktaydı. Bu arada iç borçlanma rantının paylaşım mücadelesine, mafya ve çeteler de katıldı. Güçlenen yasa dışı örgütler, kamu ihaleleri üzerinde de etkili olmak istiyor, yolsuzluk mikropları, ekonominin her alanına bulaşıyordu. Artan kamu açıkları ve iç borçlanma hem gelir dağılımını bozuyor, hem de toplumun etik norm ve standartlarında gedikler açarak, yeni yolsuzluklara uygun bir ortamı hazırlıyordu.

Küreselleşmenin getirdiği diğer bir risk, büyüme ivmesinin sürdürülmesini iyice zorlaştırdı. Güneydoğu Asya ülkelerinde başlayan kriz, zaten sorunları olan Türkiye ekonomisi için yeni risk ve zarar unsurları yarattı.

Güney Kore, Tayland, Malezya ve Endonezya'da 1997 ilkbaharında başlayan kriz 2 yıl süre ile ekonomiyi zorladı.

- Gelişmekte olan diğer ülkelerdeki kriz yatırımcıların aynı risk sınıfında gördükleri Türkiye'ye akan fonların kaderi üstünde de kuşku uyandırmaktaydı.

- Asya ülkelerinde zarar eden yabancı yatırımcıların, bu zararlarını karşılamak için Türkiye'de yatırımlarını geri çekmeleri ayrı bir istikrarsızlık riski oluşturdu.

- Yüksek oranlı devalüasyon yapan bu ülkelerin özellikle tekstil ve konfeksiyonda artan rekabet güçleri ve ihracatları, Türkiye'nin dünya piyasalarında zorlan-

ması ile sonuçlandı.

Türkiye ekonomisi salgın krizlerin birincisini mümkün olduğu kadar az hasarla atlattıkça imkanına sahip görünüyordu. Bu nedenle ekonomiye giren net sermaye akışı yine 8.6 milyarı buldu. Yatırımlardaki artış nedeniyle ekonomik faaliyet biraz hızını kaybetse de yine canlıydı. Ekonomi 1997'de yüzde 8'e yaklaşan bir hızla büyüdü. Yıl ortasında RP-DYP koalisyonu yerine Mesut Yılmaz'ın başbakan olduğu Anasol-D hükümetinin görevine gelmesine rağmen kamu açığını yüzde 7.6'da tutmak mümkün oldu. Faiz dışı kamu açığı ise sıfıra yaklaşmıştı. Ancak kamu maliyesi cephesinde radikal bir iyileşme yoktu. Bu nedenle enflasyon yine yüzde 80'lerde kaldı. İş dünyasının esnekliği, firmaların yenilenerek kazandıkları dinamizm hızla aşınıyordu. Döviz kurlarındaki artış oranının, sıcak para akımının sürdürülmesi için enflasyon oranlarının altında tutulmasının acısı ise sonraki yıllarda çıkacaktı...

1998: DURGUNLUK YILI

Asya Krizi'nin serpintileri, yolsuzluk iddiaları nedeniyle siyasi istikrarsızlığa çözüm bulunamaması ve kamu açığındaki artış, ilk çeyrekte sonra ekonomik faaliyetin yavaşlamasına yol açtı. Ağustos ayının başında patlayan Rusya Krizi, Türkiye ekonomisinin Asya Krizi'ne göre daha şiddetli bir şekilde etkiledi. Küreselleşmenin işleyiş biçimi daha sonra Brezilya'da yaşanan krizin bile Türkiye'ye bulaşmasına neden oluyordu. 1998'de uluslararası piyasalardan net sermaye girişi 925 milyon dolara kadar gerilerken, bankacılık kesiminde de sorunlar arttı. Açık pozisyonların tutarı ise 8 milyar doları bulmuştu.

Türk Ticaret Bankası ve Bank Ekspres'in Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmesi, kamu maliyesindeki beş kanayan yaraya bir yenisini daha ekledi.

90'lı yılların başında başlayan bir "iç kanama" ise 1998 yılında şiddetlendi ve ekonomiyi güçten düşürdü. Özellikle, tarım sektörünü ve tarıma dayalı sanayi dallarını desteklemek için piyasa rayicinin altında kredi veren kamu bankalarının görev zararları bankacılık sektörünü olası krizlere karşı kırılgan hale getiriyordu.

İç borçlanma-yüksek faiz kısır döngüsü, tarım satış kooperatiflerini destekleme görevinin faturasını akıl almaz boyutlara yükseltmekteydi. Bu sorunların gölgesi,

yaygınlaşan yolsuzluk iddiaları, Mafya'nın banka satış ihalelerine karışması, bir erken seçimi gündeme getirdi. Mesut Yılmaz hükümetinin, yılın son ayındaki gensoru ile düşürülmesinden sonra, ekonomi bu kez seçim belirsizliğinin sıkıntılarını yaşamaya başladı.

1998 yılında ekonomi, ancak yüzde 3.8 oranında büyüeyebildi. Sanayinin büyüme oranı ise yüzde 1.8'e kadar inmişti. Kamu kesimi borçlanma gereksiniminin yüzde 9.2'ye yükselmesine rağmen faiz dışı kamu dengesindeki fazlânın yüzde 3.4'e çıkması sayesinde yıl sonu enflasyonu 1990'den bu yana en düşük düzey olan yüzde 54.3'e kadar inmişti.

1999: BEŞ YIL SONRA İKİNCİ DARALMA

Seçim belirsizliği 1999'un ilk çeyreğinde ekonominin dip yapmasına neden oldu. Mevsimlik düzeltmelerden sonra yılın ilk üç ayı, 1998'in son üç ay ile karşılaştırıldığında yüzde 6 dolayında bir daralma görülüyordu. Ocak ayının ortalarında İnterbank'ın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmesi ise bankacılık sistemindeki sorunların devam ettiğini gösteriyordu. Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilmesi, Hizbullah'la ilgili tutuklanmaların başlaması, terörün etkisini yitireceği umutlarını güçlendirdi. Seçim sonuçlarının, iş dünyası ve kamuoyunun beklentilerine uygun olması nedeniyle ikinci çeyrekte ekonomi, tekrar canlanma eğilimine girdiyse de, 17 Ağustos 1999 depreminin getirdiği yıkım, ekonominin yine daralmasına yol açtı.

Hazırlanan enflasyonu düşürme programı ile ilgili olumlu beklentiler ile Avrupa Birliği'ne aday üyeliğin Helsinki Konferansı'nda kabul edilmesi, ekonominin yılın son çeyreğinde depremin ağır maliyetine rağmen tekrar canlanmasını sağladı.

Yıl içinde banka hastanesinde, tedavisine çalışılan üç bankayı yaşatmanın faturası giderek büyürken, kamu bankalarının görev zararları da hızla artmaktaydı. Yılın son günlerinde Egebank, Esbank, Sümerbank, Yaşarbank ve Yurtbank, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredildi. Bankacılık reformu ertelendikçe, bildiğimiz kamu açıklarından daha büyük bir risk ortaya çıkmaktaydı.

Kamu bankalarının görev zararları da günden güne artmaktaydı. Sayıştay'ın TBMM'ye sunduğu 2000 Yılı Mali Raporu'nda yer alan ve kaynağı Sekizinci-Plan-ha-

zırlık çalışmaları sırasında kurulan Borçlanma ve Borç Yönetimi Özel İhtiyas Komisyonu Raporu olan şu örnekle, bu sorunun boyutlarını açıkça ortaya koyuyordu:

"Ziraat Bankası, 1993 ve 1994 yıllarında üreticilere yaklaşık 315 milyon dolara karşılık gelen tutarda pamuk destekleme primi ödemiştir. Bunun karşılığı Hazine'ye ödenmediği için kalan borca faiz yürütülmeye başlanmıştır. Hazine, 1997 yılında bankaya yaklaşık 712 milyon dolar ödeme yapmış, ancak bu ödeme 315 milyon dolarlık borcun sadece 51 milyon dolarlık kısmını tasfiye edebilmiştir. 1993 yılındaki 1 dolarlık borç için 1997 yılında bankaya 17 milyar dolar ödenmiştir. 315 milyon dolara karşılık gelen borç, uygulanan yüksek faizler nedeniyle 1999 yılında 11 milyar dolara ulaşmıştır..."

Yılın başındaki seçim ekonomisi ve deprem, kamu açığının, GSMH'ya oranının artmasına neden oldu ve TEFİ yıl sonu enflasyonu yüzde 63'e yükseldi. Ekonomi ise 1994'ten sonra bir kez daha yüzde 6'yı aşan oranda daralmıştı...

2000: BOŞA GİDEN BAŞARI YILI

Enflasyonu düşürme programının verdiği moralle, ekonomi, yılın ilk yarısında çıkışa geçti. İç borçlanma faiz oranları yüzde 100'e yaklaşan düzeylerden bir ay içinde yüzde 30'lu oranlara geriledi. Yıllarca yüksek düzeylerde seyreden reel faiz bu kez hızla negatif oranlara doğru gitmekteydi. Kur artışları hedeflenen yüzde 20'lik TEFİ enflasyonuna göre baskı altında tutuluyordu. Döviz kurlarının enflasyonla mücadelede çapa olarak kullanılması, yılın ortasına doğru olumlu sonuçlar verdi. Enflasyonun düşürülmesi için, kira artış oranları sınırlandı. Çalışanlara, gerçekleşen yüksek enflasyona göre değil de hedeflenen düşük oranlara göre zam verildi. İç talebin bu nedenle azalması da, firmaları daha ılımlı fiyat artışlarına zorluyordu.

Dünya ham petrol fiyatlarının 18 ay içinde yüzde 200, dolar/mark paritesinin yüzde 30 oranında artışı, enflasyonu düşürme programının hedefine ulaşmasında sorunlar çıkardı. Bunlara rağmen yıllık enflasyon oranlarında 30 puan dolayında bir düşüş sağlandı.

Reel faizin negatif olması, bankacılık sisteminde yıllardır süren dengesizliklerin su yüzüne çıkması ile sonuçlandı: İç borç stokunun ve kamu açığının artması üzerine bazı bankalar, yurtdışından yüksek ülke riski nedeniyle normalin üstünde faiz oranları ile borçlan-

yor, bu fonlarla kamunun iç borçlanma senetlerini satın alıyordu. Döviz rezervlerinin yeterli düzeyde olması ve ülkeye net sermaye girişinin devam etmesi durumunda kurlardaki artış program gereği ılımlı düzeylerde kalınca faiz-kur makası açılıyor ve bankalar yüksek kazanç sağlayabiliyordu. Uluslararası piyasalardan kısa vadeli borçlanılan fonların, orta vadeli iç borçlanma senetlerine yatırılması, açık pozisyonların artmasına neden oluyor, bankacılık sistemini dış ve iç risklere karşı zayıflamasına yol açıyordu. Bu süreç sonunda 22 Kasım günü bazı bankaların kaynak ihtiyacı içine düşmesi, para ve sermaye piyasalarında büyük dalgalanmaları başlattı. Bu kez, Demirbank, Etibank ve Bank Kapital, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredildi. Böylece fondaki bankaların sayısı 11'e çıkmış oldu. 2000 sonbaharında kamu bankalarının görev zararı sorunu da aciliyet kazandı. Merkez Bankası ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun küreselleşme döneminin gerektirdiği hızlı refleksleri ve karar alma çabukluğunu gösterememesi, Kasım Krizi'nde milyarlarca doların ülke dışına kaçmasına neden oldu.

Yılın ilk yarısında güçlü bir çıkış yapan ekonomi, üçüncü çeyrekte teklemeye başlayınca, iş dünyasında yankınmalar başladı. Ecevit Hükümeti'nin reformları sürdürme iradesi iyice zayıflamış, gündemin ilk sıralarını partiler ve bakanlar arası siyasi çekişmeler almıştı.

Kurlardaki artış oranını, program gereği enflasyon oranının altında kalmış, bu durum dış ticaret ve cari işlemler açığını artırmıştı. Piyasalarda devalüasyon fısıltılarını yaygınlaşmaktaydı. Dış rekabetin keskinleşmesi, hipermarket sayısının artması ve uygulanan kemer sıkma politikası, küçük ve orta boy ticaret işletmelerinin ve esnafın cirosunu azalttı. Bu kesimler, rekabet güçleri arttıracak önlemler almak yerine devletin her ne pahasına olursa olsun ekonomiyi canlandırmasını talep ediyorlardı.

Tüm bu sorunlara rağmen, ekonomi, 1999'da verdiği 2000'de geri aldı. Yüzde 6.2'lik büyüme oranı daha çok tüketimin canlanmasından kaynaklanıyordu.

2001: SON VE BAŞLANGIÇ

Yılın ilk günlerinde, ekonomik durum sakin gibi görünüyordu. Yurtdışına çıkan sermaye, tekrar dönmeye başlamış, "yol kazası" olarak adlandırılan Kasım Krizi'nin yaraları sarılmaya başlanmıştı.

İstatistiklere yansıyan kamu maliyesi hesaplarındaki iyileşme sürüyor, kamu açığının denetlenmesi umutları artıyordu.

Ancak fondaki 11 banka ayakta kalmak için yeni kaynaklara ihtiyaç duyuyor, kamu bankalarının mali durumu ise zayıflaması sürdürüyordu. Özelleştirme çalışmaları tavsamış, reform heyecanı sönmüştü. 2000 yılındaki net sermaye çıkışı, esasında çözümlenebilir bir nitelik taşıyan cari işlemler açığını da bir tehdit haline sokmuştu.

Siyasi kadrolar, iç borçlanma, bankacılık ve kur politikası alanındaki sorunların çözümünü üst düzey bürokratlara bırakınca, ekonomi yine sahipsiz kaldı. Üç yıl daha görev süresi bulunan hükümetin daha ne kadar süre görevde kalabileceği sık sık tartışılır oldu.

Kamuoyunda kamu bankalarındaki yolsuzlukların ortaya çıkarılması beklentileri bu dönemde giderek güçlendi. Siyasi kadrolar ise, kendi arka bahçeleri gibi gördükleri kamu bankalarını özerkleştirme ve özelleştirme konusunda isteksizdi.

21 Şubat günü Milli Güvenlik Kurulu'nda Cumhurbaşkanı Sezer ile Başbakan Ecevit'in sert bir tartışma içine girmesi, Kasım Krizi'nden üç ay sonra yeni bir krizin patlaması ile sonuçlandı. Sermaye kaçışı, rekor düzeylere yükselen gecelik faizler, dövize talebi hızla arttırdı. Kasım Krizi'nde sakin kalan döviz kurları, bu kez hızla yükselmeye başladı. Ekonomi gemisi güvensizlik nedeniyle demir tarıyor, fırtına kur çapasını yerinden sökecek kadar hızlı esiyordu.

Şubat sonunda 14 aylık enflasyonu düşürme programından çark edildi ve "dalgalı kur" sistemine geçildi. Kemal Derviş'in ekonomiden sorumlu devlet başkanlığına getirilmesinden sonra yeni bir program hazırlıkları başladı. Tüm sorunlara eş zamanlı olarak el atan, ekonomi-siyaset ilişkisini yeniden düzenleyen program, nisan ayında epey mesafe aldı. Baharın ılık günleri ile birlikte iyimserlik meltemleri de esmeye başladı. Şu günlerde ekonomide dip noktası sanki aşılmış gibi görünüyor...

Böyle olumlu başlangıçları daha önce de yaşamıştık. Ama mutlu bir son, hep bir başka bahara kaldı. İstikrar ve atılım programları 14-15 ay iyi gittikten sonra şu veya bu nedenle bir köşeye atıldı.

Demirel'in 500 günlük atılım programı (1992), Çillerin UDİDEM adını verdiği dinamik denge modeli (1993), 1994 yılı ortasında IMF ile imzalanan standby, Erbakan'ın kaynak paketleri (1996) ve 1 Ocak 2000'de başlayan enflasyonu düşürme programı 1.5 yıllarını doldurmadan yerlerini yeni bir pakete bıraktı.

Artık daha sabırlı ve kararlı olmamız gerekiyor. Yeni ekonomik programın uygulaması 2002 yılı sonuna kadar, bu günlerin titizliği ve dikkati ile sürdürüldüğü takdirde başarı ihtimali yükselir. Beyin ve açık kalp ameliyatlarında cerrah ekibi, saatler sürse de konsantrasyonunu hiç kaybetmez. Bu ameliyatlarda her saniye ve her dakika eş değerdedir. Ekip hiçbir zaman gevşemez. Yapılacak işler, önemli önemsiz diye ayrılmaz. Önümüzdeki aylarda hükümet benzer bir özeni gösterebildiği takdirde bu kez başarıya ulaşmak mümkün olabilir.

Kamuoyunun 1994 ve 2000 yıllarına göre daha bilinçli ve uyanık, tartışmaların daha bilimsel olması, son programdan çark edilmesini ve reformların sürünce mede bırakılmasını bu kez önleyebilir.

Derviş'in programı, kansere karşı uygulanan kemoterapi tedavisine benziyor. Bu tedavinin de başarısız kalması durumunda, ardından sosyal bünyenin kaldırmayacağı, at dozu ilaçlar ile çok tehlikeli ameliyatlara geleceğini artık herkes hissediyor.

KRİZ DERSLERİ

1992 başından bugüne kadar geçen süreyi yıl yıl inceledik, aynı hataların defalarca tekrarlandığını görüyoruz. Değişen koşullara uyum sağlanması için yasalaşması gereken mevzuat hep gecikiyor... Çıkarılan yasalar uygulanmıyor. Değişen koşullar daha hızlı hareket etmeyi gerektirirken hep geç kalıyoruz.

Ama artık hata yapmak gibi bir lüksümüz hiç yok. Yeni bir kriz, tüm istikrar arayışlarına ve paketlerine karşı giderilmesi zor bir kuşku yaratacak. Bundan böyle daha dirençli olmak, kriz nöbetlerine karşı bir tür bağımsızlık geliştirmek zorundayız. Bu direnç ve bağımsızlık ancak eski ve yeni krizlerden geleceğe ışık tutacak dersler çıkarmak ile mümkün olabilir. Dokuz yıllık dönemde bizim görebildiğimiz kadarı ile aşağıdaki hatalar sık sık tekrarlandı:

- Uygulanan reform projeleri, hep kısmi ve parçalı kaldı. Örneğin 1994 yılında Hazine'nin Merkez Bankası'ndan avans alması uygulamasının aşamalı olarak kaldırılması kararlaştırılarak önemli bir adım atılmıştı. Ancak Merkez Bankası'nın özerkliği konusunda adım atılmadığı için bu olumlu önlem, beklenen yararı sağlayamadı.

"Sorunlara hep belirli cephelerden, hatlardan saldırıldı. Enflasyonu kritik bir noktadan yaptığımız "çıkarma"larla aşama aşama püskürtebileceğimizi düşündük. "Çapa"lardan, tek başına uygulanan para programlarından medet umduk. Çalışmalar hep teknik planda yürütüldü. Ekonomik ve toplumsal hayatın tüm tüm sathını kapsayan bir enflasyonla mücadele stratejisi hayata geçirilemedi.

- Teknik açıdan tutarlı görünen programları ise geniş halk kitlelerine benimsetecek modern halkla ilişkiler ve tanıtım yöntemleri kullanılmadı. Ülkenin geleceğini ve milyonlarca insanın geçimini etkileyecek kapsamlı programlar konusundan halkın desteği kazanılamadı. Enflasyonla mücadelenin halka benimsetilmesi için, yeni bir bisküvit markasının lansmanındaki kadar bile çaba gösterilemedi...

- Siyaset, ekonominin rolünü sürekli olarak çaldı. Son 11 yılda 10 hükümetin iş başına gelmesi ve bir hükümetin ortalama görev süresinin 1.5 yılı bile bulamaması ekonomide kapsamlı dönüşüm projelerinin uygulanmasını imkansız hale getirdi.

- Seçmen kitlesinin çoğunluğu, serbest piyasa ekonomisini uygulayacağını ve ekonomiye devletin müdahalesini asgariye indireceğini açıklayan partilere oy verdi. Ancak bölgesel eşitsizlikler nedeniyle aynı kitleler hükümetlerden bölgesel kalkınma için devletçi önlemler talep etti. Her şey devletten beklendi.

- Serbest piyasa ekonomisini savunan partiler, uygulama aşamasında piyasanın sinyallerine kulak tıkadı. İdari kararlarla faiz oranlarına müdahale gayretleri, ekonominin kırılganlığını arttırdı ve krizleri tetikledi.

- Reform projelerinin yıllar boyu tartışmalardan sonra hayata geçirilememesi bir tür "reform yorgunluğu" yarattı. Örneğin Ekonomik ve Sosyal Konsey ilk kez 1992'de PTT'nin telefon faaliyetinin özelleştirilmesi 1994'te tartışılmaya başlanmış ancak hazırlanan projeler

hep rafa kaldırılmıştı. Verilen sözler bir türlü hayata geçirilemeyince, bir sonraki yıl için açıklanan programların inandırıcılığı da kalmadı.

- Ekonomik gerçeklere dayalı esnek, pragmatist ve orta vadeyi kapsayan bir siyasi strateji geliştirilemedi. Siyasetçilerin analiz ve inceleme yapmadan geçmişin klişelerini tekrarlamaları ise hem içte hem de dış dünyada hükümetlerin güvenilirliğini azalttı. Bir örnek: Helsinki Anlaşması'nın daha sekiz ay öncesinde Başbakan Bülent Ecevit, Avrupa Birliği ile ilişkilerin gözden geçirileceğini açıklamıştı. Dış ticarette, işçi dövizinde, turizmde ve yabancı sermayede yarıyı aşan ağırlığa sahip Avrupa Birliği ülkelerine alternatif bulunmadan, yeni stratejiler geliştirilmeden yapılan bu açıklama Türkiye'nin AB üyeliğini geciktirmek isteyenlerin işine yaradı.

1996 yılında Başbakan Erbakan'ın dünya hasılasının küçük bir payına sahip İslam ülkeleri ile ekonomik bütünleşme hayali ile girişimlerde bulunması da Türkiye'ye zaman kaybettirdi.

- Uygulanan istikrar paketleri, açıkça vurgulanmasa bile, zımnen firmaların bir yeniden yapılanma çabası içine gireceği varsayımını içeriyordu. Ancak iş dünyası, toplam kalite konusundaki ataklarından sonra istikrarsızlık ve belirsizlik nedeniyle firmanın tüm faaliyetlerinin gözden geçirilmesini ve küreselleşme dönemine uyum sağlanmasını içeren kapsamlı bir yenilenmeyi başlatamadı. Bir örnek verelim: Gelişmiş ülkelerde maliyetler toplandıktan sonra üzerine bir kâr marjı eklenerek satışa sunulması uygulaması 90'lı yılların başında terkedilmişti. Önce piyasanın kaldıracağı fiyat belirleniyor daha sonra maliyetler bu fiyata göre düzenleniyordu. Türkiye'de de iş dünyasının hem bu genel eğilime ayak uydurmak hem de enflasyonu düşürme programını desteklemek için fiyatlama stratejisini değiştirmesi gerekiyordu. Ancak beklenen olmadı.

- Serbest piyasa ekonomisini savunan partiler, uygulama aşamasında piyasanın sinyallerine kulak tıkadı. İdari kararlarla faiz oranlarına müdahale gayretleri, ekonominin kırılganlığını arttırdı ve krizleri tetikledi.

- İş dünyası bir "İtalyan usulü bağışıklığı" geliştirmekte geç kaldı. Savaştan sonra 60 dolayında hükümetin gelip geçtiği, mafyanın ve radikal partilerin çok güçlü olduğu İtalya'da özel sektör gelişmesini herşeye rağmen

sürdürürken, Türkiye'de iş dünyası Ankara'ya fazlasıyla bağımlı kaldı. Erken uyarı sistemleri ve anti kriz stratejileri oluşturamayan özel sektör, siyasetin yarattığı krizlerin faturasını geniş halk kitleleriyle birlikte ödemek zorunda kaldı.

YENİ BİR PARADİGMAYA DOĞRU

Paradigma teriminin dilbilimde ve bilim tarihinde kendine özgü anlamları var. Toplumsal ve ekonomik alanda ise paradigma, tüm görüşlerin, kuralların, göstergelerin, bakış açılarının tümünü kapsayan bir çatı, bir gök-kubbe anlamında kullanılıyor. Paradigmayı bir dönemin ekonomik ve toplumsal hayattaki "oyun kuralları" olarak da niteleyebiliriz. Diğer bir tanım ise şöyle: "Paradigma, gerçeklik ile ilgili temel varsayımların bütünüdür."

Varsayımlarımız ve bu varsayımlara uygun tutum ve davranışlar ile gerçek hayat arasında uyum varsa, gelişme istikrarlı bir şekilde devam eder. Gerçeklik değiştiği halde, zihinlerimizdeki varsayımlar geçmiş dönemlere aitse eski paradigmaya uygun olarak oluşmuş, sorun çözme yöntem ve yaklaşımları, bir işe yaramaz olur.

Ekonomi yeni paradigmaya daha kolay uyum sağlar. Ancak siyasi ve sosyal yapıda reformlar gecikince, ekonomi ile siyaset arasında fay hatları oluşur.

İnsanlar değişmekte, gitmekte olanı sezer ama geleni kavramakta zorlanır. Belirsizlik, çözümsüzlük ve çaresizlik duyguları, yoğun bir sis gibi ülkenin üstüne çeker, ekonomik krizler, siyaseti kilitler. Siyasi krizler, ekonomik sarsıntılara dönüşür. Ülke, bir "paradigma krizi"nin, bir tür "Fetret Devri"nin tam ortasındadır artık.

Geçen yüzyılın 90'lı yıllarından itibaren bu tür bir paradigma krizi içinde yaşıyoruz.

Paradigma krizi, yalnız Türkiye'ye özgü bir olay değil. ABD'de geçen yüzyılın 80'li yıllarında aynı türden bir paradigma krizi yaşanmıştı. David Osborne ile Ted Gaebler adlı Amerikalı yazarlar, "Reinventing Government" adlı çok satan kitaplarında bu paradigma krizini şöyle anlatıyorlardı:

"ABD'de geleneksel devlet yapısı 80'lerde sorunlara çözüm getiremez olunca işler karıştı. Geçmiş dönemin yönetim kuralları işe yaramıyor, ancak yeni dönemin kurallarının ne olması gerektiği de tam olarak bilinmiyordu. Hükümete duyulan güven tarihin en düşük düzeyine inmişti. Her dört kişiden üçü, son 10 yılda kamu hizmet-

lerinin kalitesinin düştüğü görüşündeydi. Ülkede derin bir çaresizlik duygusu vardı. Kentler, suya ve yoksulluğa yenik düşmüştü. Başkent-tekiler ise 30 kilometrelik bir yarıçap dışındaki olayları göremiyordu. Bu dönemde parti liderleri seçmene ne vaat edeceğini kestiremiyordu. İşin kötüsü halk kitlelerinin somut isteklerinin ne olduğu da pek net değildi. Partiler ve liderleri halkın ilgilenmediği konuları gündemlerine alıyor ve rakiplerini kötülemekten başka bir iş yapmıyorlardı. Sonuçta halk, politikadan iyice soğudu. Devletin toplumdaki ve ekonomideki rolü konusunda yeni ilkelerin netleşmesi ile paradigma krizi 90'lı yıllarda hafiflemeye başladı..."

Türkiye, paradigma krizinin kaygan zeminini üzerinde yıllar boyu kalmayacak tabii. Ancak paradigma değişimi kendiliğinden gerçekleşecek bir süreç de değil.

Değişim için sosyal-ekonomik gerçekliği çok iyi analiz etmek gerekecek. Bugüne kadar doğru kabul ettiğimiz tüm toplumsal ve ekonomik görüşleri sorgulayacak, süzgeçten geçireceğiz. Partiler, sendikalar, odalar ve sivil toplum örgütleri, iş ve finans dünyası işlevlerini geliştirerek sürdürmek için yeniden yapılacak.

Sanayileşmiş, dünya standartlarında mal ve hizmetlerin üretildiği bir ekonomiye, demokrasinin derinleştiği bir topluma ulaşmak için herkesin, her kurum ve kuruluşun ev ödevlerini yapması şart.

ATILIM POTANSİYELİ

Atilla Karaosmanoğlu, Türkiye ekonomisinin performansının "imkanlarının üstünde ama gerçek potansiyelinin altında..." olduğunu vurguluyor. Yazının başında özetlediğimiz olgu ve risk faktörleri, Türkiye'nin imkanlarını zorlaması ile ortaya çıkıyor. Siyasi kadrolar, kısa vadede kamu gelirlerinin çok üstünde harcarma eğilimini ve savurganlığı denetleyebildikleri takdirde, hızlı büyüme potansiyelini oluşturan şağıdaki faktörlere "tam yol" verme imkanı ortaya çıkacak:

Demografinin ibresi büyümeyi gösteriyor

30 yıl önce 5.4 olan doğurganlık hızının bugün 2.4'e kadar inmesi hızlı büyümeye ivme kazandıran faktörlerden biri olarak kabul ediliyor. Amerikalı öğretim üyesi Robin Barlow, bu potansiyeli şöyle açıklıyor:

"Doğurganlığın hızla düşmüş olduğu, fakat üretken yaşlardaki nüfus hacminin hala hızla artmakta olduğu ülkelerde bu durumun GSMH büyüme hızına olumlu katkıda bulunduğu istatistik-analiz-

lerle kanıtlanmıştır." Türkiye Barlow'un tanımladığı sürece uygun bir demografik yapıya sahip.

Nüfus artış hızının 1990 yılından başlayarak düşme eğilimine girmesi ise özellikle sosyal amaçlı yatırımların nicelikten çok niteliğe yönelmesine imkan verecek. Bu eğilim de büyüme hızını yükseltecek.

İç göçte de en zor dönem aşılmış gibi görünüyor. Örneğin İstanbul'a göç oranı 1985-90 döneminde yüzde 4.8 iken, 1990-97 arasında yüzde 3.6'ya indi. İç göçün hız kaybetmesi altyapı yatırımı ihtiyacını ve sosyal huzursuzlukları azaltacak.

Türkiye'de 28 yıl olan yaş ortalaması Avrupa Birliği'nin 15 yaş altında. Genç nüfusun üretim ve tüketim potansiyeli büyümede itici güç olmaya aday.

Eğitim göstergeleri kritik kütleyi aşmak üzere

Türkiye'nin ortalama eğitim süresi, okuryazarlık ve okullaşma oranları, İspanya, İtalya ve Güney Kore'de hızlı ve istikrarlı büyümenin başladığı yıllardaki oranlara iyice yaklaştı. Eğitim düzeyinin yükselmesi, demokrasiden verimliliğe, girişimciliğin gelişmesinden yolsuzluklarla mücadeleye kadar her alanda iyileşmeler sağlayabilecek. Hala dört kadından biri okuyup yazmıyor ama üniversite öğrencileri içinde kızların oranının, son 20 yılda yüzde 20'den yüzde 40'a çıkması, gelecek için beslenen umutları güçlendiriyor.

Dış dinamikler, büyümeden yana

AB'ye aday üyelik kararı ardından kabul edilen "Ulusal Program", Türkiye'de demokrasinin derinleştirilmesi, insan haklarının yaygınlaştırılması ve ekonominin yeniden yapılanmasını somut önlemlerle hayata geçirilmesini kolaylaştıracak. İçinde bulunduğumuz dönemin jeopolitik özellikleri ise ABD'nin Türkiye'ye verdiği stratejik desteğin devamını gerektiriyor. Rusya ve Türk Cumhuriyetleri'nin geçiş ekonomisi sorunlarını aşarak, gelecek 10 yılda, geçmiş 10 yıla göre daha iyi bir performans göstermeleri de Türkiye ekonomisinin hızlı büyümesine katkıda bulunabilecek.

Bu faktörlerin katkısı ile Türkiye ekonomisi hiç olmazsa önümüzdeki dört yıl arka arkaya yüksek büyümeye hızları yakaladığı takdirde, bugün çözümsüz gibi görünen bir çok sorunu aşabileceğiz. Hızlı bü-

yüme ivmesi ekonomiye ve siyasete yeni bir ivme kazandıracak.

GELECEĞİ KAZANMAK İÇİN...

Krizsiz bir 10 yıl geçirmek için önce aşağıdaki risklere karşı gerekli önlemleri, şimdiden almak gerekiyor. Çünkü risk, bir tehdit ve somut bir tehlike durumuna geldiğinde, yangın söndürme operasyonlarının maliyeti çok daha yüksek oluyor..

- Yap-İşlet Devret Modeli'nden doğan riskler: Enerji ve su yatırımlarında dünya fiyatlarının çok üstünde fiyatla satın alma taahhüdü verilmesi Yuvacık Barajı'nda devletin zarara girmesine neden oldu. Sadece 1999 yılında 61.5 trilyon lira ödendi. Toplamı 7.7 milyar dolar olan bu taahhütler önümüzdeki 14 yıl boyunca önemli bir risk unsuru olacak. Bu tür taahhütlerde bir risk tavanı konulması yararlı olabilir.

- Kamu yatırım stoku: Yarım kalmış kamu yatırım stokunun zararlarının önümüzdeki dönemde devam etmemesi için önlemler alınmalı.

- Henüz kesinleşmemiş görev zararları: Mevcut hesaplar, dikkatli bir şekilde incelenerek rakamlandırılmalı ve gerçekçi bir ödeme, mahsup ve tahkim planı uygulanmalı.

- Özel sektörün dış borçları: Finans sisteminin ve özel sektör sanayi kuruluşlarının dış borçlarının ekonomi üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaması için dikkatle izlenmeli.

- Hazine garantili krediler: Garanti verilen kuruluşların durumları yakından izlenmeli ve borçlarını ödeyemeyen kuruluşlar için önlem alınmalı.

- Küreselleşme riski: Para ve sermaye akımının serbestleşmesi, Türkiye'de ekonomik durum iyi olsa da, diğer bir gelişmekte olan pazardaki krizin, bizi de etkilemesine yol açıyor. Aynı şekilde, Türkiye'deki bir kriz de Arjantin, Brezilya ve Güney Kore ve Tayland gibi ülkeleri az veya çok etkiliyor. "Salgın kriz"den korunmak için Devlet Planlama Teşkilatı, bu saydığımız ülkeleri ve özellikle Çin'i çok yakından izleyip, analizlerinin sonucunu iş dünyasına iletmeli.

- Konjonktür riski: DPT ve Devlet İstatistik Enstitüsü, çoğunlukla geçmiş dönemle ilgili verileri belirli bir gecikmeden sonra yayınlıyor. İş dünyası için kon-

jonktür analiz ve tahminleri (forecasting) yapacak bir birim TOBB bünyesinde acil olarak kurulmalı. Oluşturulacak bir "erken uyarı sistemi" iş dünyasının ekonomideki iniş çıkışlara karşı daha hazırlıklı olmasını sağlayabilir. Bu birim, demografi ile dünyadaki ve Türkiye'deki eğilimleri analiz ederek, atıl kapasite yaratmayacak yeni yatırım alanları konusunda öneriler de yapabilir.

İş dünyası ise program ve stratejilerini eski koşullara göre değil, yeni paradigmaya göre yapmak zorunda.

Konjonktüre ve siyasi istikrarsızlığa karşı geliştirilecek bir direnç, iç ve dış risklerin olumsuz etkisini azaltacak, büyüme potansiyelini güçlendirecek. Bu direncin oluşturulması için gelişmiş ülkelerdeki yeni yönetim tekniklerinin, Türkiye koşullarına göre adapte edilerek uygulanması gerekiyor.

- Firmasının sürümünün önemli olduğu bir yönetim modelinden, pazarın çekiminin esas alındığı bir modele geçilmesi, siftah, düşük ciro ve durgunluk sorunlarının aşılmasına katkıda bulunacak. Müşteriye odaklanma ancak işin temel ilkeleri bu doğrultuda değiştikten sonra gerçek anlamını kazanacak.

- Holdinglerin ve firmaların en iyi ve en güçlü olduğu alanlara ve temel yeteneklere (core competencies) yönelmesi rekabet güçlerini artıracak. Firmaların artan rekabet gücü, ithalatın gerilemesini, ihracatın ise yükselmesini sağlayarak cari işlemler dengesindeki açıkları azaltacak.

- Fiyatlamada piyasanın kaldıracağı fiyatın esas alınıp tüm maliyetlerin yeniden düzenlenmesi iç pazarı genişletecek ve firmalara yeni fırsat pencereleri açacak.

Kamu maliyesinin, firmaların yeniden yapılanmasında mesafe alındıkça, devletin ve siyasetin yeniden yapılanması ihtiyacı daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacak. Temelleri çatırdıyan eski paradigmanın yerine yenisi gelinceye kadar, üç-dört yıl daha sıkıntılar ve sarsıntılar yaşayacağız belki. Ancak bir süre sonra Türkiye hak ettiği büyüme atılımını gerçekleştirecek. Demokrasi derinleşmesi ve insan haklarının yaygınlaşması bu süreci daha da hızlandıracak...

Faruk Türkoğlu
Gazeteci

Tanışmamızın şerefine...

...tarifelerde mucize!

İsteyin yeter.

Aria, mucize tarifeleri ve benzersiz avantajlarıyla hizmetinizde.

Örneğin Türkiye'de ilk defa faturalı hatlarda sabit ücret "0"... Bitmedi:

- Bütün hatlarda dakika başına normal konuşma ücreti, haftanın 7 günü, 24 saat 280.000 TL!
- Faturalı hatlarda, yurtiçi aramalarda aylık 55 dakika konuşmadan sonra, %55 indirim.
- Faturasız hatlarda arandıkça kontör kazanma fırsatı "AranBataria": Sabit hatlardan ya da Aria hatlarından 55 dakika aranın, 5 dakika kazanın. 31 Mayıs 2001'e kadar Aria'ya geçin, bu avantajlardan yıl boyunca yararlanın. Aria şimdi İstanbul, Ankara ve İzmir'de. Mutlaka tanışın.

* Fiyatlara KDV dahil, ÖİV dahil değildir.
* Aria, fiyatları güncelleme hakkına sahiptir. Fiyatlarımız hakkında detaylı bilgi için AriaMerkez'i arayabilirsiniz.

AriaMerkez 444 0 151

0555

www.aria.com.tr

Türkiye nerede yanlış yaptı?

İki krizin ardından bir değerlendirme...

Ercan Kumcu

Türkiye, tarihinin en kapsamlı ve en iddialı ekonomik istikrar programını 1999 yılı sonunda uygulamaya karar verdi. Aynı yılın ilkbaharında genel seçimler yapılmış ve üç partiden oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştu. Böylesine iddialı bir ekonomik programın uygulamaya konulması için, işbaşındaki hükümetin Meclis'te çoğunluğu da olsa, siyasi koşullar uygun değilmiş gibi görünüyordu. Hükümet, ilk bakışta, ekonomik istikrarı sağlayabilecek güveni vermiyordu.

Türkiye, istikrar politikaları uygulamaktan başka bir seçeneğinin kalmadığını 1997 yılının ortasında işbaşına gelen azınlık hükümeti döneminde farkına vardı. IMF'nin de destekleyebileceği bir program çalışmasına o dönemde başlandı. Yapısal reformlar konusunda hükümetin yeterli kararlılığı gösterememesi, IMF'nin desteklediği bir istikrar programının uygulanmaya konmasını önledi.

1998 yılının ortasında hükümet, biraz daha cesaretliliği bir izlenim verdi. IMF'nin de talep ettiği yapısal reformların yapılmasını programlayan bir çerçeve içinde IMF ile Yakın İzleme Anlaşması (Staff Monitoring Agreement) yapıldı. Ardından da 1999 yılının ilkbaharında yapılması için erken seçim kararı alındı.

Erken seçimlerde iktidara gelen üç partili koalisyon, toplumun geniş kesimlerini içine alması bakımından yapısal reformların yapılabilmesi için uygun bir ortam sağladı. Yeni hükümet de, yaşanan olaylar karşısında, gide-

rek kapsamlı bir istikrar programının yürürlüğe konmasının bir zorunluluk olduğunun bilincine vardı. Yine de, zorunluluk haline gelen yapısal reformlar konusunda koalisyon içinde bir fikir birliğinin sağlanabileceğine yönelik kuşkular vardı.

Program öncesi durum

1999 yılının ikinci yarısında bir dizi olaylar oldu. Ağustos ayının ortasında ülkeyi sarsan deprem felaketi toplum kesimleri arasında dayanışmayı güçlendirdi. Aynı zamanda, deprem, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartları daha da ağırlaştırdı. Dünyanın gözü bize çevrilmişti. Dost ülkeler ve uluslararası kuruluşlar Türkiye'nin yardımına koştu. Deprem nedeniyle Yunanistan ile ilişkilerimizde dahi bir yumuşama gözlemlendi. Yıl sonuna doğru İstanbul'da gerçekleştirilen AGİT Zirvesi Türkiye'yi dünya kamuoyu önüne getirmişti. Dönemin ABD Başkanı Clinton'ın Türkiye'de bir haftaya yakın kalması ve kaldığı süre içinde Türkiye'yi övücü ve destekleyici beyanları, moralleri düzeltti. AGİT Zirvesi'nin hemen ardından Avrupa Birliği'nin Helsinki'de yaptığı zirvede, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için adaylığının resmen açıklanması, Türkiye'nin dünya ülkeleriyle bütünleşmesi yolunda çok önemli bir adım oldu. Bütün bu gelişmelerin ardında uluslararası kamuoyunun Türkiye'ye kapsamlı bir istikrar programının uygulanması konusundaki baskısı vardı.

Siyasi alanda elde edilen ilerlemelerin sonuç verebil-

mesi için ekonomik istikrar önkoşullardan biriydi. Gelişmeler ışığında ekonomik istikrarın kalıcı bir biçimde tesisi için gerekli moral sağlanmıştı. IMF'nin de destekleyeceği bir istikrar programı hem dış itibarı sağlayacak hem de istikrarın tesisini çabuklaştıracaktı.

Türkiye ile geçmişteki deneyimlerini göz önüne alan IMF, istikrar programını destekleme kararı almadan Türkiye'den bir dizi ön tedbirlerin alınmasını şart koştu. Bu bağlamda, yeni bir Bankalar Kanunu hazırlandı. Kanun, 1999 yılının haziran ayında Meclis'ten geçti. IMF ve Dünya Bankası'nın talepleri doğrultusunda aralık ayında bir dizi değişikliklere tabi tutuldu. Diğer yapılanlar ise şunlardı:

- SSK Kanunu değiştirilerek emekli olma yaşı sisteme yeni girecekler için yükseltildi. Sisteme katkı payı artırıldı.

- Bankalar Kanunu değiştirildi. Mali durumu bozulan bankalara devlet tarafından el konulması kolaylaştırıldı. Bankaların gözetim ve denetiminden sorumlu bağımsız bir kurum oluşturuldu. Bankacılık sektörünün denetimi siyasetten bağımsızlaştırıldı.

- Bankacılık sektörünün yapısını güçlendirmek amacıyla sistemdeki mali bünyesi zayıf bazı bankalar devlet kontrolüne alındı (Yaşarbank, Yurtbank, Ege Bank, Sümerbank ve Esbank). Bu şekilde, enflasyonda hedeflenen düşüşün bankacılık sektörü üzerindeki olumsuz etkilerinin sistemdeki sağlıksız bankalar yoluyla daha da artmasının önüne geçilmeye çalışıldı.

- İmtiyaz devri sözleşmelerinde uluslararası tahkimin kabul edilebilmesi için gerekli Anayasa değişikliği yapıldı. Bu şekilde yabancı yatırımcıların imtiyaz devri içeren özelleştirmelere ilgi duyması sağlanarak özelleştirmenin hızlandırılması amaçlandı.

- Merkez Bankası 2000 yılının başından sonuna kadar uygulayacağı kurları günlük olarak açıkladı. Bu kurlardan Merkez Bankası döviz alım-satımı yapacaktı. Para politikası pasifleştirildi. Merkez Bankası ancak döviz alımları yoluyla Türk Lirası yaratabilecekti.

- Enflasyonun hedeflenen doğrultuda 2000 yılı sonunda yüzde 20'ye düşmesi, 1999 yılı boyunca yüzde 100'ün üzerinde faizlerle piyasadan borçlanan Hazine'nin çok yüksek reel faizler ödemesi sonucunu doğuracaktı. Bunu önlemeye yönelik olarak 2000 yılı ve sonrasında itfa edecek devlet iç borçlanma senetlerinden kaza-

mlacak faizler üzerine geriye dönük vergi konuldu.

- Depremin neden olduğu harcamalar da bahane edilerek bir dizi dolaylı vergiler artırıldı. Kurumlar vergisinde "peşin vergi" uygulaması üçer aylık dönemlere indirildi. Vergi oranı artırıldı.

- 2000 yılı bütçesine disiplin getirildi. En azından, faiz harcamalarının çok yükseldiği bir dönemde, bütçe açığının 2000 yılı içinde milli gelirine oranının artmaması hedeflendi.

Program

Üç yıllık bir perspektif içinde hazırlanan ekonomik istikrar programı birinci yılın sonunda enflasyonu yüzde 60 civarından yüzde 20'ye, ikinci yılın sonunda yüzde 10'a ve üçüncü yılın sonunda tek haneli rakamlara indirmeyi hedefliyordu. Hedefler iddialıydı, fakat küçük sapmalarla erişilemez değillerdi.

IMF'nin desteklediği istikrar programı birbiriyle yakın ilişkili üç ayak üzerine oturtulmuştu. Birinci ayak, kamu finansman açıklarının düşürülmesiydi. Bu çerçevede, sıkı bir bütçe uygulaması, KİT açıklarının azaltılması ve tarım kesimine verilen destekleme fiyatlarının hedeflenen enflasyon oranında artırılması amaçlanıyordu.

Programın ikinci ayağı kamu finansman açıklarında elde edilecek ilerlemelerin kalıcı olmalarını sağlamak ve sonuçta kamu açıklarını kapatmaya yönelik olarak bir dizi yapısal reformların yapılması ve özelleştirmenin tamamlanmasıydı. Bu amaca yönelik olarak, tarım kesiminin desteklenmesi daha akılcı bir sisteme oturtulacak, elektrik üretim ve dağıtımı özelleştirilecek, sosyal güvenlik sistemi yeniden gözden geçirilerek özel emeklilik sistemi kurulacak, bütçe dışı fonlar kapatılıp bütçeye aktarılacak ve siyasi etkilerden arındırılmaları için kamu bankaları yeni bir yapılanma içine sokulacaktı. Kısacası, çeşitli yollarla siyasetçinin elindeki kamu finansmanını bozucu ve çok da şeffaf olmayan araçların alınması hedeflendi.

Üçüncü ayak, ilk iki ayağın eksiksiz bir biçimde uygulandığı takdirde sürdürülebilecek bir politikaydı. Merkez Bankası, döviz kurunu önceden açıklayarak, beklenen enflasyon kadar artmasını sağlayacaktı. Bu şekilde, geçmiş enflasyona göre çok yavaş artan döviz kuru "nominal çapa" olarak görev yaparak enflasyon beklentilerini düşürecekti. İlk iki ayakla beraber, kur politikası, Merkez Bankası'nın borç verme yoluyla piyasaya verdiği likiditenin

göstergesi olan net iç varlıklar kaleminin gelişmesine bir limit konarak sürdürülebilir bir hale sokuluyordu. Programa göre, Merkez Bankası ancak döviz alımı ya da satımı yoluyla piyasaya likidite verebilecekti. Piyasaların Merkez Bankası'na döviz satması ya da döviz talep etmesi faizler yoluyla belirlenecekti. Bir başka deyişle, kur kontrol altında olacak, faizler serbest kalacaktı.

Merkez Bankası'nın döviz kurlarını açıkladığı biçimde tespit edebileceğine olan güven tamdı. Piyasalardaki bu güven sayesinde, geçmiş enflasyon yüzde 70'e yakınken, faizler yüzde 90'lardan yüzde 50'lere, daha sonra da yüzde 30'lara düştü. Geriye dönük enflasyon ile karşılaştırıldığında, 2000 yılının büyük bir bölümünde reel faizler hep negatif oldu.

Hükümet de, uygulamalarıyla kararlı bir tavır sergiliyordu. Zor diye düşünülen kararlar cesaretle alındı. Önce tütün desteklemesinde, daha sonra hububat taban fiyatlarında verilen sözler tutuldu. Dolar bazında tarım ürünle-

konabilmeleri için hükümet, Meclis'ten kanun hükmünde kararname çıkarabilme yetkisi dahi aldı.

Programdan sapmalar

Hükümetin reformları çabuklaştırmak amacıyla Meclis'ten aldığı yetki çerçevesinde, alınması gereken kararlar alınamadı. Ne olduysa yılın ikinci yarısında oldu. Hükümet yılın ilk yarısında gösterdiği kararlılığı yılın ikinci yarısında kaybetti. Bir çeşit "reform yorgunu" oldu. Özelleştirmenin bir sembolü haline gelen Türk Telekom'un satışı hükümet içinde anlaşmazlık konusu haline geldi. Türk Hava Yolları'nın satışı gecikmeye başladı. Meclis'ten yetki alındığı halde, bütçe dışı fonların kapatılmalarına yönelik hazırlanan kanun hükmünde kararname, bir türlü hükümet üyeleri tarafından imzalanmadı.

Faizlerin hızla düşmesi nedeniyle yaratılan "servet etkisi" iç tüketimi kamçıladi. İthalat önemli ölçüde arttı. Cari işlemler açığının tahminlerin çok üzerinde olduğu

Yapılan tahminlere göre, kasım ve şubat krizlerinin bankacılık sektöründe neden olduğu zarar, yaklaşık 25 milyar dolardır. Bir başka ifadeyle, Türk bankacılık sisteminde özkaynak kalmamıştır.

rinde iç fiyatlar, dünya fiyatlarına mümkün olduğunca yaklaştırıldı. Geçmişte uygulamaya konulan istikrar çabalarının hep tarım konusundaki kararsızlıktan başarılı olmadıkları hatırlanırsa, 2000 yılının başında uygulamaya konulan istikrar programının çok başarılı bir şekilde götürüldüğü daha iyi anlaşılacaktır.

Kur politikasının aksamadan yürütülmesi, yılın ilk yarısında yapısal reformlar konusunda alınan cesaret verici kararlar ve ithalatın artmasıyla iç fiyatlar üzerine gelen disiplin, enflasyondaki düşme eğiliminin başlıca nedenleriydi. 1999 yılı sonunda yüzde 70'ler civarında olan enflasyon 2000 yılı sonunda yüzde 30'lara düştü. Aynı dönemde, enflasyon bekleyişleri de olumluya döndü.

Meclis, yılın ortasında yaz tatiline girene kadar gec gündüz çalıştı. Programlanan yasalar, zamanında çıkarıldı. Meclis tatildeyken bir takım yasaların da yürürlüğe

2000 yılının ortasına gelindiğinde bilinen bir gerçektir. O dönemde Türkiye ekonomisinin yurtdışından borçlanma olanaklarının artmış olması, cari işlemler açığının finansmanı yönünden bir zorluk çıkarmadı. Fakat, cari işlemler açığının daha makul düzeylerde oluşması için iç talep büyümesini kontrol edecek politikaların da uygulanmasını zorunlu kılıyordu. Hükümet, sorunu küçümsedi. Ekonomideki büyüme eğiliminin artmasının önüne geçmek için iç talebin büyümesini kontrol edebilecek politikaların uygulanmasına izin verilmedi.

Ağustos ayında stand-by düzenlemesinin dördüncü gözden geçirmesini yapmak için Türkiye'de bulunan IMF heyeti, söz verilenlerin yapılmadığını görünce, dördüncü gözden geçirmeyi erteleyip beşinci gözden geçirmeyle birleştirme kararı aldı. Hükümetteki reform yorgunluğu çok açık bir şekilde belli olmaya başlamıştı.

Eylül ayında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Ku-

rumu (BDDK) resmen göreve başladı. Yeni olması dolayısıyla, BDDK bilinmeyen bir kurumdu. Geçmişte aynı konuda sorumlu olan Hazine'nin kurallara uymama durumundaki tavırları biliniyordu. BDDK'nın ne yapacağı ise uygulamada görülecekti. Bankaların karlarını artırabilmek için kuralların dışında aldıkları risklere BDDK'nın bakışı bankalar açısından kaygılandırıcı bir konuydu. Verilen demeçlerle, BDDK ödün vermez bir tavır içinde olacağı izlenimini veriyordu. Aynı tavır Dünya Bankası'nın desteklediği Bankacılık Sektörü Reformu'nun zaman kaybetmeden uygulanması konusunda da göze çarpıyordu. Kısacası, BDDK bankacılık sektörünün kırk yıllık sorunlarını kırk günde çözeceği gibi bir izlenim veriyordu.

Kasım Krizi

Bir yanda programlanmış reformlardaki gecikmeler, diğer yanda BDDK'nın ödün vermez bir tutum içinde olduğu izlenimi, piyasaları rahatsız etmeye başladı. Yıl sonunun da yaklaşması nedeniyle bankalar yavaş yavaş dövizdeki açık pozisyonlarını azaltma yoluna girdiler. Bankalardan gelen döviz talebi doğal olarak Türk Lirası talebini artırdı ve faizler, yükselme eğilimine girdi. Yükselen faizler ellerinde yüksek hacimde Hazine bonosu olan bankaların risklerini yükseltti. Çünkü, yükselen faizlerle beraber, bankaların ellerindeki bonoların değeri düşüyor ve zarar ediyorlardı.

Net iç varlıklar hedefine kilitlenen Merkez Bankası faizlerdeki yükselişe seyirci kaldı. Hazine bonosuna yüksek oranda yatırım yaptığı bilinen bankalar (özellikle de Demirbank) bankalar arasında ayrıştırılmaya başlandı. Bankalararası para piyasasında bu çeşit bankaların borç bulmaları zorlaştı. Piyasada likidite sıkışıklığı baş gösterdi. Likidite sıkışıklığı ile beraber faizler daha da artmaya başladı. Artan faizlere ilk tepki Hazine bonosuna yatırım yapmış olan yabancı yatırımcılardan geldi. İleride ellerindeki bonoları satamayabileceklerini düşünen yabancı yatırımcılar, piyasadan çıkmaya başladılar. Yabancı yatırımcıların bu tepkisi faizleri daha da yükseltirken döviz talebini de artırmaya başladı. Piyasalardan çıkabilecek toplam yabancı yatırım miktarı 2.5-3 milyar dolar civarındaydı. Merkez Bankası bu aşamada da piyasalardaki gelişmelere seyirci kaldı. Programın öngördüğü gibi, faizlerin yükselmesiyle Merkez Bankası'na döviz satışı gerçekleşmedi, aksine döviz talebi daha da arttı. Çünkü, sistem riski artmıştı.

Faizlerin yabancıların döviz talebiyle beraber daha da yükselmesi Hazine bonolarını teminat olarak kullanıldığı yurtdışı borçlanmalarında (structured finance) bankaları zora soktu. Giderek değeri düşen Hazine bonoları, yurtdışından alınan borçlara karşılık teminat olabilmeleri özelliklerini kaybettiler. Dolayısıyla, bu yolla alınan dış borçlar geri ödenmek zorunda kaldı. Yurtdışı borçlanmalarını geri ödenmek durumunda kalan bankalar, döviz talebini ve dolayısıyla TL taleplerini daha da artırdılar.

Piyasaya verilen TL likiditesinin döviz dönmeye, olan biteni Merkez Bankası tarafından "döviz hücumu" (currency attack) olarak tanımlanmasına yol açtı. Piyasalardaki gelişmelerin bu şekilde yorumlanmasında IMF'nin de rolü büyüktü. Bu yorum altında, birkaç gün piyasaya sınırlı likidite veren Merkez Bankası'nın bu uygulamasını durdurmasına neden oldu. Sonuçta, Kasım ayı sonunda faizler yüzde 100'lerle telaffuz edilmeye başlandı.

Gelişmeler IMF'nin de katkılarıyla "döviz hücumu" olarak yorumlanması sonucunda, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika'da başvurulmuş tedavi Türkiye'de de yürürlüğe kondu. Türkiye yeni taahhütlerin altına girerek stand-by olarak IMF ile yeni bir düzenleme içine girdi. Ek Rezerv Kolaylığı (Supplemental Reserve Facility) altında IMF'den 7.5 milyar dolar ek kolaylık sağlandı. Kolaylığın ilk dilimi olan 1.1 milyar dolarla stand-by düzenlemesinin dördüncü ve beşinci dilimlerinden gelen 600 milyon dolara yakın bir meblağ, IMF tarafından Türkiye'ye verildi. Aynı dönemde, Dünya Bankası da Ülke Yardım Stratejisi Programı (Country Assistance Strategy) altında üç yıl içinde Türkiye'ye 5 milyar dolar vereceğini açıkladı. Dövizle yönelik bu haberler mali piyasalardaki tedirginliği bir ölçüde azalttı.

Şubat Krizi

Ocak ayı süresince Merkez Bankası'nın ilk belirlenen hedefin de üzerinde piyasaya likidite vermesiyle faizler yeniden düşme eğilimine girdi. 2000 yılındaki faizlerle karşılaştırılması olanaksız da olsa, faizler yüzde 100'ün altına indiler. Kamuoyunun dikkatinden kaçmış da olsa, aynı dönemde faizlerin düşme eğilimine girmesinden de cesaret alarak, Merkez Bankası net iç varlıklar kalemi üzerine konan azami sınırı yeniden azaltmak için IMF ile uzlaştı. Kasım krizi ile 2001 yılının haziran ayında geçerli olacak olan azami sınıra gelinmesi, şubat ayı sonuna çe-

kildi. Bu karar, piyasalara görünür bir etki yapmadıysa da, Merkez Bankası'nın faizleri düşürebilme kabiliyetini ciddi bir biçimde sınırladı.

Bu ortamda, 19 Şubat günü Cumhurbaşkanı ile Başbakan, Milli Güvenlik Kurulu toplantısında kavga ettiler. Başbakan konuyu "devlet krizi" olarak kamuoyuna takdim etti. Zaten kasım krizinin yaraları daha sarılmamışken, mali piyasalar bir kez daha allak bullak oldu. Yabancı yatırımcılar piyasalardan çıkmaya çalışırken bankalar da olası olumsuz gelişmelere karşı kendilerini korumak için döviz alımına yöneldiler. Tarihinin en büyük iç borç geri ödemesini yapmaya hazırlanan Hazine, 20 Şubat günü yaptığı iç borç ihalesinde borçlanma vadesini düşürdü, ama yine yeterli talep alamadı. Bir gün önce 20 Şubat vdlörüyü (19 Şubat'ta Amerikan piyasaları kapalıydı) piyasalara 7.5 milyar dolar satan Merkez Bankası Türk Lirası likidite vermeyerek döviz talebini kısma yolunu seçti. Bu şekilde yabancılara karşı Türk bankaları pratik olarak "de-

kalar, diğer yandan halk, sınırlı da olsa dövize dönmeye başladı. İleride döviz bulunamayacağı endişesi, bulunsa da fiyatının ne olacağının bilinmemesi oluşabilecek döviz talebini öne çekti. Ekonomide dolarizasyon arttı. Döviz fiyatlarında yaratılan belirsizlikler iç talebi bıçak gibi kes-ti. Ödemeler sistemi giderek daha fazla felç olmaya başladı. Yabancı kaynaklar kurudu. Türkiye, vadesi gelen kısa vadeli borçlarının büyük bir bölümünü geri ödemek durumunda kaldı. Bir çok bankanın açtığı akredifler yurtdışında kabul edilmemeye başladı. Ekonomi durdu. Durdukça, kriz daha da derinleşmeye başladı. Döviz üzerinden yapılan kontratlar Türk Lirası'na çevrilmeye başladı. Ekonomideki bireylerin, döviz ve TL yükümlülüklerinin tahsilatı zorlaştı.

Ticaret hacminin düşmesi firmaların tatile girmesini ya da tamamen kapanmasını gündeme getirdi. Çalışan firmalardaki tasarruf tedbirleri ile beraber işsizlik artmaya başladı. Hükümet iki krizin de etkisiyle ciddi bir biçimde

Gerek kasım gerekse şubat krizlerinin arkasında istikrar programında söz verilen yapısal reformların savsaklanmasından ötürü yurtiçinde ve dışında oluşan güvensizliğin büyük bir önemi olduğu inkar edilemez.

fault" etmiş oldular. Piyasa ancak 21 Şubat ifası yoluyla TL likiditesi buldu ve Merkez Bankası'ndan döviz alabildi. Faizler yine yüzde 1000'lerin üzerinde ifade edilmeye başlanmıştı. Kasım krizinde olduğu gibi Merkez Bankası'nın net iç varlıklar hedefinden taviz vermeye yanaşmaması krizin derinleşmesine yol açtı.

Krizler sonrası durum

Mali piyasalar kilitlendi. Ödemeler sistemi çöktü. Bu aşamada, döviz rezervlerini kaybetmemek için Merkez Bankası döviz satışını tayınlamaya (rationing) başladı. Buna rağmen döviz talebi devam etti. Sonuçta, tarihimizin en kapsamlı istikrar programlarından biri rafa kaldırıldı. Türk Lirası yabancı paralar karşısında dalgalanmaya bırakıldı. Doların fiyatı 685,000 liradan 1 milyon liranın üzerine çıktı.

Mali sisteme olan güven kalmamıştı. Bir yandan ban-

güven yitirdi. İçine düşülen durumdan çıkmanın kısa ve kolay bir yolu kalmadı. İleriye dönük ekonomik beklentiler yozlaşmıştı (degenerate). Bir hafta sonrayı değil, bir gün sonrasını düşünebilmek ve tahmin edebilmek dahi zorlaştı.

Gerek kasım gerekse şubat krizlerinin arkasında istikrar programında söz verilen yapısal reformların savsaklanmasından ötürü yurtiçinde ve dışında oluşan güvensizliğin büyük bir önemi olduğu inkar edilemez. Fakat, mali piyasalarda bu nedenlerle çıkan rahatsızlığın bir krize dönüşmesinin arkasında IMF'nin istikrar programının parametreleri konusundaki sert tutumu ve "döviz rezervlerinin şartlar ne olursa olsun korunması" konusunda Türkiye Hükümeti ve Merkez Bankası üzerinde kurduğu baskılar vardır. Daha yumuşak ve esnek bir para politikasıyla Türkiye ekonomisinin bir krize girmeden istikrar programını sürdürebilmesi mümkündür.

Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanlığı'na getirilen Kemal Derviş moralleri düzelttiyse de, uygulamaya konulacak yeni ekonomik politikaların ne olacağı giderek önem kazandı. "Kontrollü kur, serbest faiz" politikasını terk edip "kontollü faiz, serbest kur" politikasına geçilmesi ekonomideki belirsizlikleri daha da artırdı. Bu ortamda, Merkez Bankası'nın sınırlı bir şekilde döviz satacağını açıklaması piyasalardaki sınırları daha da bozdu. Sonuçta, doların fiyatı 1.3 milyon lira civarında dolaşmaya başladı.

Gelinen noktada, kriz, bir-iki ufak önlem alınarak durdurulacak bir aşamayı geçmiş bulunuyor. Bankalar, yüzde 35 faizle aldıkları Hazine bonolarını yüzde 100'ün üzerinde borçlanmalar yaparak taşıyabiliyorlar. Kasım kriziyle beraber faizlerin artmasıyla bankacılık sektörü ciddi boyutlarda zarar etti. Şubat ayında dalgalı kur sistemine geçerek dolar fiyatının 685,000 liradan 1.3 milyar liraya fırlaması bankacılık sektöründeki dövizdeki açık pozisyonlar nedeniyle bankalarda bir başka zararın oluşmasına neden oldu. Yapılan tahminlere göre, kasım ve şubat

krizlerinin bankacılık sektöründe neden olduğu zarar yaklaşık 25 milyar dolardır. Bir başka ifadeyle, Türk bankacılık sisteminde özkaynak kalmamıştır.

İçinde yaşanan krizden çıkmanın tek yolu, döviz kurlarında bir istikrarın (öngörülebilirliğin) sağlanması yanında, bankacılık sektörünün sermaye yapısının kuvvetlendirilmesidir. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması çok pahalı bir projedir ve dış destek olmadan tamamlanabilecek bir iş değildir. Önce, Türkiye'nin projeye ciddi hedeflerle başlaması, daha sonra da dış destek için arayışlara girmesi gerekmektedir.

İçinde bulunulan şartlarda, mali piyasaların normalleşmeye dönüşmesi için bir şey yapılmamakta, programın tüm ayrıntılarıyla uygulanması beklenmektedir. Programın ayrıntıları ise dış destek miktarının ne olacağına endekslenmiştir. Bu şartlarda, mali piyasalarda gözlenen yönüzlük krizi derinleştirmektedir.

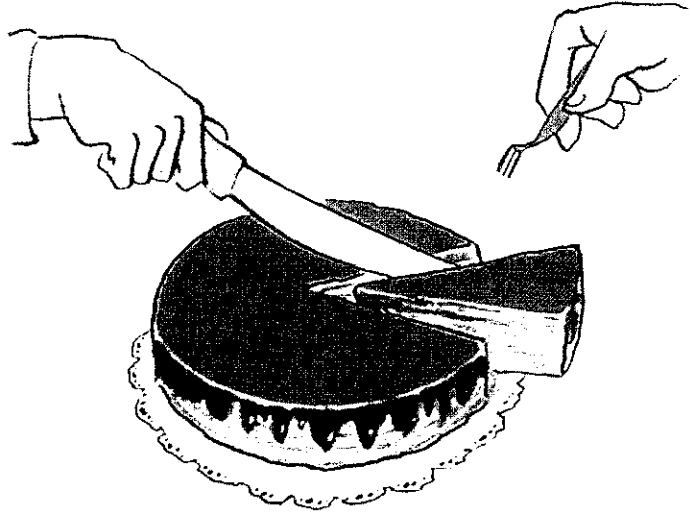
Dr. Ercan Kumcu
Yazar

Her türlü değişim gündemine karşı proaktif davranarak,
krizlerde de çalışarak, üniversal teknolojilerle 'niche' üreterek;
yeniden yapılanıp uluslararası rekabette var olmak isteyen

Tekstil / Konfeksiyon şirketlerine

muhtemel riskleri de paylaşacak,
'entrepreneur' GENEL MÜDÜR arayan müesseseler için;

Telefon: 0532 295 13 93 E-posta: mavikopru@turk.net

Türkiye'nin bir türlü "kapitalistleşmemesi-nin" vebalini Osmanlı Toprak Düzeni'nde aramak gerekiyor. Osmanlı'dan miras alınan sakatlı toplumsal yapı, bugün de önümüzdeki en büyük engel.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik düzeni, feodal özelliklerden çok farklıydı. Osmanlı'da kölelik ya da serflik yoktu, küçük köylülük topluma hakimdi. Küçük köylülüğün ürettiği değere saray el koyuyordu. Feodal beylerin yerini, saray bürokrasisi almıştı.

Saray dışında, ara katmanların, küçük köylünün üretimine el koyması, sistemin tamamen çökmesiyle eşdeğerti. Saray'ın en büyük düşmanı, insiyatif dışı ortaya çıkabilecek olan "mahalli güç sahipleri" idi.

Merkezin zayıfladığı dönemlerde, "ayanların" ortaya çıktığı, ancak Saray'ın yeniden güçlenmesi halinde, bu güç ocaklarının yok edildiği hep görüldü.

Kapitalistleşmenin en önemli itici gücü olan "sermaye birikimini" kendisine tehdit olarak gören bu farklı yapılanma, Osmanlı'ya, Selçuklu, Bizans, Doğu Roma'dan miras kalmıştı.

Osmanlı'da bürokratik yapı, ekonomik düzenin kendini yeniden üretmesine imkan sağlamakla yükümlüydü. Politik denetim bu nedenle çok önemliydi ve sağlıklı olarak ayakta kalabilmek için ticari sermayenin hareket kabiliyeti sınırlanmıştı. Üretimin ve bölüşümün patronu, saray bürokrasisiydi.

Bölüşüm piyasada olmalı

Mehmet Altan

Ekonomik iş bölümünün politik denetimi, toplumun gürbüzleşmesini hep önledi. Hukuk sistemi ve mülkiyet düzeni, birikime olanak vermediği gibi, parasal herhangi bir birikim siyasal otoritenin gazabına uğruyordu. Saray dışında her türlü zenginleşme eğilimi, zenginleşenin boynunun vurulması ve mallarına el konulmasıyla sonuçlanıyordu.

Avrupa'nın, sanayi devriminin arifesinde olduğu yıllarda oradaki ticaret erbabının büyük bir sermaye yığmasına, krallara borç para verecek bir zenginliğe erişmelerine rağmen, Osman-

lı'da esnaf, kıt kanaat geçinmekteydi.

Saray içindeki zenginleşmenin tek yolu da siyasettendi. İdari yapı içinde elde edilen siyasal pozisyon ile mal varlığı arasında doğrudan bir ilişki vardı. Yükseldikçe, zenginlik artıyor ama iktidardan azledilince mal varlığı da uçup gidiyordu. Sermaye birikimi olanaklı kılınıyordu.

Merkeziyetçi, despotik ve aşırı gelenekçi yapılanma sonucu Osmanlı, sanayileşmeden kaldı. Mirasını da olduğu gibi Cumhuriyet'e devretti.

Cumhuriyet dönemi

Osmanlı ile Cumhuriyet dönemini kıyaslamanın en iyi metodlarından biri, tarımın ağırlığını test etmekten geçiyor. Osmanlı gibi, Cumhuriyet de hala bir tarım toplumu. Nüfusun yüzde 45'i tarımda çalışıyor, bu kes-

min toplumsal üretimi ise yüzde 15'ler civarında. Bu verimsizliğin özünde ise, köy düzeninde tarım yapan küçük işletmeler var. Osmanlı'da 1869 yılında yapılan bir araştırma ile Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1990'lı yıllarda yaptığı araştırmalar, mülkiyet düzeninin değişmediğini ortaya koyuyor. Bugün Türkiye'deki arazi büyüklüğü 2 ila 5 hektar arasında yoğunlaşıyor. Asla zenginlik üretmeyecek, ekonomik optimalı olmayan bir yapılanma.

Devletin ekonomik patronluğu ve "politik denetim" de yerli yerinde duruyor. Zaten parasallaşmanın bir göstergesi olan "mali derinlik" de toplumun kapitalistleşmeden ne kadar uzak olduğunu gür bir sesle haykırıyor. Toplumsal üretimimizin en kabaca rakamlara göre ancak üçte birini para olarak kullanıyoruz. Parasallaşmamız çok cılız. Bu da toplumsal sınıfların arzulanan noktadan çok daha geride kaldığını gösteriyor.

Dağıtım, bu nedenle, aynen Osmanlı'da olduğu gibi siyaseten yapılıyor. Paylaşımın devlet eliyle yapıldığı bir toplumsal yapı da bir türlü krizden kurtulamıyor. Piyasa için üretmek, rekabet etmek, emeğinin karşılığını piyasada almak bizim için bugün de uzak kavramlar...

Vatandaşlığın en önemli özelliği, vergi yaygınlaştırılmadığı için, bizdeki temel çelişki vergi verenlerle vermeyenler arasında odaklaşıyor. Siyaset, vergi verenlerin paralarını vergi vermeyenlere aktararak oy satın alıyor. Ekonomik aklın yerini siyasal çıkar alınca da, Türkiye sürekli fakirleşiyor, bürokratik ve ceberrut yapıyı yırtarak kendi özbenliğine kavuşamıyor. Normalleşmediği için de eski sorunlarını hep çözümsüz bir şekilde yaşıyor.

Vergi verenler, vermeyenler

Türkiye'de toplam çalışan nüfus 22 milyon civarında. Kabaca ve yuvarlatılmış olarak hesaplandığında bunun hala yarısı tarımda. Bu kesim yani on bir milyon insan vergi vermiyor. Devlete satılan ürün sırasında kesilen stopaj nedeniyle ancak yüzde 2 civarında bir miktar, vergi gibi tahsil ediliyor.

2 milyon devlet memuru var. O kesim de fiilen vergi vermiyor. Çünkü maaş vereni de, vergi keseni de aynı odak. Kısacası bu kesim az paraya çalışıyor ama gerçek anlamda vergi vermiyor. Yarım milyon KİT çalışanı için de durum farklı değil. Esnaf kesimi de götürü usulde

vergi verenler sınıfında, geliri ile vergisi arasında düz bir ilişki yok.

Ülkenin gerçek vergi verenleri 2.5 milyon özel sektör çalışanı ile bir milyon gelir vergisi beyannamesine tabi serbest meslek erbabı.

Üç buçuk milyon gerçek anlamda vergi verenin parası, Türkiye'de siyaset yapanların, on altı milyonluk köylü ve esnaf grubunun oylarını satın almasına yarayan gerçek kaynağı oluşturuyor. Yetmediği durumlarda ise ya para basılıyor veya iç ya da dış borca başvuruluyor. Siyasal mekanizmanın paylaşımcı rolüne soyunması, ülkenin gerçek bir zenginliğe doğru hareket etmesini engelliyor. Mevcut yapı aynı Osmanlı'daki gibi muhafazaya çalışılıyor. Yoksa, Cumhuriyet'in 76. yılında hala sanayileşmesini tamamlayamamış bir tarım ülkesi olarak kalıp, Yunanistan tarafından böylesine ezici bir biçimde geçilmezdi.

Bürokratik bir devlet olmanın, Osmanlı'nın mirasını aşamamanın tüm mahsurlarını yaşıyoruz.

Bürokrasi, burjuvazinin yerini alınca ülkenin toplumsal gündemi de değişiyor. Gelişmiş, sermaye birikimi yapmış, sosyal sınıflarını doğurmuş ülkeler "ekonomik akla" uygun hareket ederek, sürekli bir zenginleşmenin peşinde koşarken, biz kendini ülkenin ve devletin sahibi ilan eden silahlı bürokrasinin varlık nedeni olan "güvenliği" tartışıyoruz. O nedenle, tüm adımlarımızı "milli güvenlik" konsepti çerçevesinde atıp, zenginleşmenin güvenliği zaten kendiliğinden sağlayacağını unutuyoruz.

Helikopterleri, sağlığa, eğitime, adalete yeğliyoruz. Dünya, bilgisayar satmayı artık kurşun satmaya yeğlerken, biz gerilerden seyretmekteyiz.

Gelinen son durum

Dünya bugün sanayi dönemi defterini kapatmaya hazırlanıyor. Kol gücünü model alan teknolojilerin yerine beyin gücünü örnek alan teknolojilere geçilmesi, Kuantum fiziğinin tüm eski anlayışı, insanın doğa ile ilişkisini, çalışma aletlerini, üretme biçimini, insan – insan ve insan – toplum iletişimini değiştirmesi bütün hayatı etkiliyor.

Yeryüzü, daha kalkınmış, daha özgür, daha özenli toplumların eşliğinde yürümek arzusunda. Dünya sistemi

eski dönemlerde kalmış, köhne, zenginlik üretemeyen, asker devletler ile bunun yürüyemeyeceği görüşünde.

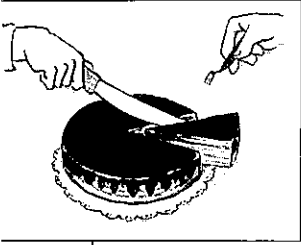
Türkiye de bu noktada yeryüzü ile çelişir bir görüntü veriyor. Değişime uyum sağlayamamak, krizi derinleştiriyor. Eski yapı, artan nüfus ve ilerleyen dünya parantezi içinde zorlanıyor. Ekonomik paylaşımı, herkesin ürettiğine uygun bir biçimde piyasada yapmak yerine üretmeyen kalabalıklara oy için para dağıtmak anlayışı devleti müflis hale getirdi. Bu anlayış, toplumu zaten hiç zenginleştirmemiştir.

Kemal Derviş'in sahneye girişi ve yeryüzü adına değiştirmek istediği on beş yasa, yenileşmenin ilk ve güçlü adımını teşkil edecek. Çökerek yerini Kemal Derviş'e bırakan siyaset kurumu ile yeryüzü arasında derinden bir çelişki var. Egemenliğini kolayca bırakmak istemeyen bürokrasi de, mahut şarkısı olan güvenlik ile eskiye gizliden destek verir gibi.

etrafında gerçekleştirilmesi için yeni düzenlemelere ihtiyaç var. Gelir dağılımının çok adaletsizce yapıldığı, üretimin yetersiz bulunduğu, okul yıllarının eşit bölünmesi halinde herbirimizin ilkokul dörtten terk sayıldığı, yirmi milyon çalışanın on altı milyonunun mesleksiz bulunduğu bir ortamda, "ekonomik akıl" eski alışkanlıklara bağlı olan herkese ilk başta ürkütücü geliyor.

Ancak, sosyal mücadeleler tarihinde kendine ait fazla sayfası olmayan Türkiye, çağa uyamamanın bir bedelini nasıl olsa ödeyecek, ödüyor da. Şimdi bunu, fazla ağır olmayan bir fatura ile gerçekleştirme imkanımız var. Toplumsal barışı sağlayacak bir külfet bölüşümü ile bu krizi otoriter bir liberalizm aransına ihtiyaç kalmadan aşabiliriz. Aksi taktirde yoksullaşmaya, yoksullaştıkça dünyadan kopmaya ve faturalarımızı ağırlaştırmaya devam edeceğiz.

Türkiye, dünyanın kendisini ekonomik akla çekmeye

Türkiye, dünyanın kendisini ekonomik akla çekmeye çalışan elini sıkarsa daha hızlı kurtulacak, direnirse Afganistan'a dönecek. Uzatılan eli sıkmamız halinde, toplum kendini korkusuzca tanıyacak ve sorunlarını çözme cesaretini yakalayacak.

On beş yasa tasarısının yasallaşması ve hayata tavizsiz geçirilmesi, Osmanlı'dan bu yana sürüp giden anlayışı ciddi bir biçimde değiştirecek. Siyasetin finansmanından, kamu bankalarının çıkar uğruna soydurulmasına kadar bir çok şey değişecek.

Türkiye çalışmaya, kendi ile yüz yüze gelmeye, sorunlarını boy aynalarına yansıtmaya ve dolayısıyla da sorunları zorlanarak çözmeye alışacak.

Uzun ve zorlu bir yol

Türkiye gibi toplumsal çıkarını irrasyonolitede aramış olan bir ülkenin, yeryüzünün vites değiştirmesi nedeniyle ekonomik akılculığa endekslenmesi çarçabuk gerçekleşecek bir gelişme değil. Ankara'nın direnişi bitse de, toplumun kendi ürettiği kadarına razı olacak bir anlayışa kestirmeden kabullenmesi zaman alacak.

Bunun otoriter bir rejime yol açmadan, ortak aklın

çalışan elini sıkarsa daha hızlı kurtulacak, direnirse Afganistan'a dönecek. Uzatılan eli sıkmamız halinde, toplum kendini korkusuzca tanıyacak ve sorunlarını çözme cesaretini yakalayacak. Yanaşma gibi dağıtılacak ulufelevi değil, bileğinin gücü ile ürettiğinin karşılığını isteyecek. Ürettiği kendine yetmedikçe de, içindeki cevheri parlatmanın yolunu arayacak.

Kısaca piyasanın sihirli gücünü kendi gücüne katacak. Daha çok insan, daha çok birey, daha çok üretken olacak. Osmanlı tebası olmaktan ilk kez kurtulacak. Dünya vatandaşlığına adım atacak. Akılla ve akılculuk ile tanışmanın keyfi hepimizi mutlu edecek.

Bölüşümü piyasaya yaptırmaya bunca zamandır direnmenin pişmanlığını bile yaşıyacağız. Zor ve çetin ama sonu iyi bitecek yeni bir sürece giriyoruz.

Prof. Dr. Mehmet Altan

İ.Ü.İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi / Yazar

Deja Vu

Son on yılda yayınlanan Görüş dergilerinin Göstergeler sayfasında dikkat çektiğimiz konular ve yer verdiğimiz analizler, temel olarak Türkiye ekonomisinin aşırı dalgalı yapısını, son açıklanan programın ana başlıkları itibarıyla irdelemiştir. On yıllık analizlerin birleştiği bu başlıklar kamu açıkları, yüksek faizler, yüksek enflasyon, siyasi istikrarsızlık, yapısal reformların ve özelleştirmelerin hayata geçirilmesinde sergilenen isteksiz tutum olmuştur. Aşağıda, geçen on yıllık sürede Görüş dergilerinin göstergeler sayfalarında yer almış ekonomik analizler, günümüz gelişmeleri de dikkate alınarak derlenmiştir.

Kamu açıkları, yüksek faizler, yüksek enflasyon

1994 krizi öncesinde, TÜSİAD tarafından Hazine'nin faiz oranlarını dizginlemek için temel dengelerden ziyade piyasa üzerinde baskı oluşturarak sürdürmüş olduğu politikalara dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda enflasyonda görülen düşme eğiliminin, kamu fiyatlarını tutma politikasından kaynaklandığı ve ileride risk doğurabileceği de belirtilmiştir.

Hazine operasyonunun sonuçları kalıcı mı?

...Hazine'nin değişikliğe gittiği borçlanma politikasının sonuçları nelerdir? Birincisi, özellikle kısa vadeli faiz/getiri eğrisi düştü. İkincisi, Şubat sonunda 6 aylık bir şok bono satışıyla hem Hazine'nin borçlanma vadesi biraz olsun uzadı, hem de piyasadan para çekilerek para arzındaki büyüme yavaşlatıldı. Üçüncüsü, operasyonun hemen hemen bütün yükünü sadece bankalar çekti. Bankaların bir yandan bono portföyleri zarar görürken, bir yandan da mevduat/kredi marjları kapandı.

(Görüş Sayı:8, Mart 1993)

İçinde bulunduğumuz günlerde de, Hazine yine önemli bir operasyonu Merkez Bankası ile beraber sürdererek, kamu bankalarının görev zararlarına karşılık 23

katrilyon TL tutarında özel tip tahvil ihracında bulunmuştur. Piyasa faizi üzerinden üç ayda bir kupon ödeme- li bu borçlanma için, programın gereken güven ortamını sağlayacağı, tatminkar bir dış desteğin zamanında tedarik edileceği ve devalüasyon beklentilerinin kırılaacağı varsayımları benimsenmiştir. Bu noktada, tekrar söylenmesi gereken, görev zararı oluşturulmaması yönündeki karar- namenin hayata geçirilmesinin gerekliliği ve on yıldır söylendiği gibi kamu kesimindeki yapısal dönüşümün ertelenmemesi olmalıdır.

Kamu açıkları, yüksek faizler ve yüksek enflasyon sar- malı + öngörüsüz siyaset = 1994 Krizi

Hükümetin kamu fiyatlarını tutarak kontrol ettiği enf- lasyon oranı ve yüksekliği nedeniyle iptal edilen piyasa faiz oranı, yaşanan krizin ardından kontrol edilemez bir noktaya ulaştı. Ocak-Nisan itibarıyla %50 USD %50 DM'dan oluşan döviz sepeti TL karşısında %139.3 değer kazandı. Dövizdeki bu hızlı artış piyasadaki belirsizliği arttırarak ekonomideki karar alma mekanizmalarını çalış- maz hale getirdi. Piyasalardaki belirsizlik ve ekonomide güven ortamının giderek azalması, döviz bankacılık sis- temi dışına itti. Dövizdeki yükselme, zaman zaman Mer- kez Bankası'nın gecelik faiz oranlarını %1000'lere yük- seltmesiyle durdurulmaya çalışıldı. Kur-faiz kısılcına sı- kışan reel ekonomi finansman olanaklarını kaybetti. Ge- celik faiz oranlarındaki artışa paralel olarak kredi stoku artışı hızı giderek düştü. Gündem para piyasalarına odaklanmışken, TÜSİAD gelecek dönemlerdeki tehlikeye dikkat çekerek reel sektörü bekleyen sıkıntıları belirtmiş ve sene sonunda da tarihimizin o zamana kadar kaydedi- len en ciddi ekonomik daralması ortaya çıkmıştır.

Ekonominin çarkları duruyor

...yüksek enflasyon, yüksek faizler ve daralan iç talep, üretimin ve yatırımların durmasına neden oluyor. 5 Nisan

kararlarında öngörülen bütçe açığını azaltma hedefinin gerçekleşmesi durumunda ekonominin çarklarının iyice durması bekleniyor.

(Görüş Sayı:15, Haziran 1994)

IMF ile stand-by anlaşması, iyimserlik, popülist politikalar, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık...

1994 yılında da, 5 Nisan kararları ve IMF ile anlaşmaya varılan stand-by anlaşması ile istikrar programı hayata geçirilmiş ve sıkı para ve maliye politikaları uygulanacağı açıklanmıştır. 1995 Yılı Geçiş Programı uygulanacak kontrollü politikalarla %3 oranında bir büyüme ve %40 oranında yılsonu enflasyonu öngörürken, yılın ikinci yarısında canlanan iç talep ve yıl sonunda alınan erken seçim kararıyla bir defa daha kontrollü politikalar bir tarafa itilirken, yıl sonunda %8'lik bir büyüme ve %86'lık toptan eşya fiyat artışı yaşanmış, kontrolsüz kamu harcamaları sadece 1995 yılının değil 1996 yılının dengelerine de ipotek koymuştur. Bu konuya TÜSİAD, yılbaşında uygulanması muhtemel seçim ekonomisini gözönünde bulundurarak 1996 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi raporunda dikkat çekmiştir: *Türkiye ekonomisi 1996 yılına biri kamu kesimi, diğeri dış ticaret olmak üzere iki temel açıyla ve yüksek enflasyon ortamında girmektedir. İş başına gelecek olan yeni hükümet tarafından ekonomideki dengelerin daha fazla bozulmadan iyileştirilmesi için öncelikle güven ortamının oluşturulması ve geciktirilmiş olan yapısal reformların ivedilikle uygulamaya konması hayati önem taşımaktadır.*

Son yıllarda yapılan IMF anlaşmalarının önceden tahhütlere dayandırılması (front-loading) ve sağlanacak dış finansmanlarda yapısal reformların önkoşul olarak gösterilmesi de, siyasi otorite kadar piyasaların da bu konuda oldukça zayıf bir hafızaya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Uygulanan popülist politikalar çoğu zaman taraftar bulmuş yarattığı dengesizlikler sistemden pay alındığı sürece göz ardı edilmiştir. Bu nedenle, sorunların çözümü sürekli bir sonraki hükümete bırakılmıştır. TÜSİAD'ın 1997 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi raporunda belirtildiği şekliyle:

1996 yılı, siyasi gelişmelerin ekonomik gelişmelerin önüne geçtiği bir yıl olmuştur. Seçimlerin bir partiyi öne çıkaracak biçimde sonuçlanmaması, siyasal istikrarsızlığı artı-

rıcı yönde etki yaratarak, ülkenin bir kez daha koalisyon hükümetleriyle yönetilme zorunluluğunu doğurmuş, ihtiyaç duyulan orta vadeli istikrar programının uygulanmasını bir kez daha engellemiştir. 5 Nisan istikrar önlemleri ve IMF ile imzalanan stand-by çerçevesinde uygulanan politikalarından 1995 sonundaki erken genel seçimler nedeniyle vazgeçilmiş olması, ekonominin bir kez daha beklenenden daha hızlı büyümesine yol açarken, kriz sonrası ekonomik dengelerde elde edilmiş olan iyileşmenin devam ettirilememesine neden olmuştur. Genişlemeci politikaların ağırlık kazanmasıyla kamu açığının ciddi biçimde bozulmuş, enflasyon yeniden yükselirken, dış açık büyümüştür.

Nihai tahlilde ise TÜSİAD bugünlerde aynen telaffuz edilebilecek bir yargıya sahiptir: 1996 yılında açıklanan kaynak paketleri ekonomide yeniden yapılanma yerine kamu açığının finansmanının sağlanmasına yönelik önlemlerden ibaret kalmış ve geçici çözümlerden ileriye gidilememiştir. Dünya ekonomisindeki eğilimler dikkate alındığında, bu önlemler Türkiye'nin rekabet gücünü koruması açısından yeterli değildir; toplumun tüm kesimlerinin desteğini alan, gerçekçi, orta-uzun vadeli bir istikrar programının uygulanması gerekmektedir.

1996 Aralık ayında TÜSİAD üyeleri arasında yapılan anket sonuçlarının değerlendirilmesi de yıllar itibarıyla katedilen mesafe hakkında fikir vermektedir. *Yapılan karşılaştırmaya göre, siyasi istikrarsızlık Türkiye ekonomisinin karşı karşıya olduğu sorunlar arasında giderek ön plana çıktı. Türkiye ekonomisinin en önemli sorunu, TÜSİAD üyelerinin % 31.6'sına göre siyasi istikrarsızlık, % 10.5'ine göre ise terör olarak bildirildi. Anket sonuçlarının yıllar itibarıyla karşılaştırılmasından, işsizlik, gelir dağılımı ile eğitim ve sağlık sorunlarının, diğer sorunlar kadar ağırlık taşımamakla birlikte, sürekli varlıklarını koruduklarına dikkat çekildi. Ayrıca, geleceğe ilişkin değerlendirmelerde bu sorunların payının ciddi biçimde artmasının, ekonominin uzun vadeli yapısal sorunlarına işaret ettiği vurgulandı.*

Siyaset müessesinin çok ciddi yaralar aldığı bu dönemde, yapılan kamuoyu yoklamalarında mevcut siyasi partilerinin hiçbirine oy vermek niyetinde olmayan kesimin payının %50'lerin üzerine çıkması, siyasetin Türkiye ekonomisinin üzerinde yarattığı tehdidin ürkütücü boyutlara ulaştığını düşündürmektedir.

Rüzgar gülleri

1996 yılının sonunda, hükümetin, "kaynak paketleri" olarak adlandırdığı, ancak kapsam olarak TL ve döviz cinsinden pahalı borçlanma yöntemleri olan uygulamalar ve Hazine'den kısa vadeli avans kullanılması piyasalar üzerindeki baskıyı azaltıp iyimser bir ortam yaratmıştı. Bu geçici çözümler piyasalarda 1997 yılı başında geçici bir iyimserlik yaratmıştır. Ne var ki Görüş dergisinin Göstergeler sayfasında, 1997 yılında yayınlanan aşağıdaki alıntılar geçici çözümler ve siyasi istikrarsızlığın kısa bir sürede ne ölçüde zıt politikalar ve dalgalanmalar oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

İyimserlik iyileşmeye dönecek mi?

...özelleştirme gelirlerinin ve iç borçlanma dışındaki alternatif borçlanma kaynaklarının mali piyasalar üzerindeki baskıyı azaltarak ekonomide kısa vadeli bir iyileşme sağlayacağı açıktır. Ancak, bir kerelik önlemlerle sağlanan iyileşmenin kalıcı olması için, vergi reformu, sosyal güvenlik reformu gibi yapısal reformların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

...ekonomideki rahatlamının geçici olmadığı ve alınacak yapısal önlemlerle kalıcı kılınacağına dair işaretlerin verilmesi gerekmektedir.

(Görüş Sayı: 29, Ocak 1997)

İyimserlik kısa sürdü

...faizlerin düşmesine ve iç borçlanmanın vadesinin uzamasına yol açan asıl nedenin temel makroekonomik dengelerdeki düzelme olmaması, bu sürecin kısa vadeli olması na yol açmıştır.

...Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarını aşması ancak güçlü bir siyasi iradeyle mümkün olabileceksen, siyasi belirsizliğin giderek artması makroekonomik göstergelerdeki bozulmayı hızlandıracaktır.

(Görüş Sayı: 31, Haziran 1997)

Ekonomi politikalarında yön değişikliği

...geçen bir aylık süre içinde, Temmuz başında kurulan yeni hükümetin, neredeyse iki yıldan bu yana uygulanmakta olan genişlemeci politikalarda yön değişikliğine gideceğinin işaretleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

...özelleştirmeden beklenen gelirlerin belirsizliği ve vergi

vb. gelirlerin 1997'nin kalan kısmında artırılamayacağı dikkate alınır, kamu açıklarının büyümesini engellemek amacıyla kamu fiyat ayarlamalarının devam edeceği ve bu durumda enflasyonun yükseleceği beklenmektedir.

(Görüş Sayı: 32, Ağustos 1997)

1998'de ne değişecek?

...Türkiye'nin sürdürülebilir bir büyüme süreci içinde olduğu söylenemez. 1997 yılında da siyasi istikrarsızlıktan kaynaklanan ekonomik istikrarsızlık, ekonomik değişkenleri etkilemiştir. Yüksek olan enflasyon oranı daha da yükselerek üç haneli rakamlara yaklaşmıştır. Kamu açıkları azaltılmamış, iç borç yükü devam etmiştir. Faizlerde belirgin ve kalıcı bir iyileşme sağlanamamış, özelleştirme konusunda mesafe alınamamıştır. Yüksek faiz ödemeleri nedeniyle bütçe harcama esnekliğini kaybetmiş olduğundan, yapısal reformlar hayata geçirilemediği sürece bütçede kalıcı bir düzelme beklenmemektedir.

...kamu fiyatlarını tutmak, tek başına enflasyonun düşürülmesinde önemli ve kalıcı bir etki yaratmayacaktır. Enflasyonun en büyük nedeni olarak gösterilen kamu açıklarının büyümesine neden olacak bu politikanın, önümüzdeki dönem enflasyonu artırıcı bir etki yapacağı da düşünülmelidir.

...toplumun tüm kesimlerinin onayını alan ve özelleştirme, sosyal güvenlik, mali piyasalar ve vergi reformu konularında kalıcı çözüm üreten bir orta vadeli program, kararlılıkla ve bir an önce uygulanmalıdır.

(Görüş Sayı: 33, Kasım 1997)

1998 yılı, Türkiye'nin ekonomi ve siyaset sahnesinde örnekleri sıkça görülen, Türk gibi başlayıp Türk gibi bitirmiş olduğumuz bir yıl olmuştur. Yılbaşından itibaren hükümetin enflasyonu düşürmeyi amaçlayan mali ve parasal politikalar ve iç borçlanma programı uygulaması, piyasalarda dalgalanmaları ve belirsizliği azaltmış ve ekonomi yönetimine duyulan güveni artırmıştır. 1998 yılı başındaki iyimser ortamda, TÜSİAD tarafından potansiyel bir tehlike olan siyasi istikrarsızlığa Görüş'ün 34. sayısında dikkat çekilmiş, yıl sonuna doğru ise erken seçim kararının ardından hükümetin düşürülmesi ve seçim hükümetinin bile kurulamaması yılın ilk yarısındaki kazanımların geri verilmesine neden olmuştur. Bir defa daha se-

çim, kamu açıkları, enflasyon, yüksek reel faizler, IMF ile istikrar anlaşması ve fiyat ayarlamaları gündeme gelmiştir.

Belirsizliği azaltmaya yönelik

üç ekonomi kurumunun programı ve istikrar

...siyasi alandaki gelişmeler ise, 1998 yılının da son üç yılda olduğu gibi, ekonomik sorunların, gündemin geri planına düşeceği bir yıl olma ihtimalini güçlendirmektedir. Koalisyon ortaklarının politikalar konusunda birbirleriyle çelişen yorumları; daha önce uygulanacağı söylenen politikalardan vazgeçilmesi; vergi ve sosyal güvenlik konularında siyasi kararlılık gösterilememesi; dış piyasalarda borçlanma maliyetlerinin yükselmesi ve arzu edilen miktarda satış yapılamaması; IMF ile anlaşma sağlanamaması; ve nihayet 1998 yılı içinde seçim olasılığının gündeme gelmesi; 1998 yılının da gerek enflasyonun düşürülmesi gerekse yapısal sorunların çözülmesi açısından 1997 yılından çok farklı bir yıl olmayacağını izlenimini uyandırmaktadır.

(Görüş Sayı:34, Şubat 1998)

İkili hedef: Uzun vadede yapısal iyileşme,

kısa vadede piyasalarda güven

...uzun vadede krize girilip girilmeyeceği konusunda belirleyici olan bir ülkenin temel dengelerinin güçlü olmasıdır.

...uzun vadede temel dengelerin güçlendirilmesi için yapısal reformlara devam edilirken, gündelik gelişmeler karşısında piyasa mekanizması gerekli esnekliği de sağlamalıdır.

(Görüş Sayı:36, Temmuz 1998)

Yüksek faizler büyümeyi frenliyor

...1998 yılının ilk yarısında oluşan iyimserlik global krizin etkisiyle dağılmış; yapısal sorunların çözülmesi için uygun bir zemin haline getirilememiştir.

...bütçe açığı ve yüksek borç servisi, Türkiye'nin yurtdışından borçlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, Türkiye, sosyal güvenlik, tarım destekleme ve mali sektör reformlarını bir an önce tamamlamalıdır. Bu reformların hayata geçirilmesi yurtiçinde ekonomik istikrarı artıracak gibi, yabancı yatırımcıları ülkeye uzun vadeli yatırımlarla çekerek küresel krizin etkilerinden korunma şansı da verecektir.

(Görüş Sayı: 38, Şubat 1999)

Hükûmetsizlik temel dengeleri olumsuz etkiliyor

...1998 başından beri düşme eğiliminde olan enflasyon, Nisan ayında beklentilerin üzerinde gerçekleşmiştir. Konjonktürel uygunluk ve kısa vadeli politikaların etkisi enflasyonla mücadele konusunda bir altyapı hazırlamışken, yapısal önlemlerle desteklenmemesi düşüşün kalıcılığını önlemiş; siyasi belirsizlik, bütçedeki açılma ve ekonomik canlanmaya ilişkin beklentiler, trendin tersine dönmesini hızlandırmıştır.

...bütçe yasası, bankacılık yasası, sosyal güvenlik yasası, tarım destekleme ve özelleştirme konularında bir an önce harekete geçilmesi temel dengelerin düzelmesine destek olacağı gibi, IMF ile Haziran 98'de imzalanan 'Yakın İzleme Anlaşmasını'nın kredi içerikli bir IMF anlaşmasına çevrilmesine de katkıda bulunacaktır.

(Görüş Sayı: 39, Haziran 1999)

Ekonomide istikrar arayışları

...bu günlerde gündemin başında yer alan IMF ile imzalanacak olan stand-by anlaşması, Türkiye ekonomisinde 1997 ortalarından itibaren görülen istikrar arayışının devamı için büyük önem teşkil etmektedir. Stand-by anlaşması olması durumunda, bütçe disiplini sağlanarak bütçe açığında büyük oranda bir iyileşme, enflasyon ve faiz oranlarında ise düşme beklenmektedir.

...IMF ile Stand-by anlaşması olmaması ya da anlaşma koşullarının yerine getirilememesi durumunda ekonomik istikrarsızlık yeniden yükselecektir. Bu durumda büyüme oranı daha büyük bir artış gösterirken bütçedeki bozulma kontrol edilemeyecek, enflasyon ise tekrar yükselerek eski trendine geri dönecektir.

(Görüş Sayı:40, Ekim 1999)

Vuslat yine bir başka bahara kaldı...

Şubat krizi sonrası rafa kaldırılan Uyum Programı, iyi hazırlanmış bir programdı. Programın 2000 yılı ortalarından itibaren aksamaya başladığı görüldü. Bu aksamanın temelinde yurtiçinde ve yurtdışında hükümetin siyasi inandırıcılığının azalması rol oynadı. Bu durumun kısa vadeli etkisi, piyasaların normal çalışması için gereken para girişinin durması oldu. Kamuoyu desteğinin çekilmesi, yurtdışından yeterli ölçüde para girişi olmamasına ve yurtiçinde döviz varlıkla-

rından TL varlıklara geçişin sınırlı kalmasına yol açarak piyasalarda aşırı likidite sıkıntısı yarattı. Siyasi inandırıcılığın yok olmasına neden olan yapısal reformların yapılamaması, 2001'den itibaren sağlanması beklenen düzelme etkisini ortadan kaldırırken, ekonomi aksamaya ve programdan beklenen konjonktürel düzelmenin sonuna gelinmesine yol açtı. Siyasi irade eksikliği, yönetim hataları ile birleşince de, Kasım ve Şubat krizleri yaşandı.

Nihai tahlilde, krizlerin ardında yatan sebebin siyasi irade eksikliği olduğuna dair kamuoyunda görüş birliği söz konusudur. Türkiye ekonomisinin tarihinde gerçekleştirileceği en yüksek borç geri ödemesi öncesinde kamuoyuna "ciddi bir kriz" yaşandığının ivedilikle müjdelenmesinin ardında yatan ekonomik rasyonel de anlaşılamamış ve kurun neden serbest bırakıldığı ve dolaşısıyla 2000 senesi başında uygulamaya konulan uyum programının neden ve hangi politikaları uygulamak üzere terk edildiği de açıklık kazanmamıştır. Kasım ayında kriz öncesi yayınlanan Görüş'ün 45. sayısında, işlerin iyi gittiği bir dönemde, 2001 senesinin makroekonomik hedeflerinin iddialı ama ulaşılabilir olduğu belirtilirken, yapısal reformlara siyasetin isteksiz kalması ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkat çekiliyordu.

2001 yılı hedefleri dikkat çekiyor...

...kamu açıklarının kalıcı olarak indirilebilmesi için geçici olarak uygulamaya konulan vergilerin kalıcı hale getirilmesinden ziyade, Türk vergi sistemini, kanunları, idaresi ve denetimiyle bir bütün olarak ele alarak, çağdaşlaştırmak ve kayıt dışı ekonomiyi azaltarak vergi tabanını genişletmek gerekmektedir.

... 2001 yılı için belirlenen hedeflere ulaşılması ancak, maliye ve para politikalarının verilen taahhütler çerçevesinde uygulanmasının yanı sıra, mali şeffaflık başta olmak üzere, yapısal önlemlerin süratle hayata geçirilmesi ile mümkün olabilecektir.

(Görüş Sayı: 45, Kasım 2000)

Bugününü bilmeyen yarınını göremez

Yaşanan krizlerin ardından yeni ekonomi yönetiminin önderliğinde yeni bir stand-by anlaşması ve dış finans-

mana yönelik bir program oluşturulmuştur. Program son yıllarda olduğu gibi gerek anlaşma gerek dış finansman açısından yasal düzenlemelerin öncelikle çıkarılmasını önkoşul olarak getirmişlerdir. Türkiye'nin yıllardır konuştuğu reform ihtiyacı muhatap olan kesimler arasında fikir alışverişi ve dayanışmaya fazla imkan sağlamadan düzenlenmek zorunda kalmıştır. Kamunun yıllardır bahsettiğimiz savurgan, net harcamacı ve şeffaf olmayan tutumu açıklanan programda açığa vurulurken, mevcut iç borç stoğuna yakın bir miktarın da günümüze kadar saklanarak ve büyüyerek geldiği açığa çıkmıştır. Yaşanan devalüasyon ve 2001 senesinde beklenen daralma, kişi başına milli gelirin belki de on sene önceki seviyesinin altına düşmesi ihtimalini yaratmıştır. Finansal krizlerin ardından neredeyse özkaynaklarının tamamını yitiren bir bankacılık sektörü ortaya çıkmış, reform çalışmaları için gerekli kaynak GSMH'nın %25'i olarak telaffuz edilmeye başlamıştır. Kamu açıkları yükselen faiz harcamaları göz önüne alınarak cari önlemlerle kontrol edilmek istenmektedir. Kamu fiyatlarının piyasa gerçeklerini yansıtmaması tercihi ise hammadde fiyatları vasıtasıyla enflasyonu artırıcı etki yapmaktadır. Yükselen reel faizler ve bankacılık sektörünün mevcut durumu nedeniyle reel sektörün finansman kaynakları bıçak gibi kesilmiş, daralan iç talep firmaları geleceğe kötümser bakmaya iterken istihdam üzerinde baskılar oluşmaya başlamıştır. Türkiye olarak yeniden yapılanma için ertelenemez bir ihtiyacın baş gösterdiği bu günlerde hükümetin kendi ortaklarının arasında çelişkili açıklama ve icraatler ise sorunların ciddiyetine hasıl olunduğu konusunda şüpheler yaratırken belirsizliği artırmakta ve dengelerin pamuk ipliğine bağlı olduğu hissiyatını güçlendirmektedir.

Yaşadığımız on senenin ışığında, mevcut koşullarda önümüzdeki dönem için söylenebilecekler Görüş'ün son sayısında dile getirilmiştir.

Yankı vadisi

...fakat ne söyleyeyim. Benim her söylediğim benden önce de söylenmiş;

bilgi bahçesinin her yeri gezilmiştir.

Firdevsi (M.S.1009)

(Görüş Sayı: 48 Mayıs 2001)

AMELIKVAĞI

Yeniden -ve daha akıllıca- başlayabilmek...

"Yeniden..." evet. Ama nasıl?
Konuşarak, dinleyerek, anlaşılarak,
çözüm üreterek. Yani iletişimle.

Bugün yaşananlar ne olursa olsun, geleceğe baktığımızda, yeni bir başlangıcın umut veren ışığını görmek istiyoruz.

Sürekli değişim ve ilerleme, evrensel bir yasadır: "Başarısızlık, yeniden ve daha akıllıca başlayabilme fırsatından başka bir şey değildir" diyor Henry Ford.

Bugün, elimize geçen bu "yeniden başlayabilme" fırsatını tüm yönleriyle değerlendirmek gerektiğine inanıyoruz.

"Yeniden..." evet. Ama nasıl? Konuşarak, dinleyerek, anlaşılarak, çözüm üreterek. Yani iletişimle. Evlerden sokaklara, ofislere, fabrikalara... günlük

hayattan, siyasete yayılan, canlı ve şeffaf bir iletişim ortamı.

Çünkü biliyoruz ve görüyoruz ki, insanlar konuştuğça ve dinledikçe aklın gücü, alacakaranlık kuşağının ürkütücü gizlerini birer birer açığa çıkarıyor.

Bizler, bu duyuruyu imzalayan kuruluşlar olarak, Türkiye'nin birçok şeye yeniden ve ortak aklın ışığında başlama imkânını yakaladığı bugünlerde, iletişimin önemine dikkat çekmek istiyoruz. Bu amaçla önümüzdeki günlerde, doğru iletişimin ülke ekonomisinin sağlıklı geleceği açısından öneminin altını çizen bir seferberlik kampanyası başlatıyoruz.

İletişim, markalarımızın gelişmesi, global rekabetle yarışacak güce ulaşması, sanayi ve ticaretin yeni ufuklara açılmasının önemli bir koşulu. Çalışan, üreten, değerlendiren, satın alan bireylerle...

Ekonomi çarkının sağlıklı döndüğü bir toplumsal refah ortamına ulaşmak için, iletişim olmazsa olmaz...

Bireylerin ve kurumların çevreleriyle iletişim kurma yönünde canlı, gayretli, istekli olmaları halinde, ülkemizin ve genç kuşakların geleceğinin son derece aydınlık olacağına inanıyor ve güveniyoruz.

((İLETİŞİM PLATFORMU))

Hep Aynı Şarkı!

UZAYDA YOLCULUK

Sayı 6 / Kasım 1992
BÜLENT ECZACIBAŞI

..Başbakan Demirel, kamu açıklarının kaynaklarını "beş kara de-lik" olarak tanımlıyor ve bunları şöyle sıralıyor: Bütçe açıkları, KİT'lerin açıkları, tarım kooperatifleri ve birliklerin açıkları, sosyal güvenlik kurumlarının açıkları, belediyelerin açıkları. Başbakan, sorunların bu açıklarda düğümlendiğini belirtiyor ve "ekonomik sorunumuz yoktur, finansman sorunumuz vardır" diye ekliyor. Başbakanın bu tanımına tümüyle katlıyoruz.

Önümüzdeki güncel sorun, kamu açıklarının bu kısa dönemde hangi kaynaklardan finanse edileceğidir. Karar alıcılar, Hazine'nin borçlanması, Merkez Bankası kaynaklarına başvurulması, ya da KİT ürünlerinin fiyatlarına zam yapılması arasında dengeler kurmak zorundadırlar.

Önümüzdeki yıla ilişkin beklentiler kalıcı bir istikrara yönelişin işaretlerini taşıyor mu? 1993 yılı bütçe tasarısında vergi gelirlerinin 1992 yılındaki düzeyi yüzde 75 oranında aşması öngörülmüyor. Bu orandan yüzde 5 dolaylarında bir reel büyüme hızı ile yüzde 70 enflasyon varsayımını okuyabiliriz. Ancak bu kez yüzde 50 enflasyon hedefine göre belirlenen harcama tahminlerinin gerçekçi olmadığı izlenimi doğuyor. Ne personel harcamalarının, ne personel dışı cari harcamaların, ne de bütçe açığının tasarıda öngörülen ölçülerde tutulamayacağı anlaşılıyor. Açık tutarı 90 trilyon TL düzeyine tırmansa da, açığın milli gelire oranının fazla artmamış olacağını düşünerek belki iyimser bir değerlendirme yapabiliriz. Ne var ki iki sonuç çok net olarak ortaya çıkıyor:

- Birincisi, enflasyonda gelecek yılda da bir düşüş beklemenin yersiz olduğu görülüyor.
- İkincisi, yıl içinde bütçede öngörülen rakamlarda büyük sapmalara şimdiden hazır olmamız gerekiyor.

93'E GİRDİK, 92'DEN ÇIKABİLECEK MİYİZ?

Sayı 7 / Ocak 1993
BÜLENT ECZACIBAŞI

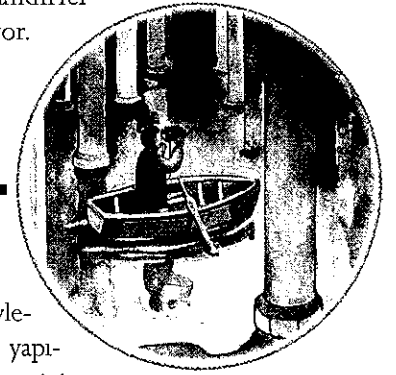
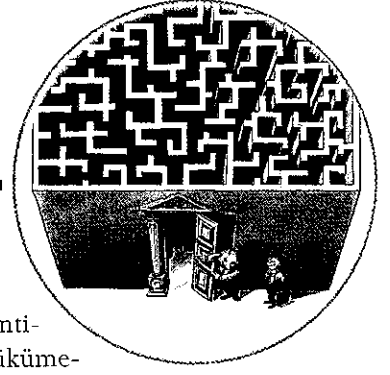
1992 yılına iyimser beklentilerle girmiştik. Koalisyon hükümeti, siyasi tarihimizde benzeri görülmemiş bir uzlaşmayı simgeliyordu. Koalisyonu oluşturan partilerin programı, koalisyon protokolü ve hükümetin ekonomik programı, ekonomik sorunlara doğru tanımların konulduğunu ve gerçekçi çözümlerin üretildiğini gösteriyordu. Ancak planlanan önlemlerin umulduğu kadar kısa bir süre içinde uygulamaya konamadığı görüldü. 1992 yılını, son yılların kronikleşen enflasyonunda bir iyileşme sağlayamadan ve uzun dönemli büyüme hızı ortalaması düzeyinde bir büyüme oranıyla kapattık.

Geriye baktığımızda, 1992 yılını istikrarlı bir büyüme sürecine geçişte bir dönüm noktası olarak değerlendiremeyeceğiz. Nedenleri ne olursa olsun, ekonomiyi istikrara götürecek köklü önlemler 1992'de alınmadı. Ertelenen KİT zamları, 1993'e aktarılan iç ve dış borç stoku, endüstri ilişkilerindeki sorunlar, kamu kesimi açığına ilişkin beklentiler, 1993'ün geçen yıldan daha iyi olması için çok inandırıcı bir nedeni de ortaya koymuyor.

93'ÜN İŞİĞINDA 94'E BAKIŞLAR

Sayı 13 / Ocak 1994
HALİS KOMİLİ

TÜSİAD 1993'de şunları söyledi: Türkiye ekonomisinin bazı yapısal sorunları var. Bunlara, ekonomiyi politikanın yedeğine sokan siyaset ortamı eklenince ortaya giderek büyüyen bir sorunlar yumağı çıkıyor. Bu yumağa ren-

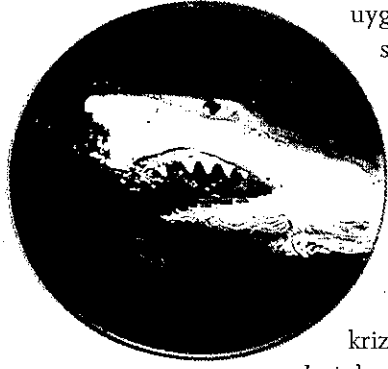
gini veren kamu açıkları ve bu açıkların finanse ediliş biçimi, ülkeyi enflasyonist bir büyüme rayına soktu. Kamu açıklarını iç borçlanma ile kapama çabaları faizleri yükseltiyor. Yükselen iç faizler dış borcu olduğundan daha cazip hale getiriyor. Dış borç, üretken alanlarda kullanılmak yerine irrasyonel kamu operasyonlarının yarattığı açıkları kapamaya ve içeride tüketimi finanse etme amacıyla kullanılınca enflasyonist bir döngü meydana geliyor. Tüketime dayalı bu büyümenin finansman biçimi, iç dengesizlikleri dış dengesizliğe dönüştürüyor.

Kısacası, siyaset sahnesinde yaşanan depremler yüzünden, ekonomi sahnesinde büyük hasarlar meydana geliyor. Eğer bu hasarlar, gerektiği biçimde onarılamaz ve gelecekteki depremler için de önlem alınamazsa, bugün yeterince net olarak göremediğimiz bir takım felaketlere davetiye çıkarılmış olur.

Bütün veriler 1994'te gündemin birinci maddesinin ekonomi olması gerektiğini gösteriyor. Eğer 1994 yılı, Türkiye'nin yapısal dönüşüm programının başlangıcı olabilirse, 1993'te yaşadığımız siyasal depreme rağmen iyimserlerin safları hızla kalabalıklaşacaktır. Çünkü Türkiye'nin iyi hazırlanmış orta vadeli bir programla ve iyi bir uygulayıcı kadroyla çözülemeyecek sorunu yoktur.

SAĞLAM SENARYO, İYİ YÖNETMEN

Sayı 14 / Mart 1994
HALİS KOMİLİ

Kimilerinin ileri sürdüğü gibi, kriz günleri geride kalmadı. Aksine, derinleşme istidadı gösteren bir bunalımın ilk basamaklarındayız. Ocak ayında baş gösteren döviz bunalımı, vücuttaki hastalığın kısmi bir dışavurumundan başka bir şey değildir. Bu durumdan çıkmanın tek yolu vakit geçirmeden, inandırıcı ve tutarlı bir ekip çalışmasıyla, kısa vadenin güdümünden kurtulup, gerekli reformları başlatmaktır. Bu reformlar, öncelikle fiyat istikrarının sağlanmasını ve rekabet gücünün yenden kazanılmasını hedeflemelidir.

Hastayı yatağından kaldırmak için uygulanacak tedavinin dört temel unsuru bulunmaktadır:

Mali reform: Vergi tabanını yayan ve rekabet gücünü artırma hedefiyle uygun oranları öngören bir vergi reformu. Yanı sıra, kamu harcamalarının radikal biçimde kısılması, kesin bütçe disiplini ve kamu açıklarını azaltacak, hem de

kaynak yaratacak olması açısından mali reformun vazgeçilmez parçası olarak özelleştirme.

Bağımsız Merkez Bankası: Hiçbir otoritenin Merkez Bankası'nın para basmaya zorlayamayacağı bir yasa.

Serbest dış ticaret: Uluslararası fiyatların, fiyat istikrarını sağlayıcı rolünden faydalanmak ve AB ile gümrük birliği hedefine ulaşmak.

İşçi, işveren ve hükümet diyalogu: Bu üç kesimin, fiyat istikrarının temin edilmesinde müşterek hareket etmeleri.

AMERİKA'YI KEŞFETMEK

Sayı 15 / Haziran 1994
HALİS KOMİLİ

Ocak ayı ortalarında su yüzüne çıkan kriz ve buna tepki olarak nisan ayında yürürlüğe konan önlemler paketi ile birlikte, bizler de uzun ve meşakkatli bir yolculuğa çıkmış bulunuyoruz. Yolu uzatacak, sıkıntıyı artıracak hatalar yapılmadığını varsaysak bile Türkiye, kısa sürede aşılamayacak bir durgunluk sürecine girmiş bulunuyor.

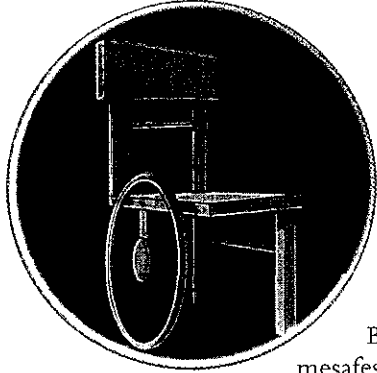
Basit bir kriz döneminden geçmiyoruz. Hepimizin gücünü sınavan zorlu ve uzun sürebilecek bir dönemden geçiyoruz. Yani, içinde bulunduğumuz krizi aşmak kadar onun bir daha tekrarlanmamasını sağlamak da önemli. Çünkü ikinci bir yolculuğu hiçbirimiz kaldıramayabiliriz. Bu nedenle, kısa vadenin gereklerini yerine getirirken, orta ve uzun vadeli bir bakış açısıyla da hareket etmek zorundayız.

Krizin aşılması için, gerçek anlamda bir vergi reformu, kamu maliyesinin disiplin altına alınması ve özelleştirme ne ölçüde gerekliyse, aynı krizle tekrar yüzyüze gelmemek için maliye, vergi idaresi, kamu idaresi ve sosyal güvenlik reformları o ölçüde gereklidir. Eğitim, yargı, savunma, iç güvenlik ve yerel yönetim mekanizmaları da "küçük devlet, güçlü ülke" anlayışıyla, gözden geçirilmelidir. Her hizmet alanında küçülme mümkün olmayabilir. Ama her hizmet alanında daha çağdaş, daha verimli, daha etkin olmak mümkündür.

Ve en önemlisi, şeffaf bir siyaset anlayışı benimseyerek, neyin niçin yapıldığı, neye ihtiyacımızın olduğu, neye doğru gitmek istediğimiz ve yolda bizi nelerin beklediği topluma açıkça anlatılmalıdır.

SEÇİM RÜŞVETİ VE SISYPHOS'UN KAYASI

Sayı 16 / Eylül 1994
HALİS KOMİLİ

Bu ülkeyi yönetenlerin görüş mesafesi, bir sonraki seçimlerin ötesine geçemiyor. Politikacılar, ekonomiyi uzun dönemde ve sağlıklı biçimde büyütecek istikrarlı politikalar yerine, çeşitli kesimlere devlet eliyle gelir transferine dayalı, oy sandığına dönük ekonomi politikaları, KİT zamlarının ertelenmesi, teşvik ve vergi uygulamaları, destekleme alımları, seçim bölgelerine dönük çeşitli harcamalar gibi uygulamalarla iktidarlarının sürekliliğini sağlamaya çalışıyorlar. Diğer bir deyişle, toplumun bazı kesimlerine açıkça "rüşvet" dağıtıyorlar.

Ülkede gelir dağılımının bozuk olması seçim rüşveti mekanizmasının pürüzsüz olarak işlemesine olanak sağlıyor. Oysa oya tahvil etmek üzere dağıtılan kamu kaynakları, dar gelirli kesimleri hedeflemiş olsa ve bu hedeflere gerçekten ulaşsa bile onlara yar olmuyor. Çünkü bu "seçim rüşveti"nin yol açtığı büyük kamu açıkları ve bu açıkların yarattığı yüksek enflasyon, dağıtılan parayı dar gelirlinin cebinden hızla ve misliyle çekip alıyor.

Bu, kendi kaynağını kendi yaratan ve sürekli kendini tekrar edebilen bir sistem de değildir. Bu düzeni sürdürürebilmek için, dışarıdan ek kaynak temin etmek gerekiyor. Ekonominin iç dengelerinin bozulmasının yanı sıra, dış dengeler de alt üst ediliyor ve ülke iflasa sürükleniyor.

İşte Türkiye'de sözde "sosyal" gerekçelerle, KİT'lerdeki çarpık yapının sürmesini, destekleme alımlarındaki israfın devam etmesini, vergi ve teşviklerin bugünkü düzeninin korunmasını açık ya da gizli biçimde savunanlar, gelir dağılımı ile iç ve dış dengeleri sürekli biçimde bozan böylesine bir ekonomik düzeni savunuyorlar. Devleti büyüttükçe büyütüyorlar ve sonra da büyüyen devletin rantını kendi aralarında bölüşüyorlar.

Sonuç olarak, bir kriz ötekini izliyor. Enflasyonda geçici bir iyileşme sağlansa bile, yeniden yükseliş başlıyor. Tüm makro dengeler bir öncekinden daha kötü bir biçimde bozuluyor. Gelir dağılımı kötüye gidiyor. Ve Türkiye her geçen gün, kronik enflasyonu bir yaşam biçimi haline getirmiş, gelir katmanları arasındaki uçurumları sürekli büyüyen, dış borç batağına saplanmış Latin Amerika ülkelerine benziyor.

BAŞARACAĞIMIZI BİLİYORUZ

Sayı 23 / Kasım 1995
HALİS KOMİLİ

Türkiye, önüne çıkan fırsatları iyi değerlendirmezse sadece kardan zarar etmeyecek. Aksine telafisi son derece güç net bir zarara uğrayacak ve 21. yüzyılda dünya ülkeleri arasında iyi bir yere sahip olma mücadelesini yenilgiyle kapatmış olacak. Kısacası, ya yukarıya tırmanacağız, ya da aşağıya kayacağız. Bunun iki nedeni var: Birincisi dış dünya ile ilgili. Dünyanın bilgi toplumuna doğru gitmesi ve Soğuk Savaş döneminin dünya dengelerini değiştirmesi, bir çok ülkeyi bugünkü konumlarını değiştirmek ve 21. yüzyılda farklı bir yerde olmak için mücadeleye yöneltti. Türkiye'nin yetişmeye çalıştığı tren, kah makas değiştirerek, kah hızlanarak, kah arkasına yeni vagonlar takarak yoluna devam ediyor.

İkinci neden bizimle ilgili. Türkiye'de hatırı sayılır bir kesim, ülkenin karşı karşıya bulunduğu sorunların bir türlü çözülmemesi ve sürekli ertelenerek gitgide ağırlaşması yüzünden bir tedirginlik içinde. Toplumsal uzlaşmaya dayalı reformların gerçekleştirilememesi, sorunların ağırlaşmasından doğan tedirginliği artırdı. Bu tedirginlik, sisteme duyulan güvensizlik şeklinde kendini dışarı vurma belirtileri göstermeye başladı. Sisteme güvensizlik duyma eğilimlerini de, kimileri farklı düzen vaatleriyle oya tahvil etmeye, bunu yaparken de, Türkiye'nin yüzyıllık batılılaşma mücadelesinin önüne set çekmeye, ülkenin kabuk değiştirmesini engellemeye çalışıyor.

Ekonominin dünyadaki yerine baktığımız zaman da tedirginlik uyandırıcı bir manzarayla karşı karşıya kalıyoruz. Türkiye'nin 1988-1993 arasındaki gelişmelere bakıldığında, gelir artışı yönünden ekonomik istikrarını temin etmiş Güney Amerika ve geleneksel olarak hızlı kalkınan Güney Güneydoğu Asya ülkeleri grubuna yaklaşmaya çalışan bir performans sergileme eğilimi içine girdiği görülüyor. Ancak 1994 kriziyle birlikte, gelir performansının bizler için yeterli olmayan Güney Avrupa-Akdeniz ülkeleri seviyesine çekildiği gözleniyor.

Bütün bu değerlendirmeler, özete, önümüzdeki erken genel seçimlerde görev vereceğimiz kadrolara, yalnızca beş yıllık bir iktidarı değil, Türkiye'nin en az yirmi yıllık geleceğini emanet edeceğimizi ortaya koyuyor. Türkiye'nin yönetim kadrolarına verilecek bu ağır sorumluluk, dar siyasal çekişmelerin bir kenara bırakılmasını, siyasal istikrarın korun-

masını ve hiç değilse beş yıl için ülkeyi ne yöne götüreceği belli bir hükümet kurulmasını zorunlu hale getiriyor. Bu zorunluluklar yerine getirilebilirse, o zaman, hepimizi dört yandan kuşatan sıkıntıların aşılabilmesi için gerekli reformları yapmak da mümkün olabilecektir.

SİYASİ OTORİTENİN "ELİNDE" OLMAK

Sayı 25 / Nisan 1996
HALİS KOMİLİ

Türkiye'deki iktisatçıların, ekonomi bürokratlarının, işadamlarının ekonominin muhtemel seyri üzerine konuşması, Türkiye'yi nelerin beklediğini tahmin edip buna göre davranması, önündeki engeli aştığını görebilmesi, uzun bir süredir mümkün olamıyor. Çünkü, zihinlerdeki sorulara, dile getirilen isteklere, ekonominin rasyonelleri içinde değil, politikanın icapları içinde cevap veriliyor. Yani sorularınız ve taleplerinize verilecek cevap, siyasi otoritenin eline kalıyor. Onun, kısa dönemli popülist siyasal hedeflerine bağımlı oluyor.

Ekonominin ihtiyaçlarının ya da siyasi otoriteden beklentilerin sürekli tekrarlanan formlara indirgenmesi, kimi zaman bu formların geri planında ne olduğunun görülmesini, kimi zaman da bu formlar aracılığıyla varılmak istenen asıl hedefin zihinlerde canlandırılmasını engelledi.

"Ekonominin istikrara, makroekonomik dengelerin sağlıklı bir düzeye kavuşturulması, bunu için yapısal önlemlerin devreye sokulması" da bu süreç içinde çok tekrarlanan formlardan biri oldu.

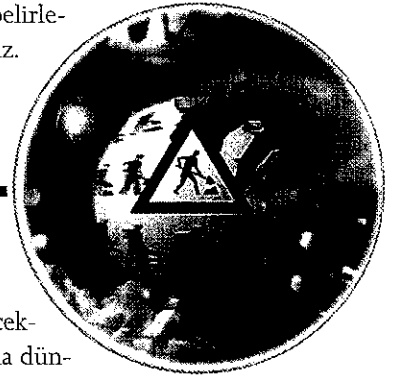
Bir kez daha tekrarlayalım: Son derece hassas bir coğrafyada bölgenin tek Batılı anlamda demokratik siyasal rejimine, serbest piyasa ekonomisine, sanayi altyapısına sahip ülke olarak Türkiye, yalnız bölgesel bir güç olmasını değil, dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında yer almasını sağlayacak imkanlara ulaşabileceği bir mesafede duruyor.

Bu yaptığımız tanımlama, Türkiye için vazgeçilebilecek bir "ihtirasın" ifadesi değil. Üzerinde 60 milyonu aşkın insanın yaşadığı bir ülkenin, kendini yiyip tüketmeden, huzur ve barış içinde, insanlarına asgari refah koşullarını sağlamanın da koşullarını ortaya koyar bu tanımlama. Yani ya var gücümüzü toplayıp birkaç basamak birden yukarı tırmanacağız ya da bulunduğumuz yerden daha da aşağı kayacağız.

Biraz hamasi gibi gözüken bu sözlerin, biraz uzak gibi duran bu hedefin gündelik hayata tercümesi şöyle yapılabilir: Daha fazla çarkın daha hızlı dönmesi gerekiyor. Daha çok insana iş sahası açan daha büyük yatırımların devreye girmesinin sağlanması gerekiyor. Bunun için hem daha fazla üretmemiz, hem daha fazla tasarruf etmemiz, hem de daha çok sermayeyi Türkiye'ye çekmemiz gerekiyor. Üstelik de bunları, hiç vakit kaybetmeden, bugün yapmak gerekiyor. Gümrük Birliği'ni bir kaldıraç olarak kullanabilmek, dünya ekonomisindeki genişleme eğiliminden yararlanmak, Avrupa'da ve dünyada yeni dengeler oluşmadan dünya ekonomisindeki yerimizi belirlemek için acele etmek zorundayız.

PIYASAYA KULAK VERMEK

Sayı 26 / Haziran 1996
HALİS KOMİLİ

Türkiye, Aralık 1995'te gerçekleşen erken seçimlerden bu yana dünya kamuoyu tarafından ilgiyle izleniyor. Seçimleri izleyen kısa ömürlü bir azınlık koalisyonunun ardından, iç politikada meydana gelen tıkanıklığın, demokratik kurallar çerçevesinde aşarak bu kez çoğunluğu olan bir koalisyonla noktalanması, bu ilgiyi azaltmadı, aksine çoğalttı.

Hükümet, ekonomideki genel tavrını, daha göreve başlar başlamaz birbiri arkasına sıraladığı, kamu açıklarının tehlikeli ölçüde tırmandırarak yüksek maliyetli popülist uygulamalar ve taahhütlerle gösterdi. Bunun hemen arkasından, piyasa ekonomisinin kuralları ve ekonominin rasyonelleriyle bağdaşmayan açıklamalar geldi.

Yurtiçi mali piyasalardan anında olumsuz tepki gören bu açıklamaların en talihsiz yanı, tüm spotlar Türkiye'nin üzerine çevrilmişken ve uluslararası piyasalardaki gözlemciler, "rating" kuruluşları ülkeyi yakın takibe almışken ortaya çıkmış olmasıydı.

Hükümetin kanatlarından biri, piyasa ekonomisiyle bağdaşmayan açıklamalar yaparken, diğerinin "piyasa ekonomisine bağlıyız" diye ortağına karşı görüş beyan etmesi, iyimser bir bakışla hükümetin ciddiyeti üzerine kuşku yarattı. Kötümser bakışla ise, piyasa ekonomisinde ayrılma ihtimalinin görüldüğü kadar zayıf olmadığı, bu yüzden koalisyonun bir kanadında gözle görülür bir telaşın egemen olduğu endişesinin doğmasına yol açtı.

Türkiye, piyasa ekonomisini, 60 yıla yakın bir süre merkezden güdümlü bir ekonomiyle kalkınmaya çalıştıktan ve bu sistemin artık ülke ihtiyaçlarına uygun bir birikim, bölüşüm ve büyüme sağlayamadığını gördükten sonra seçti.

Eğer Türkiye'nin yeniden güdümlü ekonomiye geri dönmesi gerektiği savunuluyorsa bu ayrıca tartışma konusu edilebilir. Bizim bu konudaki görüşümüz kısaca, böyle bir değişimin, Türkiye'yi çok hızlı bir şekilde yoksullaştıracığıdır. Yok eğer, piyasa ekonomisinin, Türkiye'nin bugün izleyebileceği mümkün tek yol olduğu düşünülüyorsa, o zaman piyasanın kurallarına uymak mecburiyeti doğar.

1994 krizini doğuran da, serbest piyasa ekonomisinin kurallarının hiçe sayılmasıdır. Bu kriz mali sektörden ekonominin bütününe çok kısa sürede yayılmış, bozulan dengelerin yeniden kurulabilmesi için, tüm toplumun ağır faturlar ödemesi gerekmiştir.

KRİZDEN DERS ALMAK

Sayı 34 / Şubat 1998
MUHARREM KAYHAN

Güneydoğu Asya'da yaşanan krizi değerlendirdiğimizde; Türk ekonomisinin, bu krizden çıkartacağı çok önemli dersler olduğunu görüyoruz.

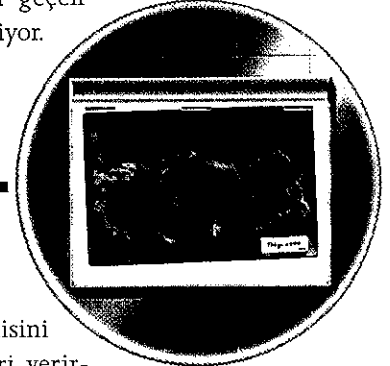
Güneydoğu Asya ekonomileriyle karşılaştırdığımızda Türkiye'de tersine işleyen bir mekanizma olduğunu görüyoruz. Türk özel sektörü, tüm olumsuz ekonomik koşullara ve yüksek enflasyona rağmen varlığını mali sistemden nispeten bağımsız olarak sürdürüyor. Üstelik hükümetlerle özel sektör arasında tersine işleyen bir borçlanma süreci yaşanıyor. Yine de bugün bulunduğumuz noktada, özel sektörün mali sektöre fazla borçlu olmamasını bir teselli olarak kabul etmiyoruz. Bu durumun Türkiye ekonomisini krizin dışında tutmak için yeterli olmayacağını çok iyi biliyoruz. Çünkü 1994 yılında yaşadığımız kriz, Türk finans piyasalarının da çok sağlıklı bir yapıda olmadığını gözler önüne serdi. O dönemde hükümet mali piyasaları denetim altına alacak gerekli adımları atmadığı için bugün de hala aynı tehlikeyle karşı karşıyayız. Güneydoğu Asya krizi bu tehdidi bertaraf etmek ve bir türlü gerçekleştirilemeyen mali reformların hayata geçirilebilmesi için bir fırsat olabilir.

Bu krizin fırsata dönüşebilmesi için, Asya ülkelerinin uzun zaman önce çözüme ulaştırdığı enflasyon ve bütçe açığı gibi makroekonomik sorunların üstesinden gelemeyen ekonomi yönetiminin bir an önce harekete geçmesi gerekiyor. Güneydoğu Asya ülkeleri ile Türkiye arasında yapısal farkların bulunması, Türkiye ekonomisinin de krize açık bir yapıda olduğu gerçeğini değiştirmez. Ne de olsa ekonomik krizler kendilerinde her zaman bir çıkış yolu bulur. Bizler Güneydoğu Asya örneğinde olduğu gibi özel sektörün açıklarından kaynaklanabilecek bir kriz olasılığıyla karşı karşıya olmayabiliriz ama, kamu sektörü açıklarını da asla göz ardı etmememiz gerekiyor. Maalesef Türkiye ekonomisi dev bütçe açığı ve üç haneli enflasyon rakamıyla her türlü kriz tehdidinin ortasında duruyor.

Bu şartlar altında, Türkiye'nin öncelikle enflasyonunu dizginlemesi ve makro ekonomik dengelerini düzene koymasız olmazsa olmaz bir koşul olarak karşımıza çıkıyor. Buna bağlı olarak da dünya piyasalarında rekabet gücünü artıracak stratejileri bir an önce geliştirmesi gerekiyor. Türkiye'yi dünyadan kopartan bu yüksek enflasyon; aslında dünya piyasalarına uyum sağlayamayacak nitelikte bir ekonomik ve mali yapıyı ayakta tutmaya yarıyor ve bu yapıyla Türk özel sektörünün dünya rekabetinde varlık gösterebilmesi her geçen gün daha da imkansız hale geliyor.

YENİ BİR DEVLET ANLAYIŞINA DOĞRU

Sayı 40 / Eylül 1999
ERKUT YÜCAOĞLU

Deprem, Türkiye ekonomisini durgunluktan çıkma işaretleri verirken yakalamıştır. Türkiye kısa süre önce bir seçim geçirmiş olmasına rağmen istikrar programından önemli tavizler vermemiş, eksikleri olsa bile ekonomik ve siyasi yapısal reformlarda önemli mesafeler katetmiş bir ülke olarak olumlu sinyaller vermekteydi. Türkiye ekonomisini bu noktada yakalayan deprem nedeniyle bu yıl yüzde 1-1.5 oranında bir küçülme yaşanması beklenmektedir.

Ancak Türkiye'nin 2000 yılında yüzde 5 civarında bir büyüme hızını yakalayacağına yönelik umutlarımız hala devam etmektedir. Uluslararası krediler ve yardımlarla sağlanacak kaynakların hızlandıracağı bir yeniden

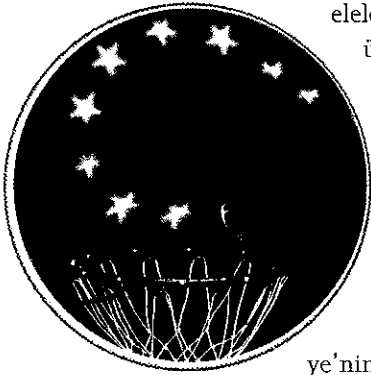
yapılanma seferberliği ekonomiye ciddi bir ivme kazandıracaktır. Hükümetin ve Meclis'in deprem felaketine kadar yürüttüğü çalışma temposunun bundan sonra da aynı kararlılıkla sürdürülmesi durumunda Türkiye, bütün bu güçlükleri kısa bir sürede aşacaktır.

Ardımızda büyük bir felaket, önümüzde ise bu felaketin yaralarını hızla sarmanın ve yurttaşlarımızı bir an önce normal yaşantılarına döndürmek için yoğun biçimde çalışmamız gereken zorlu bir dönem vardır.

Halk, devlet, özel sektör ve sivil toplum elele verdiğinde bu büyük felaketin üstesinden gelmemek için hiçbir neden yoktur.

2000 YILI GÜNDEMİ

Sayı 41 / Aralık 1999
ERKUT YÜCAOĞLU

Hükümet, 2000 yılını, Türkiye'nin kaderinin değiştiği yıl olarak kendi imzasıyla tarih sayfalarına yazdırabilmek için bir "2000 yılı gündemi" oluşturmaktadır. Ekonomik ve sosyal reformların eksik kalan yönlerini tamamlamalı, siyasal reformları gündeme alarak bir an önce gerçekleştirmelidir.

İşte 2000 yılı gündemi için TUSİAD önerileri:

Ekonomik ve Sosyal Reformlar

1. Vergi düzenlemeleri, kayıt dışı kesimi kapsayacak şekilde ele alınarak, vergi tabanının genişletilmesi çalışmaları başlatılmalıdır.

2. Sosyal güvenlik reformunun ikinci ayağı olan özel sigortacılık ile, sağlık ve emeklilik sigortalarının ayrılması konuları hızla ele alınmalıdır.

3. Tarım sübvansiyonlarının girdi bazında verilmesi için gerekli düzenlemeler 2000 yılı içinde mutlaka yapılmalıdır.

4. 2000 yılı bitmeden ekonomiye bir katkısının olması isteniyorsa, özelleştirmeleri ve yeni enerji yatırımlarını yakından ilgilendiren tahkimle ilgili uyum mevzuatı, 1999 yılı içinde çıkarılmalıdır.

5. Yeni bankacılık yasasının uygulanması ile ilgili pürüzler çok hızlı giderilerek, 2000 yılında Türk bankacılık sisteminin rehabilitasyonuna başlanmalıdır.

6. Gümrük Birliği'nin tarım ve hizmetleri kapsayacak biçimde genişletilmesi ve tek pazar koşullarına uyum sürecinin başlatılması için gerekli çalışmalara girişilmelidir.

7. Kapsamlı bir Teknoloji ve AR-GE Teşvik Programı'na start verilmelidir.

8. 8 yıllık temel eğitime çağdaş bir içerik kazandırmak için müfredatın ve ders kitaplarının yenilenmesine girişilmelidir. Bilgi çağının gerektirdiği alt yapı düzenlemeleri süratle bitirilmelidir.

9. Ülke tanıtımı için kullanılacak fonların yönetimine özel sektör ağırlıklı olarak girmeli ve bu fonlar rasyonel olarak kullanılmalıdır.

10. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun ekonomik ve sosyal kalkınmasına yönelik yerel yönetimlerin ve SİAD'ların katılımıyla kapsamlı bir program hazırlanmalıdır. Bu bölgeye, asgari bir milyar dolar tutarında orta vadeli kredi imkanı sağlanmalıdır. Kredi alan girişimcilerin, bölge halkına istihdam ve meslek eğitimi sağlaması zorunluluğu getirilmelidir.

Siyasal-demokratik reformlar;

1. Siyasi Partiler Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu ve Türk Ceza Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle düşünceyi cezalandıran maddeler ayıklanmalıdır.

2. Milletvekilinin ifade ve oy özgürlüğünü korumanın ötesine geçen yasama dokunulmazlığı sınırlandırılmalıdır.

3. Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu, DGM sanıklarına da uygulanmalıdır.

4. Ölüm cezası, savaş halleri dışında kaldırılmalıdır.

5. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun ve yargıçların statüleri ve güvenceleri bakımından, Anayasa ve yasalarımızda yargı bağımsızlığını tam olarak sağlayacak düzenlemeler hızla yapılmalıdır.

6. Hukuk devleti ilkesi gereği olarak, bütün idari işlemlere ve olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelelerine karşı, yargı yolu açılmalıdır.

7. Siyasal partilerde, bütün üyelerin katılımına dayalı ön seçim, yüksek oranlarda zorunlu hale getirilmelidir.

8. Seçim yasasındaki işbirliği ve ittifak yasakları kaldırılmalı, belediye başkanları seçiminde iki türlü usule hemen geçilmelidir. Milletvekillerinin de iki türlü dar bölge esasına göre seçilmesi için çalışmalara başlanmalıdır.

9. Yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması, şeffaflık içinde yakından denetlenerek kendi kaynaklarını yaratacak imkanlara kavuşturulması için yasal düzenleme yapılmalıdır.

10. 12 Eylül yasa ve kanun hükmünde kararnamelelerinin Anayasa yargısı dışında tutulmasını sağlayan Anayasa'nın geçici 15'nci maddesinin son hükmü kaldırılmalıdır.

Kararlılığın ölçüsü başarıyı belirleyecek

Enflasyon, istikrar programı ve büyüme

Ercan Uygur

İstikrarın kredibilitesi

İstikrar politikasının güvenilir verilere dayanarak ve yeterli iktisat bilgisi ile doğru oluşturulduğu varsayılın. Politik ve stratejik sınırlamalar azaltıldıkça, istikrar paketinin kredibilitesi ve başarı şansı artacaktır.

Politik sınırlamayı azaltmak için bir yandan istikrarı uygulayacak hükümetin politik tabanı genişletilebilir, diğer yandan da sosyo-ekonomik gruplarla hükümetin de içinde bulunduğu anlaşmalar yapılabilir. İsrail'deki 1985 istikrar programı uygulamasında, hem geniş tabanlı bir milli birlik koalisyon hükümeti kurulmuş, hem de gelir grupları ile anlaşmalar yapılmıştır. Meksika'daki 1987 istikrar programında ise sadece işçi ve işveren kuruluşları ile anlaşmalar vardır. Bu iki ülkedeki istikrar programları heteredoks uygulamalardır. Yani hiç olmazsa belli bir süre için ücret, fiyat ve döviz kuru dondurmaları olmuştur. Ancak, politik tabanın genişletilmesi ve sosyo-ekonomik gruplarla anlaşmalar yapılması için heteredoks uygulamalar şart değildir. 1920'lerde Almanya'da ve diğer bazı Avrupa ülkelerinde başarılı olan istikrar politikaları, Ortodoks programlarıdır ve özellikle politik partilerin koalisyonları veya anlaşmaları ile ululanmışlardır.

Kredibilite düşüklüğünün üçüncü kaynağı olan ve politikacının popülaritesini kısa dönem çıkarımı artırmak uğruna doğru politikadan vazgeçmesi anlamına gelen stratejik sınırlama nasıl aşılabılır? İdeal çözüm şekli politik kadronun uzun dönemdeki itibarını düşünecek, kendisinin bu sınırlamayı aşmasıdır. Bunun gerçekleşmesi zor ise, en azından bazı politikaları ve kuralları değiştirme kanallarının hükümetler için tıkanması, bazı konularda yürütmenin ve sorumlulukların bağımsız kurumlara devredilmesi, bu konudaki çalışmalarda öne-

rilen çözüm yoludur. Ek olarak, kamu kesiminde belirsizliklerin azaltılması ve zaman ufğunun genişletilmesi zorunludur. Bu bağlamda şu örnekler verilebilir:

• Para politikasını yürütme sorumluluğu, hükümetin politik kararlarından olabildiğince etkilenmeyen bağımsız bir Merkez Bankası'na verildiğinde, genellikle para politikasının ve diğer kararların kredibilitesi ve başarı şansı yüksek olmaktadır. İstikrar politikası uygulanmaya başlamadan önce bu yönde bağlayıcı bir karar alınabilirse olumlu etkisi büyük olacaktır.

• AT üyesi ülkeler, para politikasında sapmaları önlemek ve kredibilite sağlamak için, bir uluslararası anlaşma olan Avrupa Para Sistemi (EMS) içinde yer almışlardır. Türkiye için böyle bir çözüm yolu mümkün olmadığına göre, Türkiye'deki para politikasının da bağımsız bir Merkez Bankası tarafından uygulanacağı varsayımı ile mali politikaların bir tür denetiminin ulusal bir kurum tarafından yapılması düşünülebilir.

• Kamu kesimini borçları içinde uzun vadeli borçların payını artırıp azaltan uygulamalar, politikalarda genel kredibilite artışına yol açmakta, tersi durumda ise kredibilite azalışı olmaktadır. Bu bağlamda, kısa vadeli kamu borçlarının uzun vadeli borçlarla ikame edilebilmesinin ve bankacılık kesimi ile yapılabilecek bir vade uzatma anlaşmasının katkısı büyük olacaktır.

• Gelir dağılımında eşitsizliği artıran politikaların kredibilitesi düşüktür. Bu tür politikaların, özel karar alıcıların gözünde sürekliliği ve uzun ömrü yoktur; dolayısıyla kısa dönemde başarı olasılığı düşüktür.

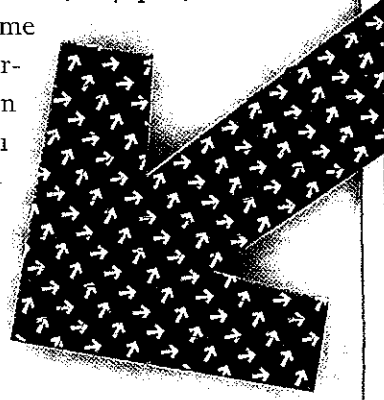
• İstikrar politikası uygulamalarında dış mali desteğin kredibilite artışında önemli bir payı olduğu görülmüştür. Yabancı özel sermaye yatırımında ve dış yardımda/kredide artış, bir yandan kıt kaynaklara katkı yapmakta, diğer yandan da istikrar paketinin güvenilirliği ve sürekliliği bakımından bir garanti oluşturmaktadır.

Türkiye'nin 1980 istikrar programına büyük dış destek verilmiştir. Bolivya'nın 1985, İsrail'in 1985 ve Meksika'nın 1987 istikrar programlarına da büyük dış destek sağlanmıştır. Bu bağlamda, istikrar paketi, uygulanmaya başlamasıyla birlikte uluslararası platformlarda tartışılmalı ve olumlu notlar alabilmelidir.

• Türkiye'de vergi vermeyen, kayıtlarda bile yer almayan kesimler vardır. Toplumun bir kesimi vergi vermeden devlet harcamalarından pay almakta, özellikle ücretlilerden oluşan diğer bir bölümü de yüksek oranda vergi ödemektedir. Bu durum, gelir dağılımını olumsuz etkilemekte, devletin adaletsiz ve aciz olduğu duygusunu beslemekte, vergi kaçırma teşvik etmekte, kamu açıkları büyürken devlet hizmetlerinin de yeterince yapılamaması anlamına gelmektedir. Örneğin,

Türkiye'deki yoğun gecekondu faaliyeti ve kaçak yapılaşma bu çerçevede ele alınmalıdır. Kaçak yapılaşma Türkiye'de oluşan yüksek şehirleşme rantlarından vergi vermeden yararlanmak anlamına geldiğinden, en karlı yatırımdır ve durdurulması mümkün değildir. İstikrar programı vergi gelirini artırmak zorundadır. Vergi vermeyen kesimleri vergileyerek istikrar programının kredibilitesini yükseltmeye büyük gereksinim vardır.

• Stratejik bakımdan kredibilite düşüklüğü anlamına gelen zaman tutarsızlığı kavramı daha önce açıklanmıştı. Buna ilişkin bir örnek, vergi

KRİZDEN KRİZE TÜRKİYE

Görüş'te yayınlanan makaleleri ve Türkiye'nin geçmişte ve bugün yaşadıklarını birlikte ele alınca hüznlendim. Çünkü bu makalelerde, bundan yaklaşık 10 yıl önce Türkiye ekonomisinin bir çıkmaza doğru gittiği ve tavizsiz istikrar politikası uygulamasının gerektiği vurgulanması var. Bu vurgulamayı bugün de "artık son şansınız" uyarıları eşliğinde yapmaya devam etmemiz ayrıca hüzn verici.

Ocak 1992'de yayınlanan makale şöyle bir ortamda yazılmış; 1991 sonbaharında barışçı bir ortamda bir genel seçim yapılmış, Aralık ayında zamanın iki en büyük partisi, DYP ve SHP, geniş tabanlı bir koalisyon hükümeti oluşturmuş, hükümet büyük farkla güven oyu almış, bu gelişmeler her bakımdan iyimserlik yaratmış ve biriken sorunların çözümü konusunda umutlar artmış.

Böyle bir ortamda yeni hükümet için en önemli konu, artık yıllardır sürmekte olan enflasyonu ve ekonomik dengesizlikleri nasıl, hangi politikalarla gidereceği sorusudur. Hükümet bu bağlamda bir istikrar programı hazırladığını açıklamış, ama programın içeriği belli değilmiş. İşte bu ortamda yazılan makalenin amacı, politikacı davranışlarını da dikkate alan "yeni politik iktisat" yaklaşımıyla istikrar politikalarının oluşumunu, uygulanmasını ve istikrarla birlikte büyümenin koşullarını açıklamaktır.

->

toplamanın etkinliği ve vergi gelirleri konusunda verilebilir. Hükümet vergi toplamada etkinliği artırarak daha fazla vergi geliri elde edeceğini ve kamu açıklarını düşüreceğini ilan etmiş olsun. Diğer yandan, bu tür açıklamalara rağmen, hükümet, vergi kaçırınlar için geçmişte vergi affı çıkarmıştır ve gelecekte de çıkarabilir kanısı var olsun. Türkiye'de bu uygulama sıkça olmuştur ve hatta "ekonomik suç olmaz" deyimini yaygınlaştırmıştır. Vergi affı için en önemli neden, affedilenlerden vergi tahsil etmek olabilir ve kısa dönemde vergi geliri bu şekilde gerçekten artırılabilir. Ancak bu uygulama, uzun dönemde verginin daha etkin olarak toplanması amacıyla tutarlı değildir. Tersine, vergi sistemi etkinliğinden kaybetmektedir, çünkü ceza ödeme olasılığı az olduğundan, vergi kaçırmanın getirisi yüksek olmaktadır. Vergi sisteminin etkinliğini artırmak için önerilen yol, vergi affının olamayacağını ve ağır bir vergi kaçırma cezasının mutlaka uygulan-

cağını, karar alıcılara net bir şekilde duyurmaktır. Bununla yapmak mümkün olmadığından, hükümetin elinden af yetkisi alınarak müdahale yolu tıkanması gerekmektedir.

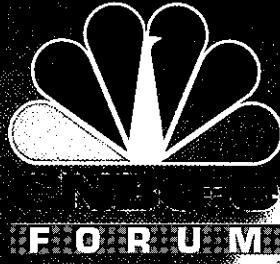
İstikrar programı uygulamasında sosyo-politik açıdan olsun, ekonomik sonuç alma bakımından olsun, kamu harcamasını kısmak, görece olarak daha kolay, dolaysız vergi gelirini artırmak daha zordur. Ancak bu ikisi arasındaki seçim, hükümetteki politikacının zaman tercihini büyük ölçüde yansıtmış olacaktır. Kamu yatırımlarını azaltarak, kamu açığını düşürmek görece kolaydır, ama bu kısa dönemli çözümdür. Dolaysız vergi gelirini artırmak daha zordur, ama uzun dönemli bir çözüm yoludur. İstikrar politikası uygulamasında sadece kısa dönemli çözümler varsa, bu özel kesim tarafından alınganacak ve kredibilite düşük olacaktır..

Prof. Dr. Ercan Uygur
A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

Bu makalede, enflasyonun ve enflasyonu yaratan politikaların belli bir ekonomik yapı ile birlikte bir politik yapının ürünü olduğu söylenmektedir. Bu yapıda "kısa dönemcilik" hakim ve enflasyondan kurtulmak için bu yapının değişmesi gerektiği ifade edilmektedir. Aksi takdirde enflasyonist beklentileri kırmak zor olacaktır. Makalenin başlarında bu konuda umutlu ve iyimser bir hava vardır. Ancak bu hava, makalenin sonlarına doğru değişmektedir.

Birincisi, hükümet oluştuktan birbuçuk ay sonra uygulanacağı söylenen istikrar programı taslak halinde bile ortada yoktur. İkincisi, program gibi sunulan bir protokoldeki "sıkı para politikası ile birlikte yavaşlatılmış döviz kurunun" nominal çıpa olarak kullanılacağı açıklaması yetersiz bulunmuştur. Yüksek kamu açıklarının nasıl giderileceği belli değilken bu ikili çıpanın nasıl işleyeceği sorgulanmıştır. Üçüncüsü, Aralık 1991 ve Ocak 1992'de alınan bazı kararların istikrar programının kredibilitesini daha uygulama başlamadan düşürdüğü söylenmektedir. Bunlar arasında en önemlisi emeklilik için çalışma süresini ve yaşını indiren "erken emeklilik" kararıdır. Diğer kararlar arasında belediye borçlarının "konsolidasyonu" ile ödenmeyen tarım kesimi borçları üzerindeki ve yine ödenmeyen sosyal güvenlik primleri üzerindeki cezai faizlerin affedilmesi vardır.

Dalgaları Aşmak...

Ekonomide Yeniden Yapılanma

REFORMLAR VE FIRSATLAR

Türkiye Önünü Görüyor...

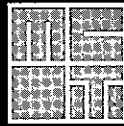
8 Haziran 2001'de Türk Ekonomisi'nin önde gelen isimleri ile uluslararası ekonomi otoriteleri, yeni dönemi ve fırsatları tartışmak üzere biraraya geliyorlar.

Konferans başkanlığını CNBC Europe'dan

Simon Hobbs'un yapacağı bu zirvedeki konular,

temel ana ekseninde işlenecek:

- Ulusal Program
- Uluslararası Deneyimler
- Şeffaflık
- Risk ve Fırsatlar

MANAGEMENT CENTRE TÜRKİYE

Katılım davetiye ile gerçekleştirilecek.
Tarih: 8 Haziran 2001 Yer: Lütfi Kırdar Kongre Salonu
www.cnbc.com/forum www.mct.com.tr

Ekonomik büyüme ve beşeri gelişme

Yılmaz Esmer

UNDP'nin 1992 raporuna göre, HDI (Human Development Index) açısından Türkiye'nin dünyadaki yeri maalesef hiç de iç açıcı değildir. Tümüyle 1990 verilerine dayanarak yapılan bu hesaplamada, ülkemiz 71'nci sırada yer almaktadır. Bu konuda fazla yorum yapmaktansa, rakamları aynen vermenin daha doğru olacağı düşüncesiyle, ilk 71 ülkenin HDI puanlarını Tablo'da gösterilmektedir.

Kuşkusuz, HDI'ye çeşitli - ve haklı- eleştiriler yöneltilebilir. Bu endeksin toplam hayat kalitesinin her yönünü ölçmediği, pek çok önemli unsuru dışarıda bıraktığı da kesindir. Kısacası, temel amaç olan insan mutluluğu ve refahı açısından, Türk insanı daha iyi durumda olabilir. Ama HDI ile ilgili itirazlar, bazı gerçekleri örtmeye yetmez.

Örneğin, Türkiye'de 1990 yılında doğan bir bebeğin yaşam beklentisi 65.1 yıldır ve bu rakam -bırakınız AT ve Kuzey Amerika ülkelerini- Kosta Rika'nın, Arjantin'in, Kuveyt'in, Venezuela'nın, Meksika'nın, Katar'ın Malezya'nın, Kolombiya'nın, Surinam'ın, Birleşik Arap Emirlikleri'nin ve daha pek çok az gelişmiş ülkenin bir hayli altındadır. Bugün Türkiye'de doğan bir insanın ortalama olarak bir Trinidad ve Tobago'ludan 6,5 yıl, bir Uruguaylı'dan 7 yıl, bir Singapurlu'dan 9 yıl daha az yaşamayı

ümit edebilmesi, herhalde en az temel ekonomik göstergeler kadar üzerinde durulması gereken bir husustur...

Bu durumda Türkiye'nin tutması gereken yol bellidir ve yıllardır dile getirilmektedir. Nüfusun niceliğine değil, niteliğine önem vermek, sağlık, eğitim ve araştırma, geliştirme alanlarına çok daha fazla kaynak ayırmak...

Eğitime -daha doğrusu bizde anlaşıldığı şekliyle öğretme- daha fazla kaynak gerektiği herkes tarafından bilindiği ve kabul edildiği için, bu konuda iyimser olabiliriz. Oysa, çok ama çok geri olduğumuz bir diğer alan var ki, henüz bunun gerekliliğini ve önemini bile görebilmiş değiliz: araştırma ve geliştirme. Toplumumuzun hiçbir bilimsel geleneğe ve mirasa sahip bulunmamasından mıdır, yoksa birtakım kültürel faktörler nedeniyle midir bilinmez ama, araştırma kavramı büyük çoğunluğumuzun kafasında hiç yoktur. Özel kesimde olsun,

kamu kesiminde olsun karar vermeden önce, objektif, ciddi ve yüksek standartlı araştırma yaptıran kuruluş ve kişi sayısı çok ama çok azdır. Araştırma kurumsallaşmadığı için de, ülkenin araştırma kapasitesi sınırlı kalmaktadır. Bugün Türkiye'de tek bir bağımsız araştırma kuruluşu -

kar amacı gütmeyen, araştırmacıları kendi istihdam eden, araştırma için gerekli araç gereç ve personele sahip, devletten bağımsız ve objektif araştırmayı destekleyen kurum sayısı da bir elin parmaklarından azdır.

Beşeri gelişmemizin hızlanması, özel sektörde de, kamu sektöründe de araştırma-geliştirme faaliyetlerinin artmasına, kurumsallaşmasına ve Batı standartlarına erişmesine doğrudan bağlıdır. Bu yönde bir gelişme ise, sadece daha fazla kaynak ayrılmasını değil; araştırmaya, bilime ve bilimsel verilere karşı tutumumuzun değişmesini gerektirir. Bilgi endüstrisinin bir ucundan yakalamadan, beşeri sermayemizi verimli kullanmamız mümkün olmayacaktır.

Bir iyimserlik nedeni

Buraya kadar yazdıklarımız, beşeri gelişme açısından

Türkiye için oldukça karamsar bir tablo çizmektedir. Ancak, herhangi bir konuda ülkenin bir andaki durumuna bakarak karar vermek yanlış olur. Daha sağlıklı bir sonuca varabilmek için zaman içindeki değişim sürecini izlemek ve trendleri yorumlamak gerekir. İşte bu noktada Türkiye için iyimser olmamızı gerektiren önemli bir neden bulunmaktadır. 119 ülkenin, 1970 ve 1990 yıllarındaki HDI puanları karşılaştırıldığında, Türkiye'nin en büyük ilerlemeyi gerçekleştiren ülkelerin başında geldiğini görüyoruz. Gerçekten, bu yirmi yıllık süre içinde beşeri gelişme endeksi puanını Türkiye'den fazla arttıran ülke sayısı sadece 7'dir. Zorunlu altyapısını büyük ölçüde tamamlamış ve kaynaklarını insanının kalitesini yükseltmeye yöneltmiş bir Türkiye'nin beşeri gelişmesini daha da hızlandıracağı muhakkaktır.

Prof.Dr.Yılmaz Esmer

Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi

SEKİZ YIL SONRA EKONOMİK BÜYÜME VE BEŞERİ GELİŞME

1993 yılında Görüş Dergisi'ne yazdığım yazıyı bütünüyle unutmuşum. Keşke yazıyla birlikte, sözkonusu yazıda dile getirmeye çalıştığım sorunları da unutabilseydim; daha doğrusu hep birlikte unutabilseydik. Ne yazık ki bu mümkün olmadı ve aradan geçen zaman içinde biz bu alanda fazla bir ilerleme kaydedemedik. İlerleme bir yana, bazı bakımlardan bir miktar da geriledik. Gerçi bu yargıya varmak için uzun boylu araştırmaya-soruşturmaya gerek yok. Durumumuz cümlelerin malûmu. Ama biz gene de bir iki rakama göz atalım.

1993 yılında yayınlanan yazıda, "1992 Human Development Report"da açıklanan 1990 yılı verilerinden ve bu verilere dayanarak yapılan hesaplamalardan yararlanmışız. UNDP'nin en son yayınladığı rapor ise 2000 tarihini taşıyor ve 1998 verilerini esas alıyor. O tarihte Türkiye'nin Beşeri Gelişme Endeksi bakımından dünyadaki yeri 71'incilik imiş. Son raporda ise, 85'inciyiz. Mutlak değerlere bakıldığında, bazı bakımlardan bir gelişme var ama, dünyadaki göreceli yerimiz o zamandan bu zamana 14 basamak inmiş. Bizim hemen üzerimizde yer alan bazı ülkelerin isimlerine bir bakalım: Sri Lanka, Jamaika, Lübnan, Paraguay, Peru, Ukrayna, Filipinler, Tayland ve diğerleri.

Bu ülkeler neyi bizden daha iyi yapıyorlar acaba? Demokrasi deseniz değil; siyasi istikrar deseniz hiç değil; coğrafi konum değil; milli birlik bütünlük falan sözkonusu değil. Cevabı doğrusu ben de bilemiyorum.

Sekiz yıl önceki bir yazımı böylesine kötümser bir notla sunmak gerçekten bana çok üzücü geliyor. Umalım ve dileyelim, gelecek onyıllar geçmişten farklı olsun.

Kur - Faiz kısılacı

Taner Berksoy

Enflasyon, faiz haddi, döviz kuru kısılacının iktisat politikasının etkinliğini sınırlayan çelişkiler yarattığı açık. Örneğin, ticari ve mali serbestleşmenin çıkış noktasında istikrarsızlık yatıyorsa, yeniden istikrara dönüşte kamunun borçlanma eğilimini sınırlayarak, faiz haddinin düşürülmesine yönelik bir uygulamanın etkinliği, ulusal paranın değer kaybetme marjı tarafından kolaylıkla sınırlanabiliyor. Söz konusu marjı aşan bir faiz indirimi ciddi boyutlu para ikamesi ve sermaye çıkışı tehlikesi taşıyor. Bunun sonucu ya döviz rezervlerinde bir erime ya da ulusal paranın daha yüksek oranda değer kaybı oluyor. Borçlu ülkelerde paranın değer kaybı, döviz borcunun ulusal para cinsinden büyüklüğünü arttırarak hem para yönetimini hem de kamu maliyesini zorlayan bir uygulama. Bu nedenle faiz operasyonları genellikle döviz kanamasıyla sonuçlanıyor. Son yıllarda bu tür kısıkları kendi ekonomimizde yaşıyoruz.

Bretton Woods sonrası dünyanın, yapısal uyum sürecinde gelişmekte olan ülkelere en büyük hediyesi, serbestleşmenin yarattığı enflasyon-kur-faiz kısılacı. Yüksek faizin yatırımları caydırarak, durgunluğu beslemesi bu kısılacın bir yönü. Bundan sıyrılmak isteyenler bu kez döviz kuru üzerindeki baskı ve kısa dönemli sermaye hareketlerinin getirdiği istikrarsızlık kısılacına düşüyorlar. Bretton Woods dünyasının sakin ve huzurlu ortamına alışık olanlar, bir yandan iktisat politikalarının tasarımı ve uygulamasında güçlüklerle karşılaşırken, bir yandan da kaçan büyüme ve kalkınma fırsatlarına yanıyorlar.

Ticari ve mali serbestleşmenin ulaştığı bu nokta son yıllarda söz konusu uygulamanın sorgulanmasına yol açıyor. Yapısal uyum sürecinde keynesyen bağlantıları doğrulayan bulguların ortaya çıkması iktisat politikalarında bu yöndeki eğilimleri güçlendiriyor. Öte yandan, yapısal uyumun, ekonomilerin zaten istikrarsız olduğu ortamlarda gerçekleştirilmesinin uygulamadaki sorunları yarattığını öne sürerek, önce istikrar, sonra serbestleşme düşüncesini savunanların ağırlığı da artıyor. Önceliğin istikrara verilmesi, serbestleşmenin istikrar sağlayacağı tezinin geçersizliğinin

benimsenmesi anlamına geliyor. Sorunun, serbestleşirmenin gerekenden daha tez canlı, dolaşısıyla toptancı bir yaklaşımla yapılmasından kaynaklandığı da önemli bir görüş. Ticari ve mali serbestleşirmenin aşamalarının sıralanması (sequencing) gerektiği, bu yapılmadığı için enflasyona karşı çaresiz kaldığı ve hiç gerekmeden bir faiz-döviz kuru kısılacına düşündüğü savunuluyor. Bir de kuşkusuz, sorunun sıralamayla (sequencing) falan ilgisinin olmadığını, özellikle

uluslararası sermaye hareketlerinin yarattığı dev finansman akımlarının sorunun kökeninde yattığını savunanlar var. Bunlar serbestleşmeden bütünüyle dönülmesinin olanaksızlığını teslim etmekle birlikte, yine de kamu otoritesinin elinde denetim ve yönlendirme araçlarının bulunması gerektiğini savunuyorlar. Ufukta görünen Keynes'in geri dönmesi olasılığı bu değerlendirmelerden kaynaklanıyor.

Prof.Dr. Taner Berksoy
Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi

Geriye dönüp bakınca, yazının çok da eskimediği görülüyor. Yazılanların, aradan geçen sekiz yıl içinde tanık olduğumuz çok sayıda olayı çözümlemeye olanak verecek bir güncellik taşıdığı da söylenebilir. Son yıllarda dünya ölçeğinde ortaya çıkan pek çok olay, yazıda işaret edilen sistemik zafiyetlerin ne denli büyük ve yaygın hasara yol açabileceğini gösterdi. Yirminci yüzyılın son on senesinin ekonomi tarihine finansal krizler dönemi olarak kaydedilmiş olması, örtük de olsa, yazıda bir öngörü boyutunun varlığına da işaret ediyor.

Öte yandan, küreselleşmenin derinleşerek yayılması, yıllar önce yazılan bu yazıyı bir ön taslak mertebesine indiriyor. Bu süre içinde, belki bildiklerimizin özünü ve ana doğrultusunu değiştirmemiz gerekmedi. Yazıda vurgulanan liberalleşme ve finansal serbestleşmenin sistemik riskleri bugün de geçerliliğini koruyor. Ancak, bilgimizi zenginleştiren, düşündüklerimizi güçlendiren ve tezlerimizi kanıtlamamıza olanak veren pek çok gelişme oldu. Bugün hem küreselleşme ve kriz literatürü çok daha zengin, hem de somut kriz deneyimiz daha yüklü. Krizleri türlerine göre ayırıştırıp bir kriz tipolojisi oluşturulurken, bazı öncü göstergeler aracılığı ile krizleri öngörebilme olanakları araştırılıyor. Krizlerin tetikleme mekanizmalarını inceliyor, bulaşıcılık dozlarını ve süreçlerini anlayıp, tanımlamaya çalışıyoruz. İşin ilginç yanı, yeni dünya düzeninin kriz üretkenliği adeta baştan kabullenilip, ilgi ve çabaların krizleri öngörmek, krizden kaçınmak, krizlerin bulaşmasını engellemek gibi konulara odaklanmış olması.

Bilgi, deney ve gözlemlerin zenginleşmesi önemli kuşkusuz. Ancak küresel ölçekteki liberalleşme ve finansal serbestleşmenin dünya ekonomisinde yarattığı temel sorunlarda bir değişiklik yok. Tersine, özellikle finansal piyasaların serbestleştirilmesinin dünya ekonomisine ciddi bir istikrarsızlık boyutu kattığı, bu olgunun büyük ölçüde kısa vadeli, spekülasyon sermaye hareketlerinden (sıcak para) kaynaklandığı ve faiz-kur kaskacının istikrarsızlıkları krize dönüştürmekte en etkili tetikleme mekanizması olduğuna ilişkin görüşler artık genel kabul görüyor. Bu ortak gözlemden hareketle dünya ekonomisinde yeni bir "finansal mimari" oluşturulması gerektiği tezi de gittikçe yayılıp, taraftar kazanıyor. Öte yandan, uluslararası sermaye hareketlerinin yeniden "terbiye edilmesi" tezi kuramsal yazılara konu olurken, bunun doğrudan uygulamaya aktarıldığı örnekler de var. Kısacası, yazının kaleme alındığı tarihten bu yana, Keynes'in müdahaleci anlayışı ve Bretton Woods düzeninin sükunet ve güveni belki tam anlamıyla geri gelmedi ama Keynes'i çağırıştıran bazı müdahale araçlarının gittikçe daha sık konuşuluyor ve kullanılıyor olması, başlangıçtaki saldırgan liberalizm söyleminin ve sınırsız piyasa tutkusunun yumuşamaya zorlandığını ve zemin kaybettiğini gösteriyor.

Bu arada bizim de başımızdan epey işler geçti. Finansal serbestleşmenin, hele bir de başıbozuk bırakılırsa, hangi ölçekte sorun yaratacağını, ne türde krizler üretebileceğini kendi deneylerimizden öğrendik. Ulusal ekonomide yaratılan makroekonomik dengesizliklerin faiz-kur kaskacı aracılığı ile, uluslararası sermaye akışını bir anda ters yüz ederek, ekonomiyi hızla kriz noktasına taşıdığı bilgisini de yaşayarak öğrendik. Küreselleşmenin biçimlendirdiği yeni dünyada siyasal rant dağıtım mekanizmalarının ve popülist gelişme heveslerinin topluma büyük maliyetler yüklediğine ilk elden tanık olduk. Bu tür girişimlerin, bir süre için sıcak para girişleriyle sürdürülebilir gibi görünse de, temelde krizlere gebe, sürdürülemez süreçler olduğunu yaşadığımız krizlerin artık bize öğretmiş olması gerekir.

1993 yılında kaleme alınmış olan yazıda ulaşılan sonuçlar da geçerliliklerini sürdürüyor. Bugünün dünyasında küreselleşme bir tercih sorunu değil, yeni oluşan dünya düzeninde bir yer edinme sorunudur. Ulusal iradenin bütünüyle etkisiz hale geldiği bir dünyadan çok, gittikçe karmaşık hale gelen yeni bir düzene en uygun koşullarla katılımı belirleyecek güçlü bir ulusal iradeye ihtiyaç gösteren bir dünyada yaşıyoruz. Söz konusu iradeyi kendi evimizin temizliğini yapmayı becerecek ve oyunu kurallarına göre oynamamızı sağlayacak yönde ve güçte oluşturmamız gerekiyor. Bunun iktisat diline çevirisi, kendi ekonomimizde istikrar ve büyüme koşullarını oluşturmak ve başıboş bırakıp basit bir kur-faiz kaskacına tutsak ettiğimiz liberalleşmeyi de kendi mantık yapısı ve kurallarının içine çekmektir. Yıllar öncesinden bilip, söylediğimiz bu gerekliliği arada geçen yıllarda yaşananlar yeterli ölçüde kanıtladı sanırım.

İstikrar programı acı reçete mi?

Ercan Uygur

Son beş yıla baktığımızda, enflasyonun %60-70 dolayında tutulabildiğini, bunun da bir başarı olduğunu söyleyenler olabilir. Bu, bir başarı değildir. Çünkü yüksek enflasyon zaten ekonomide düzeltilmesi gereken dengesizlikler ve hastalıklar olduğunu gösterir. Dünyadaki gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke enflasyon oranı %5'in üzerine çıktığında önlem alma zorunluluğunu duyarken, %60-70 enflasyonla yaşamayı kabullenmek Türkiye'yi diğer ülkelerle karşılaştırmadan kendi sınırları içine hapsedmektir. Daha da kötüsü, bu kabullenme geleceğe ilişkin belirsizlik, kötümserlik ve bezginliği artırmaktadır. Çünkü yüksek enflasyon yerleşmiştir, enflasyon, ifadesini bulan diğer hastalıklarla birlikte toplumsal yapıyı kemirmektedir ve Türkiye'nin potansiyel ve sürdürülebilir büyüme oranını aşağıya çekmektedir.

Türkiye'yi dış dünya ile rekabet edemeyen, görece başarısız, kendi içine hapsedilmiş, kararsız, istikrarsız ve geleceği belirsiz bir ülke olarak görmek istemeyenler, elbette enflasyon ve enflasyonda ifadesini bulan hastalıkların ortadan kalkmasını isteyeceklerdir. Öyleyse, ne yapmak gerekir? Demokrasiyi veri olarak alıp, Türkiye ekonomisinde istikrar sağlayacak politikaların en iyi şekilde oluşturulmasına ve bunların uygulanmasına katkıda bulunmak gerekir.

Türkiye ekonomisi için değerlendirmeler ve sonuç
Enflasyonun geriletilip yok edilebilmesi için asıl eylem ve sorumluluk, toplum adına karar verip uygulayan politikacıya düşmektedir. Şöyle ki, politikacı kısa dönemli düşünmekten uzaklaşıp toplumu uzun

dönemli hedeflere ulaştıracak politikaları uygulayabilmeli ve bu uygulamalarla birlikte hedeflere yaklaştığı ölçüde kendisinin de uzun dönemli popülaritesini yükselteceğini görmelidir. Politikacıya bu mesajı en açık şekilde veren, onu uzun dönemli toplumsal amaçlara yönelten başlıca etki ise, böyle amaçlar etrafında uzlaşabilen politik ve örgütlü toplumsal tepkilerdir.

Türkiye'de istikrar paketi uygulaması başarıya ulaşır mı, veya hangi tür bir paketin başarısı için ne gibi koşullar gereklidir? Türkiye için şok yerine tedrici fakat inatla uygulanabilen bir paketin tercih edilmesi gerektiği daha önce belirtilmişti. Böyle bir paketin başarısı için genel anlamda dört koşulun yerine gelmesi gerekmektedir:

1. Paketi uygulayacak olan hükümetin iktidar süresinin kesin olarak uzunca bir dönemi, örneğin en az iki yılı kapsaması gerekir. İktidar süresi şüpheli veya kısa olan hükümetlerin istikrar politikalarının sürekli olmayacağı düşünüldüğünden, uygulanacak paketin kredibilitesi düşük olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, 1994 Mart yerel seçimi, bugünkü hükümetin iktidar süresi konusunda şüphe uyandırdığından, seçimden önce bir program uygulamanın başarı şansı düşecektir.

2. Türkiye'de fazla talep faktörünün geriletilebilmesi için, özellikle kamu kesimi açıklarının ve bir ölçüde de özel kesim tüketim artış hızının geriletilebilmesi gerekir. Bu bakımdan, vergi gelirlerinin büyük ölçüde artırılması, kamu cari harcamalarının da belli bir ölçüde düşürülmesi gerekir (Burada söz konusu

olan reel değişkenlerdir.). Vergi gelirlerinin artırılması için bir yandan kayıtlı vergi kaçakları önlenmeli, diğer yandan da kayıt dışı faaliyetlerden vergi alınabilmelidir. Bu çerçevede vergi hasılatını önemli ölçüde düşürdüğü bilinen teşvik sisteminin büyük ölçüde daraltılıp zamanla kaldırılması yönünde adımlar atılmalıdır. Uluslararası anlaşmalarla, zaten giderek daralan ve daha da daralacak olan ihracatı ve yatırımları teşvik uygulamaları, yerlerini döviz kuru ve istikrarlı ekonomik ortam gibi kriterlere bırakmalıdır.

Vergi kaçaklarının, kayıt dışı ve hatta yasa dışı faaliyetlerin, yapay görelî fiyatlar yaratan kalıcı teşvik sistemlerinin üzerine gidemeyen istikrar paketi uygulamasının başarı şansı baştan fazla yüksek olmayacaktır. Çünkü ekonomik sisteme olan güvensizliğin sürmesi, pakete güvensizlik ile kendini gösterecektir.

3. İstikrar paketindeki politikaların iyi hazırlanmış olması, bunların iyi hazırlandığını ve üzerlerinde anlaşılıp uzlaşıldığını göstermesi bakımından da hem iç hem de dış destek sağlayabilmesi gerekir. İçerde uzlaşma yerine daha fazla çatışma ortamı getiren politikaların uzun ömürlü olamayacağı düşüncesi hemen yaygınlaşacaktır. Dış destek ile, politikaların kredibilitesi yükseltilecek ve parasal olanaklar sağlanabilecektir. Burada belirtmek gerekir ki, iç uzlaşmanın sağlanmasında yalnızca gelir gruplarının değil, politik aydın gruplarının özellikle iktisatçı kamuoyunun onayı veya desteği önemlidir.

4. İstikrar politikasını uygulayacak politikacının/hükümetin kamu kesiminin yeniden yapılanmasını göze alabilmesi gerekir. Yalnızca KİT'lerde ve yerel yönetimlerde değil, merkezi devlet organları dahil, tüm kamu kesiminde yeniden yapılandırma sürecini başlatabilmelidir. Bu açıdan bakıldığında, konuyu özelleştirme kapsamı içine hapsetmek yanlış olmaktadır ve hedeflerin en kolay olarak karşımıza konmaktadır. Özelleştirme gerçekleşmiş olsa da, enflasyon so-

rununun özüne ulaşmak mümkün olmayabilir.

Büyümeyi düşürmeden ve bir toplumsal maliyet ödmeden istikrar paketi uygulaması mümkün görünmektedir. Acaba, bu tür bir sonuç için yukarıdaki dört koşula ek olarak ne gibi politikalar ve önlemler düşünülebilir?

(1) İstikrar paketi uygulamasının bir zorunluluktan doğduğunu, eğer paket uygulanmaz ise büyük bir kriz ortamına girileceğini ve gelecekte kaçınılmaz olarak çok daha köklü ve maliyetli önlemler alınmasının gerekeceğini göstergeler yardımıyla açıklamak. Bu tür bilgilendirme, belirsizliğin azaltılmasını ve geleceğe yönelik beklentilerin iyimser olmasını sağlayabilir.

(2) Bugün enflasyon yoluyla alınmakta olan enflasyon vergisinin,

enflasyonun geriletilip yokedilmesi ile ortadan kalkacağını, kamu kesiminde dengelemeyi sağla-

mak için nasıl olsa gelecekte alınacak olan verginin bugünden alındığını ve sorunun bugün çözülmesi gerektiğini açıklamak. Bu tür bilgilendirme de, belirsizliği azaltıp geleceğe yönelik beklentilerin iyimser olmasını sağlayabilir.

(3) Kayıt dışı kesimin vergilendirilmesiyle vergiyi olabildiğince geniş bir tabana yayarak ve bir ölçüde vergi oranlarını da artırarak, vergi gelirlerinde bir sıçrama sağlarken, eşanlı olarak vergi oranlarını düşürmek için bir plan hazırlamak. Bu planda vergi oranlarının gelecekte düşeceğini ve şimdiki vergi artışının geçici olduğunu vurgulamak.

(4) Bir yandan kamu kesimi açıklarını kapatırken, diğer yandan da kamuya artık yönelmeyen finansal kaynakların özel kesime uzun vadeli krediler şeklinde dönebilmesini sağlamak. Bu kaynaklar, bir yandan tüketim talebini, fakat özellikle yatırım talebini canlandırmakta etkili olabilir.

(5) Karar alıcıların zaman ufkunu genişletmek ve kısa dönemciliğin değil, uzun dönemciliğin karlı olduğunu göstermek için önlemler almak. Bu bağlam-

da, kısa dönemli spekülâtif finansal işlemleri olabildiğince vergilendirmek. Bu yolla finansal oyunlar yerine fiziki yatırımları özendirmek.

(6) İstikrar programı uygulamalarından bilinmektedir ki, mali dengeleme olmadan sıkı para politikası ile enflasyonu düşürmek hem çok zor, hem çok maliyetlidir. Bunu dikkate alarak ve ağırlığı mali dengelemeye vererek, para ve kredi genişlemesini makul ölçülerde sürdürmek. Bu, faiz oranlarının düşmesine de katkıda bulunacaktır.

(7) Reel faiz oranlarının düşmesini sağlamak. Bir yandan enflasyon beklentisinin düşmesi, diğer yandan iç ve dış kaynakların kullanılmasıyla, kredi olanaklarının artırılması bu sonuca etki edebilecektir. Böylece özellikle yatırım talebi canlandırılabilir.

(8) Özellikle yatırım amaçlı dış borçlanmaya sınır getirmemek, hatta yurt içine göre yurt dışından düşük faizle borçlanmayı özendirebilmek. Böylece, bir yandan kredi faizlerinin düşmesini sağlamak üzere bir baskı yaratmak.

(9) Gene uzun dönemli yatırım amaçlı borçlanma-

Y ü k s e k t e n

Kasım 1993'te yayınlanan makalede, umutsuzluk ve burukluk yanında açıkça kriz uyarısı var. Makale, 1991 sonunda geniş destekle kurulan DYP-SHP koalisyon hükümetinin bir istikrar programı uygulayıp tarihi bir fırsatı harcadığını bir yakınma içinde söylemektedir. Burada asıl üzerinde durulan, 1993 sonbaharındaki ekonomik ortamın sürdürülemez olduğudur. (2000'in ikinci yarısındaki ekonomik ortamın da sürdürülemez olduğu gibi. Bu konuda Uygur (2001) yazısına ve oradaki kaynaklara bakılabilir.) Makalede özellikle dış ticaret ve cari işlem açıklarını borçlanarak sürdürmenin mümkün olmadığı, bu şekilde sağlanan istikrarsız ve kararsız büyüme sürecinin sonuna yaklaşıldığı söylenmektedir. "Dış kaynakla beslenen ithalat patlaması duracak ve ekonomi kaçınılmaz olarak yavaşlayacaktır."

Bu makale, enflasyonun Türkiye'nin toplumsal yapısını kemirdiğini, potansiyel ve sürdürülebilir büyüme oranını aşağıya çektiğini söylüyor ve ekliyor. "Türkiye'yi dış dünya ile rekabet edemeyen, ... kendi içine hapsedilmiş, ... istikrarsız ve geleceği belirsiz bir ülke olarak görmek istemeyenler, . . demokrasiyi veri olarak alıp ... istikrar sağlayacak politikaların oluşumuna katkıda bulunmalıdır" diyor ve yazının amacının bu yönde bir katkı yapmak olduğunu belirtiyor.

Bu makalede şu açıklama vardır. Türkiye'de istikrar programı uygulaması gerekli, hatta zorunlu kabul edildiği halde, hükümetler (politikacılar) uygulamadan iki nedenle kaçmışlardır. Birincisi, programın bir "acı reçete" olduğunu, yani en azın-

ları sağlayan yurt içindeki leasing türü örgütlenmeleri özendirmek.

(10) Yabancı yatırımcıya istikrar paketini açıklayıp belirsizliklerin olabildiğince azaldığı bir makroekonomik ortam yaratıldığını duyurmak. Böylece, özellikle son yılda makroekonomik ortamdaki belirsizlikler nedeniyle hızla azalan yabancı yatırımların tekrar yükselmesini sağlamak. Ayrıca, yabancı yatırımcıya da yakın bir gelecekte vergi oranlarının düşürüleceğini açıklamak. Belirtmek gerekir ki, yabancı yatırımların yerli sabit sermaye yatırımları üzerinde uyarıcı bir etkisi vardır.

Danimarka'da ve İrlanda'da geçerli olan "kamu kesiminin dengelenmesiyle birlikte büyüme" veya "istikrar paketi uygulaması ile birlikte büyüme" sonucu, Türkiye için geçerli olabilir mi? Bu soruya belli bir hata payı ile evet demek mümkündür. Bugünün enflasyonu önemli ölçüde beklenen enflasyondan etkilenmektedir ve beklenen enflasyonu da önemli ölçüde kamunun mali ve parasal politikaları belirlemektedir. Böyle bir yapıyı temel alarak oluş-

turulan T.C. Merkez Bankası ekonometrik modelinde de gösterilmiştir ki, kamu kesiminin dengelenmesiyle birlikte büyümekten vazgeçmek gerekli olmayabilir. İstikrarın olumsuz etkisi olsa bile az ve kısa sürelidir.

Türkiye'de enflasyonu yenmek için bir istikrar programı gereklidir. Bu programın uygulanmasında yüksek ve uzun süreli bir maliyet ödeneceği savı önemli ölçüde geçerli değildir. Ancak, iyi tasarlanmış ve doğru bir programı doğru zaman ve ortamda yeterli bir kadro ile uygulamak koşuluyla. Çünkü, yazık ki, zaman geçtikçe istikrar programı uygulamak daha maliyetli olacaktır.

Prof.Dr. Ercan Uygur
A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

u ç u ş l a r . . .

dan bir süre üretimde ve gelirden gerileme, işsizlikte artış yaratacağını, hatta başarısız olabileceğini düşünmektedirler. İkinci- si, uygulanacak programın bir bedeli olacağı varsayımından hareketle, bu bedeli hangi gelir grubunun ödeyeceği konusun- da da anlaşmazlık vardır.

Halbuki bu düşünce iki nedenle doğru değildir. Birincisi, uygulanan politikalar zaten sürdürülebilir politikalar değildir ve hükümetin (politikacının) korktuğu üretim ve gelir gerilemesi, yani "acı reçete" bir krizle birlikte gelecektir. İkinci- si, kredibi- litesi yüksek, güvenilir bir istikrar programı "acı reçete" değildir, kısa dönemde bile üretimde azalma, işsizlikte artış getir- mesi gerekmez.

Makale, istikrar programlarının neden "acı reçete" olmayabileceğini açıklamakta ve bu bağlamda diğer ülkelerden ör- nekler vermektedir. Burada ayrıca bazı yeniden yapılanma önlemleri üzerinde durulmaktadır. İstikrar programından kaçtık- ça hem bir krize doğru gidileceği hem de gecikmiş bir programın bedelinin de olacağı uyarısı yapılmaktadır. Acıdır ki, bu makalenin yayınlanmasından birkaç ay sonra Türkiye önemli bir kriz yaşamıştır.

Şimdi neredeyiz? Korkarım ki henüz çok farklı bir yerde değiliz, yine bir kriz sonrası dönemde dışarıdan gelecek "parayı" "son şansınız" uyarıları ile beklerken "yüksekten uçuşlar" yapmaya çalışıyoruz. Halbuki Türkiye'nin ekonomik, politik ve sosyal her anlamda bir yeniden yapılanma gereksinimi var.

Ekonomik istikrar

Salih Neftçi

İstikrar programları son yıllarda bir çok kronik enflasyon ülkesinde uygulanmıştır. Bunların başarı dereceleri bir ülkeden öbürüne değişmektedir. Bu uygulamalara baktığımızda Türkiye'de uygulanacak bir istikrar programı başlıca şu noktalara değinmek zorunda kalacaktır.

◦ TL'de belli bir devalüasyondan kaçınmak zordur. Bu, tek başına yapılmamalı, karar bütçe açığını azaltıcı diğer tedbirlerle birlikte alınmalıdır.

◦ İslahı imkansız KİT'lerin tasfiyesi gündeme gelmelidir. Bu, eğer yapılacaksa tasfiye edilecek kurumlarda çalışanların olurları alındıktan sonra yapılmalıdır. İşçilere istedikleri tazminat verilmeli, istikrar programına destek olmaları sağlanmalıdır.

İşçilerle anlaşılma-
dan atılacak adımlar,
enflasyonun sonun-
da daha da yüksel-
mesine neden olabile-
cektir.

◦ Verimsiz KİT'ler kapatıldıktan sonra verimli KİT'ler uluslararası piyasalarda ve İMKB'de satışa sunulmalıdır.

Bu, şimdiki uygulamadan tamamen farklıdır. Tasfiye edilen KİT'ler, uzun vadede bütçenin denkleşmesi demek olduğundan, satılan KİT'lerden elde edilen kaynaklar, kamu borçlarının azaltılmasında kullanılabilecektir. (Elde edilen parayla 'borç ödemek' ile bunları 'borçları azaltmada' kullanmak tamamen farklı politikalardır. Borç nasılsa ödeneceğinden, KİT satın borç ödüyorum demek, sadece politik bir slogandır. KİT satın kamu borçlarını azalt-

mak çok daha güçtür.)

◦ Elden çıkartılacak ilk 'kamu kuruluşları, kamu bankaları olmalıdır. Bu, çok önemli bir adımdır. Politika sahnesini bir anda değiştirecektir.

◦ Bazı vergiler, geçici bir süre için artırılmalıdır. Yüksek gelirli olanların yükü daha ağır olmalı, düşük gelirlilerden daha az vergi alınmalıdır. Bu çeşit politi-

kalara Batı dünya-
sında 'tax surchar-
ge' denir. Zor dönem-
lerde kullanılırlar. Geç-
icidirler. Artırılacak ver-
ginin kısa bir süre sonra
yeniden azaltılması ilkesi çok
önemlidir. Aksi takdirde politikacı bu
kaynakları yine israf edecektir.

◦ Bu bir kerelik vergilerden alınan kaynaklar, tasfiye edilen KİT'lerdeki işçilere verilen tazminatların finansmanında kullanılmalıdır.

◦ Merkez Bankası'nın özekliğini artıracak tedbirler hemen uygulamaya konmalıdır.

◦ Hazine borçlanmasının iktisat bilimi mantığı çerçevesinde alınması ve bir programa bağlanması yararlı olacaktır.

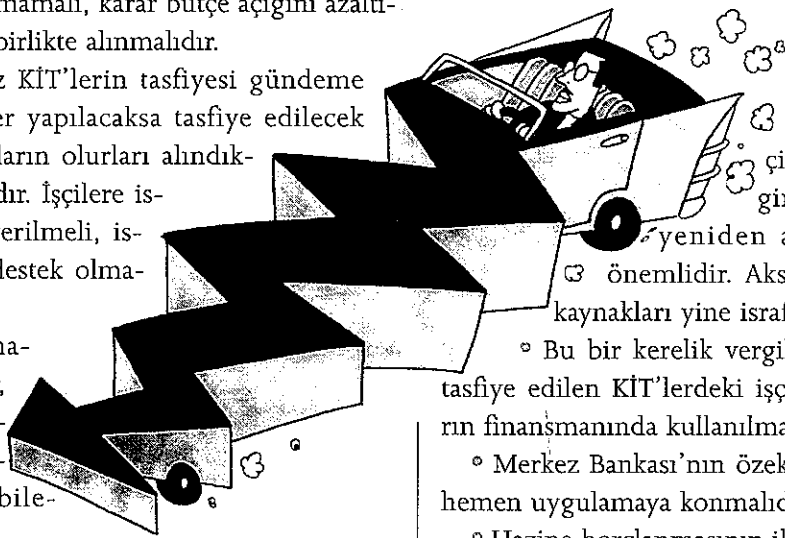
Bunlar, akla gelen tedbirlerden bazılarıdır. Uygulanmaları kolay değildir.

ooo

Bu tedbirlerin ilk meyvaları bir buçuk yıldan önce alınmayacaktır. Hızlı bir ekonomik gelişmenin başlaması ise büyük bir olasılıkla daha da uzun sürecektir.

Ama sağlıklı bir ekonomiye kavuşmanın başka bir yolu da henüz bilinmemektedir.

Prof.Dr. Salih Neftçi
Yazar

“KRİZ” gerekli miydi?

Deniz Gökçe

Kriz başlıyor

Başbakan'ın 1993 yılının son aylarında sürekli “döviz müdahale etmeyeceğiz” diye beyanat vermesi, borsanın vergi önlemleri ile pompalanarak yükselmesi sonucu borsada düşüşün sürekli beklenir olması ve bunun gerilim yaratması; pas geçilen ihaleler sonrası kamunun Merkez Bankası avansı dışında finans olanağının kalmaması ve bunun kullanılarak likidite fazlası yaratılması ve Merkez Bankası'na açık piyasa işlemleri yapması için kamu kağıdı verilerek olanak tanınmasından vazgeçilmesi; daha Aralık ayı içinde Merkez Bankası kurları ile piyasa arasındaki farkın yüzde beş rakamına doğru artmasına yol açıyordu. Döviz piyasasındaki ve bankacılık çevresindekiler, olayı ilgi ile izliyorlardı. Son beş-altı yılda Merkez Bankası ile serbest piyasa arasındaki kur farkının yüzde 1-2'den fazla açılmamasına dikkat eden Merkez Bankası'nın 1993 yılına girilirken pasif seyirci konumuna gelmesinin anlamı acaba neydi? Piyasa profesyonelleri, Ticaret Odası veya Sanayi Odası mensuplarının veya tekstilcilerin devalüasyon hızlandırılarak, ihracat teşvik edilsin görüşleri ile, bankaların taşıdığı açık pozisyonun yarattığı gerginliği bir kaba koyamıyorlar, kamunun en büyük açık pozisyon taşıyan birim olmasını, kurlara müdahale etmeyeceğiz beyanatı ile bir arada değerlendirdiklerinde belirsizlik dozu artmış oluyordu.

Fiziki döviz sıkıntısı olmamasına rağmen piyasadaki gerginlik ve belirsizliğin had safhaya ulaştığı 13 Ocak günü Moody's, Türkiye'nin ratingini yatırım yapılabilir kategorisinden spekülasyon kategorisine düşürüyor ve ertesi gün de Standard and Poor's onu takip ediyordu.

14 Ocak Cuma günü Merkez Bankası, kararlılık sergilemeliydi. O gün piyasaya satılacak 200-300 milyon

dolarlık döviz ve bunu desteklemek üzere bir günlük borçlanma faizlerinin % 300 gibi bir düzeye çıkartılması, beklentilerinin kırılmasına ve doğacak olan paniğin önlenmesine yol açacaktı. Ancak Hazine tarafından faizlerin yükselmemesi yolundaki tercih sonucu eli kollu bağlanan Merkez Bankası aciz durumunda kalmıştı.

O günkü Merkez Bankası Başkanı Bülent Gültekin durumu “sistemin tüm yükü Merkez Bankası'nın üzerinde kalmıştı” sözleri ile ifade ediyor. Aralık ayının tümünde Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kullandığı avans 11 trilyon lira iken, Ocak ayının ilk 20 gününde kullanılan Merkez Bankası avansı toplamı 29 trilyon lirayı aşılıyordu. Ocak ayının ilk haftasında açık piyasa işlemleri ile piyasadaki 6 trilyon TL çekilmesine ve Merkez Bankası gene Ocak ayının ilk haftasında bankalararası para piyasasından 13 trilyon TL borçlanmış olmasına rağmen, işlemler yetersiz kalıyor ve Merkez Bankası döviz satmaya zorlanıyordu. Merkez Bankası, kasım ayında piyasaya 1 milyar dolar satarken, aralık ayında bu rakam 1.2 milyar dolara ulaşılıyordu. Bu şartlar altında döviz satışı etkili olamadığı için döviz piyasasına müdahaleler durduruluyordu. Ve Hazine-Merkez Bankası diyalogunun olmaması ve Hazine tarafının Merkez Bankası'nın elini kolunu bağlaması ve döviz satışını tek silah olarak bırakması 27 Ocak resmi devalüasyonunun kapısını açıyordu.

Bu satırların yazıldığı 1994 Mart ayına girilirken Dolar 22.000.-TL. değerine geliyor, iki ayda yüzde kırk-elli arası bir devalüasyon hızı gerçekleşiyor ve çöken piyasalarda faizler, bütün araç ve vadelerde yüzde yüz rakamının üzerine çıkılıyordu. Faizi düşürmek için yola çıkanlar faizi tahminlerin üstünde yükseltmek zorunda kaldıkları gibi tüm piyasalar dengeden çıkılıyordu.

Sonuç olarak şunlar söylenebilir:

1. Türkiye, 1989-1991 yılları arasında yavaş devalüasyon politikası uygulamış ve sonra bundan çıkmıştı.

2. Ancak 1991-1994 yılları arasında Türk ekonomisi seçim ve popülizme kurban olmuş, bunun sonucu artan kamu kesimi açıklarının Merkez Bankası'ndan finansmanı bir yandan reel büyümeyi artırarak cari denge açıklarını büyütmüş, diğer taraftan cari açıktan fazla borçlanma sonucu artan döviz rezervi olgusu döviz kurlarını düşük tutmuştu.

3. Politikalar, Merkez Bankası Başkanı'nı kaçırtma, ihale

küş gündeme geliyordu.

5. Böylece daha sonra gelecek olan kriz "mismanagement" nedeni ile öne alınırken altı ay içinde ikinci defa Merkez Bankası Başkanı istifa ediyordu.

6. Bülent Gültekin istifa zamanlamasında hata yapmıştı, ama istifa ederken söylediklerinin tümü doğrudu.

Şimdi piyasalardaki temel sorun, Hazine ve Merkez Bankası'nın kaybettikleri kredibilitiyi nasıl geri kazanacakları ve nasıl borçlanabilecekleri. Çünkü, kolayca ertelenebilecek bir krizin, ekonomi politikası hataları sonucu yapıyı bozmasının getirdiği güvensizlik, başlangıçtaki

pas geçme vb. ekonomik tercih hataları ile birleşince Türkiye sürdürülemez bir dengeye oturmuştu. Burada sözü edilen hata, faizlerin yükseklik nedenini ortadan kaldırmak yerine faizleri düşürmeye çalışmak ve bu çaba içinde çıkarılan likiditenin borsaya gideceğini varsaymak olmuştu.

4. Böyle bir ekonomi politikası hatası er geç duvara çarpacak ve döviz miktar krizi gelecekti. Ancak dış rating kuruluşlarının fiziki döviz krizi gelmeden önce yarattığı beklenti değişikliği, Hazine'nin Merkez Bankası'na açık piyasa işlemi yapmasına izin verecek kamu kağıtlarını vermemesi ile birleşince, birden erken çö-

ekonomik tercih hatalarını belki de tersine çevirilemez bir rotaya sokmuş durumda. Burada söylenebilecek tek olumlu şey piyasalarda yaşanan krizin, çok aşırı hızda büyümeyi kontrol altına alarak cari denge açığının bir ölçüde frenlenmesini getireceği. Fakat bugünkü kur ve faiz yapısının yeniden dengeye oturtulması, ancak ciddi bir istikrar paketi sonucu olabilir. Bu nedenle çözüm, radikal bir istikrar paketini ortaya koyabilecek güce ve kararlılığa sahip siyasi irade ile gelecektir.

Doç.Dr. Deniz Gökçe
Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi

K r i z i n n e d e n i :

Reel dengelerde bozulma*

Bülent Gültekin

Ocak ayının ilk haftasında döviz piyasalarında alışılmışın ötesinde fiyat hareketleri olmuş ve bu hareketler kamuoyunda genellikle "döviz krizi" şeklinde nitelenmiştir. Bankalararası döviz piyasasında ve serbest piyasa olarak bilinen efektif döviz piyasasında görülen fiyat dalgalanmalarına yol açan gelişmelerin bir dökümünün yapılarak değerlendirilmesi gereklidir. Ancak, buna geçmeden önce vurgulanması gereken önemli bir husus, sözü edilen gelişmelerin bir döviz krizi şeklinde nitelenmesinin doğru olmayacağıdır.

Döviz krizi ifadesi, ülke rezervlerinin düşük düzeyde olduğu ve yurt dışı piyasalardan finansman sağlanmadığı bir durum için daha uygundur. Dolayısıyla, ilk olarak, ülkenin döviz rezervlerinin yüksek bir düzeyde olduğu hatırd tutulmalıdır. İkinci olarak; yurt dışındaki değerlendirme kuruluşlarının Türkiye hakkındaki son değerlendirmeleri Türk kamuoyunda tedirginlik yaratmış olmakla birlikte dış piyasalardan fon temin edilmesini engelleyecek bir gelişme değildir.

Geçtiğimiz günlerde piyasalarda görülen dalgalanmaların nedeninin anlaşılabilmesi ve gelecekte benzer durumlarla tekrar karşılaşılmasından kaçınılması için son bir kaç günün dar bir çerçevede irdelenmesi ile yetinilmemeli, haftalar öncesinden başlayan gelişmeler dikkatle incelenmelidir.

➤ Karşılaşılan sorunun temelinde kamu sektörünün gelirleri ile giderleri arasında, gelirler aleyhine, uzun süredir devam eden dengesizlik yatmakla birlikte, bunun para politikası açısından en somut olumsuz etkisi, tercih

edilen finansman biçiminden kaynaklanmaktadır. Gelirler ile ödemeler arasındaki farkın gerektirdiği ölçüde piyasalardan borçlanılmamasının bir sonucu olarak piyasada Türk Lirası likidite fazlası oluşmuştur. Ancak, bu fazlalığın oluşumunun nedeni, yalnızca Aralık ayının son günleri ve Ocak ayındaki gelişmeler ile açıklanamaz.

Devlet iç borçlanma senetleri ihalelerinin sıkça iptal edilmesi veya ihalelerdeki borçlanma miktarının düşük

tutulması faizin belirli bir seviyeyi aşmayacak şekilde sınırlanması stratejisi birkaç aydır sürmekteydi. Bu stratejinin bir sonucu olarak 1993 yılının ikinci yarısında faizlerin düştüğü ve Hazine'nin borçlanma maliyetinin azaldığı şeklinde bir görüntü oluşmuştu. Faizlerin düşürülmesine yönelik çabaların özellikle kısa vadeli iç borçlanmada yoğunlaşması ve ortalama borçlanma vadesinin uzatılması amacıyla kısa vadeli bono ihalelerinin iptal edilmesi, üç ay vadeli bono arzının hemen hemen bütünüyle, altı ay vadeli bono arzının ise bir ölçüde kaybolmasına yol açmıştır. Bu du-

rumda piyasanın davranışı, verilen tekliflerin nasıl olsa kabul edilmeyeceği düşüncesi ile, kısa vadeli bono ihalelerine çok sınırlı ölçüde katılımı şeklinde olmuştur.

İkinci olarak, vergi konusundaki düzenlemeler önemli belirsizlikler yaratmış ve iç borçlanma senetlerine olan talebi olumsuz yönde etkilemiştir. Vergi karşısında oluşan baskı grupları getirilen düzenlemeleri olduğundan daha vahim gibi algılanmasına neden olmuştur.

İhaleler iptal edilirken ve vergi düzenlemelerinin getir-

*** Merkez Bankası**
eski başkanı
Prof.Dr. Bülent Gültekin'in
1994 yılında
istifa ettiği gün basına
dağıttığı açıklamanın
tam metnidir.

diği belirsizlikler sürerken, banka sisteminin elinde zorunlu olarak tutması gerekenin çok üzerinde devlet iç borçlanma senedi olduğu gözden kaçmıştır. Bütün bunlar sonucunda, ocak ayına gelindiğinde, devlet iç borçlanma senedi piyasasının hemen hemen yok olduğu görülmüştür.

2. Dolayısıyla, Hazine, harcamalarını büyük ölçüde kısa vadeli avans kullanarak yapmıştır. Bilindiği gibi, mevcut yasal düzenlemeler Hazine'nin Merkez Bankası'ndaki kısa vadeli avans hesabını dilediği ölçüde ve hızda kullanabilmesine imkan tanımaktadır. Yukarıda değindiğim kamu finansmanı dengesizliğinin ve Hazine'ce takip edilen borçlanma stratejisinin piyasalarda yaratabileceği dalgalanmalar, TC. Merkez Bankası tarafından ocak ayının ikinci haftasına kadar büyük ölçüde engellenebilmiştir. Buna yönelik olarak, yoğun bir biçimde açık piyasa işlemlerine, döviz işlemlerine ve bankalararası para piyasası işlemlerine başvurulmuştur. Ancak, piyasadaki likidite fazlasının gittikçe büyümesi ve kronikleşmesi Merkez Bankası'nın elindeki araçların yeterli olmadığını bir noktaya gelinmesi ile sonuçlanmıştır. Durumun süratle nasıl bozulduğu son birbuçuk aydaki kısa vadeli avans kullanım rakamlarından anlaşılabilir: Aralık ayında Merkez Bankası'ndan net kısa vadeli avans kullanımı 11 trilyon Türk lirasının biraz üzerinde, Ocak ayının ilk yirmi gününde kullanılan avans miktarı ise 29 trilyon Türk Lirası'ndan daha fazla olmuştur.

3. Varılmış olan noktanın Merkez Bankası politikaları açısından büyük güçlükler içerdiği ocak ayının ilk haftasındaki rakamlardan da ortaya çıkmaktadır. 3-7 Ocak tarihleri arasındaki beş iş gününde açık piyasa işlemleri yoluyla piyasadan çekilen para yaklaşık 6 trilyon Türk Lirası, bankalararası para, piyasasında Merkez Bankası'nın ortalama olarak borçlandığı miktar ise 13 trilyon Türk Lirası'nın üzerindedir. Ancak, bu işlemlerin yetersiz kalması ve kur üzerindeki baskının devam etmesi nedeniyle piyasaya yüklü miktarda döviz satılması da gerekmiştir. Bunlara rağmen T.C. Merkez Bankası kurları ile bankalararası döviz piyasası kurları arasındaki marj 31 Aralık 1993 tarihindeki %2.6'lık düzeyinden 7 Ocak 1994 tarihinde %3.2 düzeyinde çıkmıştır.

T.C. Merkez Bankası'nın döviz piyasalarında tek net satıcı olduğu bu ortamda, Türk Lirası bazındaki araçlar da kullanılmış olmasına rağmen, piyasanın dövizle yönelik talebi artmaya devam etmiştir. Geçtiğimiz Kasım ayın-

da Merkez Bankası tarafından piyasaya satılan döviz miktarı yaklaşık 1 milyar ABD doları düzeyinde iken, bu rakam Aralık ayında 1.2 milyar ABD doları olmuştur. Piyasaya yeterince döviz satmadığımız için eleştirildiğimiz Ocak ayında satılan rakam ise geçen Cuma akşamı itibarıyla yine 1.2 milyar ABD Doları civarındadır.

4. Aralık ayının ikinci yarısından sonra Merkez Bankası, Hazine'nin bir borçlanma programı oluşturması ve kendi yapacağı para programının buna dayandırılması için çaba sarfetmiştir. Ancak, sözlü olarak varılan anlaşmalar gerçekleşmemiştir. Daha da vahimi, Merkez Bankası'nın Tahkim Yasası kapsamında ve Değerleme Hesabı karşılığında Hazine'den istediği devlet iç borçlanma senetleri önce hiç verilmemiş, verildiğinde ise açık piyasa işlemlerinde kullanılması şartı konulmuştur. Bu arada Başbakanlık'tan gelen bir yazı ile açık piyasa işlemleri yapılmadan önce ve yapıldıktan sonra kendilerine bilgi verilmesi istenmiştir. Başbakanlık ve Hazine nezdinde yapılan girişimler sonucunda ancak 14 Ocak 1994 tarihi itibarıyla sözü edilen iç borçlanma senetlerinin açık piyasa işlemlerinde kullanılabileceği hususu sağlanabilmiştir.

5. Yapılan Türk Lirası ve döviz müdahalelerine rağmen, döviz üzerindeki baskı sürmüş ve bu arada Merkez Bankası rezervleri azalmaya devam etmiştir. Diğer bir deyişle, sistemin tüm yükü Merkez Bankası'nın üzerinde kalmıştır. Ocak ayının ikinci haftasında, açık piyasa işlemleri için gerekli olan iç borçlanma senetleri de henüz temin edilemediği için, döviz müdahalelerinin mevcut şartlarda etkili olamadığı ve durdurulması gerektiği sonucuna varılmıştır. Gerek hükümet gerekse ekonominin yönetiminden sorumlu diğer kuruluşlar bu durumdan önceden haberdar edilmiştir. Sözü edilen durumun ortaya çıkmasına yol açan etkenler konusundaki görüşler ve uyarılar ise benim tarafımdan ve arkadaşlarımla tarafından ilgili kesimlere oldukça uzun bir süredir iletilmekteydi. Bilindiği gibi, T.C. Merkez Bankası Kanunu'nun 4. maddesi uyarınca, Banka, mali ve ekonomik konularda hükümetin müşaviridir. Ben de göreve geldiğim günden itibaren Hükümet'e müşavirlik görevini ciddiye alarak sürekli olarak uyarılarda bulundum.

6. Merkez Bankası'nın döviz satmaması durumunda piyasaların buna nasıl tepki vereceği konusu, Banka içinde tartışılmış, muhtemel gelişmeler hakkında tahminler yapılmış ve hangi durumlarda hangi araçlarla müdahale

edilmesi gerekebileceği detaylı olarak düşünülmüştür. Neticede, bu öngörüler isabetli çıkmış ve gelişmeler Merkez Bankası için sürpriz olmamıştır. Benim için sürpriz olan, bankacılık kesiminin önemli bir bölümünün bu olayları öngöremediği gibi hala da anlamada zorluk çekmesidir. Reel dengelerin gittikçe bozulmasına ve kamu finansman gereğinin son yıllarda sürekli büyümüş olmasına rağmen geçmiş yıllarda sürdürülen döviz ve para politikası ile nihaye devam edemeyeceği açıktır.

Uluslararası değerlendirme kuruluşlarının Türkiye hakkındaki kararlarını açıklamaları, döviz piyasalarına yapılan müdahalelerin anlamsız kaldığı sonucuna varılmasından ve bunun uygulamaya konulmasından sonra ortaya çıkan bir gelişmedir. Bu, mevcut duruma olumsuz yönde katkı yapmış olmakla birlikte, piyasalardaki dalgalanmaların en önemli açıklayıcı değişkeni değildir.

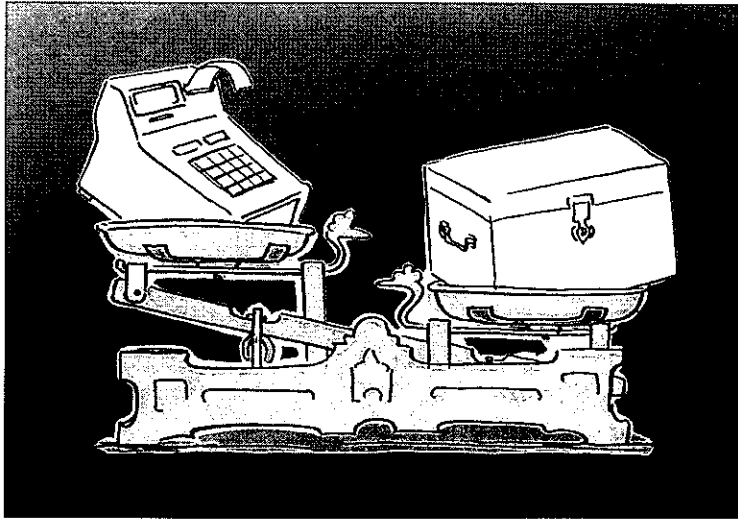
8. Merkez Bankası 17-19 Ocak tarihleri arasında, Hazine'nin borçlanabilmesine imkan sağlamak üzere, likiditeyi çekme gayretini sınırlı tutmuş ve fonların Hazine ihalelerine kaymasını sağlamaya çalışmıştır. Ancak, Hazine'nin görece yüksek faizlerle ve kısa vadelerle yaptığı kırık vadeli ihalelere talep gelmemesi iç borç senetleri piyasasının bütünüyle yok olduğunu göstermiştir. Bu arada, Merkez Bankası'nın piyasalara müdahale etmemekte olduğunu görülmesi ve uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmelerini açıklamalarının da etkisiyle, 17 Ocak Pazartesi gününden itibaren piyasalardaki tedirginlik artmaya başlamıştır. 19 Ocak Çarşamba gününe gelindiğinde ise döviz piyasalarındaki işlemler giderek azalmış ve fiyatlar anlamını kaybetmiştir.

9. Piyasanın, Hazine ihalelerine tepkisiz olduğunun görülmesinden sonra 20 Ocak 1994 perşembe günü sabahından itibaren Merkez Bankası, bankalararası para piyasası işlemlerinde ve açık piyasa işlemlerinde Türk Lira-

sı faiz oranlarını yükselterek piyasalarda istikrar sağlamaya yönelik çabalarını yoğunlaştırmıştır. Bu arada, Merkez Bankası'nın döviz rezervlerini piyasaya tekrar satmaya başlaması konusunda çeşitli kesimlerden gelen baskılar, Çarşamba günü en üst noktaya varmıştır. Ancak, unutulmamaktadır ki T.C. Merkez Bankası'nın ne zaman, hangi araçlarla ve ne ölçüde piyasalara müdahale edeceği bütünüyle kendi sorumluluğundadır.

10. 20 Ocak Perşembe ve 21 Ocak Cuma günleri Türk Lirası faizlerinin yüksek tutulması, piyasaları önemli ölçüde stabilize etmiş fakat Merkez Bankası kurları ile serbest piyasa kurları arasında marj yine de yüksek kalmıştır. 24 Ocak Pazartesi günü ile başlayan haftanın ilk üç gününde hem Türk Lirası faizleri hem de dö-

viz müdahaleleri yoluyla piyasalarda istikrar kazandırma çabaları sürdürülmüştür. 25 Ocak Salı günü akşam üstü Hazine'de yapılan Teknik Ekonomik Kurul toplantısında ilgili Devlet Bakanı, Başbakan'ın 95 oranında bir devalüasyon, gerekli gördüğünü iletmıştır. Aynı akşam Başbakanlık'ta yapılan toplantıda aynı isteği bizzat Başba-

kan dile getirmiştir. Ben ise, piyasadaki likidite fazlası sorununun devam ettiği, faizlerle kurların belirsizleştiği ve marjın çok yüksek olduğu böylesi bir durumda %5'lik bir devalüasyonun anlamlı olmayacağını savundum. Eğer, bir devalüasyon yapılacaksa bunun bir istikrar paketi ile birlikte açıklanmasının ve daha yüksek oranda olmasının gerektiğini belirttim. Dolayısıyla devalüasyon konusunda 25 Ocak Salı günü benim açımdan kesin bir sonuca varılmamış oldu. Buna bağlı olarak, 26 Ocak Çarşamba günü piyasalardaki operasyonlarımız o gün bir devalüasyon yapılacağı varsayımına dayanmamakta idi. Aynı gün öğleden sonra yapılan toplantıda Başbakan'a kararımı bildirdim ve devam eden operasyonlar hakkında bilgi verdim.

111. Bunları anlatarak varmak istediğim nokta, kamuoyunun son günlerde üzerinde durduğu, 26 Ocak Çarşamba günü yapılan döviz müdahalesinin arkasında farklı bir neden aranmaması gerektiğidir. Devalüasyon kararı 26 Ocak Çarşamba gününün gecesi geç saatlerde kesinleşmiştir. Üzücü olan, bu konunun Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası gibi bir kurumun yıpratılmasında malzeme olarak kullanılmasıdır. Geçen hafta sonu itibarıyla Merkez Bankası, elindeki tüm araçları kullanarak piyasalardaki dalgalanmayı yatıştırmış ve istikrarı yeniden sağlamıştır.

112. Daha önce değindiğim gibi, parasal dengesizliklerin temelinde yatan, reel dengenin bozulmasıdır. Sonuç olarak, ekonominin makro dengeleri yönünden kriz risklerinin arttığı ve makro politika olanaklarının kısıtlı olduğu görülmektedir. Kümülatif olarak artan iç ve dış açıklar yanında ekonomide ölçüsü gittikçe artan dolarizasyon ve

fakat sancılı reformlar hep ertelenmiştir. Türkiye rekabetçi bir pazar ekonomisi yerine toplumun her kesiminin herşeyi devletten beklediği bir noktaya gelmiştir. Herkes sorunların neler olduğunu kabul etmekle birlikte, kimse üzerine düşen sorumluluğu ve fedakarlığı yerine getirmeye yanaşmamaktadır.

114. Türkiye'nin sorunlarını çözmede güçlü kadrolara olduğu kadar güçlü kurumlara da ihtiyacı vardır. Önümüzdeki günlerde artacak siyasi ve ekonomik tansiyon T.C. Merkez Bankası'nı siyasi polemik ve tartışmaların içine daha fazla çekecektir. Ekonomideki en önemli kurumların başında yer alan T.C. Merkez Bankası, bugünlerde ekonomik istikrarı sağlamak üzere her zamankinden daha güçlü olmalıdır. Görevde kalmam Merkez Bankası'nın yıpranma olasılığını getirecektir. Türkiye'nin ise, kurumların süratle erozyona uğradığı bir dönemde T.C. Merkez Bankası gibi bir kurumun yıpranmasına taham-

Ciddi bir dengeleme programının uygulanabilmesi ise siyasi kararlılık gerektirmektedir. Bu yönüyle, şu anda Türkiye'de teknisyenlerin ve bürokratların yapacakları çok fazla bir şey yoktur. İstikrar programları güvenilir ve inanılır olmak zorundadır... Bu ise siyasi kadrolara olan güvene ve inanca bağlıdır.

endekslleme eğilimleri ile hızlı dış borçlanma endişe vericidir. Bu gelişmelerin hangi aşamada ekonomiyi bir dış ödemeler krizine ya da hiperenflasyona götüreceği kesinlikle bilinmemekle birlikte orta vadeli ciddi bir dengeleme programının geciktirilmemesi gerektiği açıktır. Unutmamak gerekir ki, dünyada kalkınmasını %60-70 enflasyon oranı ile uzun süre sürdürebilmiş ve sonunda krize girmeden yumuşak iniş yapabilmiş ülke yoktur.

113. Ciddi bir dengeleme programının uygulanabilmesi ise siyasi kararlılık gerektirmektedir. Bu yönüyle, şu anda Türkiye'de teknisyenlerin ve bürokratların yapacakları çok fazla bir şey yoktur. İstikrar programları güvenilir ve inanılır olmak zorundadır. Bu ise siyasi kadrolara olan güvene ve inanca bağlıdır. Türkiye'de güven ortamının azaldığını hissediyorum. Ayrıca, Türkiye bu noktaya yıllardır devam eden ihmaller sonucu gelmiştir. Ülkede pazar ekonomisine geçiş henüz tamamlanmamış, gerekli

mülü yoktur. Son haftalardaki gelişmeler, bir ölçüde siyasi otoritenin ekonominin yönetimindeki ve karar almadaki tıkanıklığından da kaynaklanmıştır. Bu durumda Başbakan Çiller ile ekonomik sorunları çözülmesi için uyum içinde çalışabileceğime, ülkeme ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na faydalı olabileceğime olan inancım kaybolmuştur.

115. T.C. Merkez Bankası Başkanlığı önemli ve sorumluluğu ağır bir görevdir. Bu görevden ayrılma kararını almak kolay değildir. Fakat, benim vurgulamak istediğim, ayrılmanın da önemli bir görev olduğudur. Benim bu şerefli görevden ayrılmam ülkemizin ekonomik sorunlarına çözümlerin aciliyetini vurgulamak ve bütün siyasi kadroları Türkiye'yi maliyeti çok ağır olacak bir ekonomik krize girmeden tedbir almaya davet etmektir.

Prof.Dr. Bülent Gültekin
Merkez Bankası Eski Başkanı

Kriz ve para politikası üzerine

Nazım Ekinci

Türkiye ondört yıllık bir aradan sonra yeniden derin bir iktisadi krizle karşı karşıyadır. İlk bakışta her iki krizin de tezahür biçimleri aynıdır: Ekonominin dış finansman olanakları yok olma derecesinde daralmış ve dış borç servisi yapılamaz hale gelmiştir. Ancak, gerek krizi yaratan nedenler, gerek krizin doruk noktasında ulaşılan koşullar ve gerekse dünyanın ekonomik ve siyasi konjonktürleri açısından, günümüzdeki durum, 1980 koşullarından çok farklıdır. Dolayısıyla krizin aşılmasında kullanılabilecek politikalar ile bunların iktisadi ve sosyal etkileri de çok farklı olacaktır.

Günümüzdeki krizin en belirgin özelliği, yoğun bir finans sektörü krizi ile birlikte ortaya çıkmış olmasıdır. 1980 döneminden farklı olarak bankacılık kesimi ağır bir dış borç yükü altındadır. Banka dışı özel kesim de, hane halkları da dahil olmak üzere, borçludur ve bu borç kısmen döviz cinsindendir. Bugün sorun, faizlerin düşük olması değil aksine çok yüksek olmasıdır. Döviz kurunda da sorun düzey değil, kura ilişkin belirsizliktir. İhracat uzunca bir süredir GSMH'nın %10-12'si civarında takılı kalmıştır ve 1980'de olduğu gibi sadece fiyat teşvikleriyle kısa sürede büyük oranlı ve kalıcı artışlar sağlanması olası görünmemektedir. Özel imalat sanayiinde işten çıkarmalar vardır ve Türkiye'de ilk defa iş olanların işsiz kalması anlamında, yani klasik anlamda, işsizlik söz konusudur. Türkiye'nin bir bölümünde savaş boyutlu çatışmalar sürmektedir ve genel olarak bir toplumsal huzursuzluk vardır. Türkiye artık iki bloklu bir dünyadaki konumuyla Batı'dan acil ve uygun koşullu kaynak sağlayacak durumda değil-

dir.⁽¹⁾ 1994 Türkiye'sinde, 1980'de ve sonrasında döviz kuru, faiz ve fiyatlar, dış ticaret rejimi, sermaye hareketleri konularında yapıldığı gibi serbestiler getirerek reform yapma olanağı kalmamıştır. Çünkü serbesti tanınacak alan kalmamıştır. Reform beklentilerinin odağı kamu kesimidir.

Hemen belirtelim ki, kamu kesimi reformu deyi-mi iki anlamda kullanılmaktadır. İlki kamu kesimi-nin tamamen rayından çıkmış olan finansman den-gelerinin yeniden tesisi anlamındadır. İkincisi ise, devletin ekonomide alışlagelmiş rolünü sorgulayan, bu kapsamda devlete yeni, ancak ne olacağı konu-sunda herhangi bir fikir birliği oluşmamış bir rol at-feden daha geniş anlamda bir reform bekleyişine karşılık gelmektedir. KİT'lerin özelleştirilmesi ya da kapatılması ve destekleme alımlarının asgariye indi-rilerek tedricen tasfiye edilmesi biçiminde gelişen tartışmalar bu ikinci anlamda reform kapsamına gir-mesi gereken konulardır. Destekleme alımlarının et-kili bir biçimde sürmesi bir ölçüde bazı KİT'lerin özelleştirilmesiyle de ilgilidir. Şöyle ki, destekleme alımlarında ilan edilen fiyatların piyasada etkili ola-bilmesi ancak bu fiyatlarla alım yapan KİT'lerin var-lığıyla olanaklıdır. Özelleştirileceği ya da tasfiye edi-leceği ifade edilen bazı KİT'lerin, destekleme alımla-rı yapan kuruluşlar olması, taban fiyat tespiti sürse bile uygulamada etkisini ortadan kaldıracaktır.

Asıl konumuz olmamakla birlikte özelleştirme tartışmalarıyla ilgili birkaç saptama yapmakta yarar vardır. Bir kere özelleştirme, kamu finansman den-gelerinin tesisine yönelik bir işlem olarak düşünül-memelidir. Eğer kamu finansman dengelerinin bo-

zulmasında KİT açıklarının payı varsa, (ki kısmen vardır) bu öncelikle bir işletmecilik sorunu olarak algılanmalıdır. KİT'lerin ticari esaslarla işletilerek ekonomiye katkı sağlamayı sürdürüp sürdüremeyeceği araştırılarak, eğer sürdürebilecek durumda olanlar varsa, gerekirse sermaye yapısı da değiştirilerek, bunların idari yönden ıslah edilmesi ve özerk bir statüde çalışmasının sağlanması gerekir. Böyle bir ticari kriterle kapatılması gerekenler olabileceği gibi, özerk bir statüde ekonomiye kazandırılmasında yarar olanlar da olabilir. Ayrıca devletin, Türkiye'nin bugün ulaştığı düzey itibarıyla prensip olarak çekilmesi gereken faaliyetlerin -et, süt, tekstil üretimi gibi- olması durumunda özelleştirme anlamı olabilir. KİT'lerin idari olarak hükümetlerin etkisinden çıkarılmasının olanaksız olduğu, dolayısıyla da en iyi yolun bunlardan kurtulmak olduğu genellikle ileri sürülen bir iddiadır. Bu iddianın iktisadi bir mantığı olmadığını, her ne pahasına olursa olsun KİT'lerin kapatılması gerektiğine inanan, partizan bir yaklaşım olduğunu belirtmek gerekir. Demokratik bir süreç içinde hükümetlerin KİT'ler üzerindeki politik etkisini ve amaç dışı kullanma eğilimini sınırlamanın ve denetlemenin olanaklı olmadığı ve olamayacağı iddiası fazla karamsar bir iddiadır. Çünkü, hükümetlerin başka kanallarla kaynakları amaç dışı kullanma eğilimi her zaman olacaktır. Dolayısıyla esas olan hükümetlerin yetkilerini sınırlama ve denetleme mekanizmalarını oluşturmaktır. Burada sorun, yalnızca bugünkü KİT'lerin durumu da değildir. Unutmamak gerekir ki Türki-

ye'de KİT'ler birçok alanda, en son örnek olarak petro-kimya alanında, gelişmenin temellerini oluşturmuştur. Bugün yeni alanlarda aynı gereklilik olabilir ve sırf denetlenemez diye bu olanaktan vazgeçilemez.

...

Kısaca, kamu finansman dengeleri bir yandan ücret artışlarıyla, bir yandan seçime yönelik fiyatlama politikasıyla, bir yandan artan güvenlik harcamalarıyla, diğer yandan da iç borçlanmaya dayalı finansman politikasıyla bugünkü vahim konuma gelmiştir. Bugünkü krize temel özelliklerini de veren en önemli politika bunlardan sonuncusu, yani iç borçlanma politikasıdır.

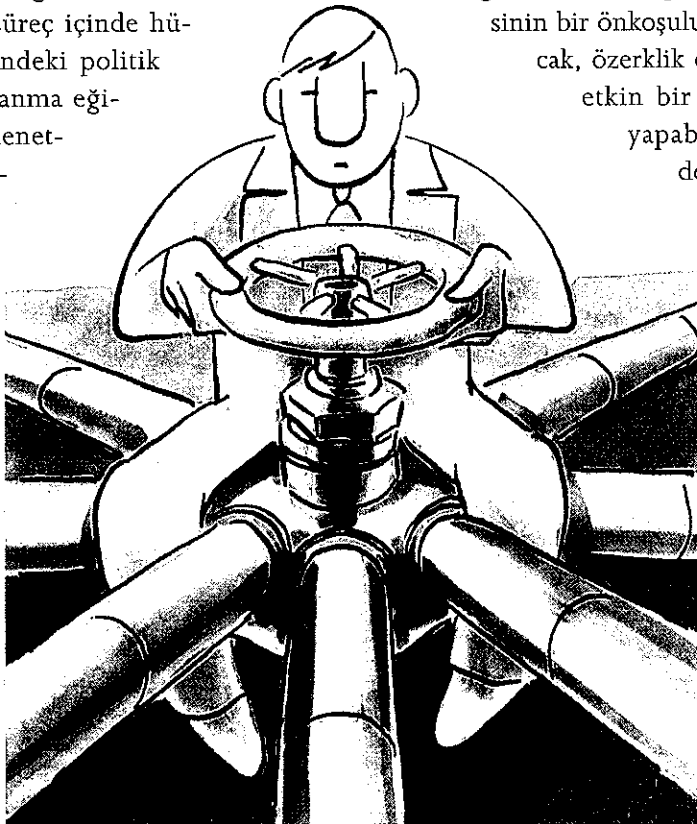
...

Türkiye'de bugün çok popüler olan Merkez Bankası'nın özerkliği kavramı, genellikle Banka'nın kamu finansman gereksinimlerinden bağımsız çalışabilmesi olarak ele alınmaktadır. Bu, olayın sadece bir yönüdür ve Türkiye'de Banka'nın asıl görevini, yani varlıkların

değerini koruma görevini, yerine getirebilmesinin bir önkoşulu olduğu bir gerçektir. Ancak, özerklik çerçevesi içinde Banka'nın

etkin bir denetleme ve müdahale yapabilecek araç ve yetkilerle donatılması gerektiği konu-

su da gözden kaçmamalıdır. Ayrıca Banka'nın kime karşı ve nasıl sorumlu olacağının da belirlenmesi gerekir. Kısaca, Merkez Bankası'nın özerkliği sorunu daha genel bir sorunun, yani demokratik bir ortamda iktisat politikasının kimler tarafından yapılacağının ve nasıl denetleneceğinin belirlenmesi sorununun bir parçasıdır.

Krizin muhtemel makroekonomik etkileri

Krizin bundan sonraki seyri, Türkiye'nin dış finansal piyasalara ne oranda, ne zaman ve hangi şartlarla açılacağına bağlıdır. Bu da önemli ölçüde IMF ve Dünya Bankası ile yürütülen görüşmelerin ne zaman ve hangi şartlarla sonuçlanacağına bağlıdır. Bu konular kesinleşmeden tam bir öngörü yapabilmek olanaklı değildir. Uluslararası finans kuruluşlarının Türkiye'yi tamamen kredisiz bırakması düşünülemez. Ancak, Türkiye'nin 1980'de olduğunun aksine, hızla net dış transfer⁽²⁾ yapmak zorunda kalacağına ilişkin öngöründe bulunmak anlamlı görünmektedir. Bu ise cari işlemler fazlası verileceği anlamına gelmektedir. Türkiye'nin 1-2 milyar dolar cari işlemler fazlası vermesi gerekeceği varsayımıyla, 1993 cari işlemler açığının 6.4 milyar dolar olduğu hesaba katılırsa, cari işlemlerde 7-8 milyar dolarlık bir kayma meydana geleceği düşünülebilir⁽³⁾, ki bu da 1993 ithalatının yaklaşık %25'ine karşı gelmektedir. İdeal olan bu kaymanın en az 3-4 milyar dolarlık bölümünün ihracat ve turizm gelirleri artışlarından, kalanının ise, başta tüketim malı olmak üzere, ithalat daralmasından karşılanmasıdır. Bu olanaklı olabilseydi iç piyasalarda önemli bir daralma olması gerekmeyecekti.⁽⁴⁾

Yurtiçi harcamaların azalması yoluyla açığa çıkan kaynakların ihracata yönelmesi, otomatik bir mekanizma değildir. Bir kere harcama azalmasının önemli bir bölümü ticarete konu olmayan (non-tradeables) mallara düşecektir. 1980'de olan, yıllardır sürdürülen içe dönük politikaların bir sonucu olarak, o tarih itibarıyla ticarete konu olmayan malların kur ve teşvik politikalarıyla ticaret malı haline gelerek ihracata yönelmiyordu. Bu yolla yapılabilecek ihracat olanaklarının sonuna gelinmiştir. Bundan sonra, sıkça vurgulandığı gibi, kalıcı ihracat artışları ancak kalite ve çeşit esasına dayalı olarak gelişebilir. Bu konuda çok fazla karamsar olunmasını gerektirmeyecek hususların olduğunu da belirtmek gerekir. Bir kere günümüzde deneyimli bir ihracat sektörü oluşmuştur. Dahası ithalat verilerinden anlaşıldığı üzere özel sektör son birkaç yıldır önemli miktarlarda, 1991-1993 döneminde toplam 18 milyar dolar, yatırım malı ithalatı gerçekleştirmiştir. Bu yatırımların bir bölümünün, ihracat potansiyeli yüksek sektörlerde gerçekleştiğini düşünmek hatalı değildir. IMF ile varılacak anlaşma sonrasında ihracata yönelik ne tür tedbirlerin alınacağına da bağlı olarak ihracatta bir artış beklenebilir. Ancak, en azından önümüzdeki 1-1.5 yıllık dönemde ihracat artışları konusunda çok iyimser olmak için yeterli veri yoktur. Turizm konusunda ise ülkenin içinde bulunduğu istikrarsız ortam ve sektöre yönelik tedhiş hareketleri sonucunda bir artış sağlamayacak, aksine düşüş olabilecektir.

Dolayısıyla intibak başlangıçta esas itibarıyla daralma yoluyla olacaktır. Daralmanın önemli bir bölümü kamu ücret ve taban fiyat politikaları ile ücretliler ve tarım kesimine düşecektir. Ayrıca, kamunun personel dışı cari harcamalarında başlattığı yoğun tasarruf tedbirleri de daralmanın gerçekleşmesinde etkili olacaktır.

Hane halklarının son yıllarda artan borçluluğu, daralmanın bir başka kaynağıdır. Faiz ve kur artışları borçlu kesimlerin harcama eğilimini önemli ölçüde azaltacaktır. İstihdamın çoğunu sağlayan hizmet sektörlerinde önemli daralma görülecektir. Daralma ve faiz artışı sonucunda borç ödemesi kapasitesi sınırlanacağından yaygın iflaslar yaşanması söz konusu olabilecektir. Borçların geri dönmemesi ise özel olarak bankalar ve genel olarak da finans sektörü açısından, dış borç konusundan bağımsız olarak, daha ağır sorunları beraberinde getirecektir. Önümüzdeki dönemlerde Merkez Bankası'nın nihai mukriz olma özelliğinin anlam ve önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Prof.Dr. Nazım Ekinci
ODTÜ Öğretim Görevlisi

Dipnotlar:

Dipnotlar:

1. Basına yansıdığı kadarıyla Başbakan'ın son ABD ziyaretinde Türkiye'nin yükselen İslam köktencililiği ile Batı arasında hem coğrafi hem de ideolojik tampon olduğu, dolayısıyla da desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu da değişen koşulların bir tezahürü olarak Türkiye'ye yeni bir rol biçme çabasının bir ifadesi olsa gerekir.
2. Net dış transfer anapara ve faiz ödemeleri ile yeni borç ve faiz gelirleri farkına eşittir.
3. Bu miktarı aşan bir kayma gerekmesi durumunda anlamlı öngörüler yapmak zordur.
4. Türkiye'nin son zamanlarda yoğunlaşan Irak'a yönelik ambargonun kaldırılması, ya da en azından petrol boru hattındaki petrolün kullanılması girişimleri de bu çerçevede, yani daralmanın etkilerini azaltmaya yönelik olarak gelişen girişimler olarak algılanmalıdır.

1994 bunalımı üzerine Çeşitlemeler

Asaf Savaş Akat

... Evet. Olay bu kadar basit ve bu kadar zor. Devlet gelir ve giderlerini dengeleyecek. Ekonomide fiyat istikrarını iktisat politikasını birinci gündem maddesi olarak kabul edecek. Maliye ve para politikalarını ona göre ayarlayacak. Bu o kadar imkansız bir şey olamaz. Olsa idi, bu kadar çok ülke beceremezdi. Onlar yapabildiğine göre bizler de, Türkiye de yapabilmeli. Teorik olarak çok açık ve net. Öyle de, pratikte nasıl olacak?

Sanayi devrimini ilk ya da sonradan gerçekleştiren ülkelere bakınca, sade bir gerçek, çıplak gözle bile görülebiliyor. Yeter ki görmek için bakalım. Nedir bu sade gerçek? Bu ülkelerin tümünde demokrasi ve piyasa ekonomisi var; bu ülkelerin hiçbirinde yüksek enflasyon yok -hatta neredeyse (Türkiye standartlarına göre) hiç enflasyon yok.- Bu gözlemi iki şekilde tefsir edebiliriz. Birincisi, piyasa ekonomisi ve demokrasi, mutlaka fiyat istikrarı gerektiriyor. İkincisi, piyasa ekonomisi ve demokrasi, enflasyonu engelliyor. Bence her iki tefsir de doğrudur. Bu çok önemli konuyu bundan önce iki defa yazdık. İlkine "Enflasyon siyasi bir olaydır" ikincisine de "Demokrasilerde Enflasyon olmaz" başlığını verdik. Gelen olumlu tepkilerden, pek çok aydının işin özünü görmeye başladığı, büyük usta Çetin Altan'ın en veciz şekliyle ifade ettiği "Türkü Türke övme" yöntemlerinin ya da "biz bize benzeriz" safasalarının insanlarımızı uyutamadığı anlaşıldı.

"Birey-toplum ilişkisine" geri dönüyoruz. Teorik ve ampirik olarak kanıtlanabilir ki, demokrasi kavramının içerdiği "toplumsal sözleşme" kamu otoritesinin

toplumu oluşturan bireylere ve gruplara enflasyon adı altında uyguladığı ekonomik teröre izin vermiyor. Bir demokrasinin seçmeni, parasını pul eden, ekonomisinin gelişmesini engelleyen, girişimcisinin cezalandırıp rantiyelerini mükafatlandıran, kamu açıklarına yol açan siyasi iktidarlara ve siyasi anlayışlara geçit hakkı tanımıyor. Demokrasilerde "popülizm" iktidara gelemiyor, gelse bile kalamıyor. Bu, "demokrasi-piyasa ekonomisi" ikilisinin tesis edildiği toplumlarda popülist siyasi hareketlerin varolmadığı anlamını taşıyor. Her toplumun, ABD'nin de, Almanya'nın da Demirel'leri, Çiller'leri, Ecevit'leri, Erbakan'ları olabilir. Var da. Ama onlar siyasi sürecin markajında, çevrede kalıyorlar, merkeze çıkamıyorlar. Türkiye'nin özelliği, mevcut "toplumsal sözleşme"nin popülizmi merkez siyasetine tümüyle hakim kılmasıdır. Daha da önemlisi, eğer hipotezlerimiz doğruysa, mevcut "toplumsal sözleşmeyi" bir başkası ile değiştirmedığımız sürece, merkezdeki siyasi hareket ve partilerin popülist anlayışlardan kendilerini kurtarabilmeleri olasılığı gözüküyor.

"1994 Bunalımı", Türkiye'nin ekonomik liberalleşmesini eşdeğer bir siyasi liberalleşme ile tamamlamamış olmasının kaçınılmaz sonucudur. Bunalımın nedeni ekonomik liberalleşme değildir; siyasi liberalleşme gecikmesi, bir türlü gerçekleştirilememesidir. Demek ki, "1994 Bunalımı"nı kısa sürede ve en az maliyetle bitirecek olan "iyi senaryonun" içerdiği iktisat politikaları kümesinin uygulanabilmesinin ön koşulu, siyasi yapının demokrasiye geri dönülmez biçimde konsolide edecek şekilde A'dan Z'ye elden geçi-

rilmesidir. Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda, 200 yıldır süregelen azgelişmişlik macerasını bitirecek "mükus talihini" değiştirecek bu tarihi ana, "liberal devrim" diyoruz.

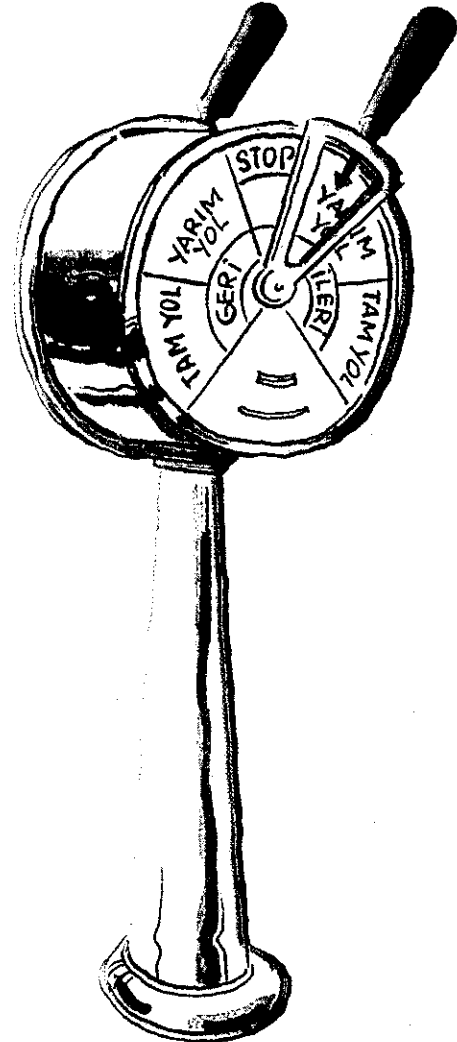
Siyasi, toplumsal ve ekonomik yaşamı kökten dönüştürecek reformların, önce kafalarımızın içinde yapılması gerekiyor. Liberalizm ve demokrasi, öncelikle bir "zihniyet devrimine" tekabül ediyor: Demokratsız demokrasi olmuyor. Ekonomik bunalımla mücadelede en emin ve kalıcı yöntem, insanımızın (özellikle seçkinlerimizin) demokrat olmasıdır demek, bazı okuyuculara safiyane hatta tehlikeli gelebilir. Zıyanı yok gel-sin. Dünya deneyimi, bu safiyane ya da tehlikeli gibi duran görüşün toplumlara istikrara, refaha ve mutluluğa götüren tek sihirli anahtarı sağladığını yeterince kanıtladı sanıyorum. Yavaş yavaş herkes kendi yolundan ve geçmişinden gelecek ve demokrat olmak fikri etrafında birleşebileceğiz.

"Liberal devrimin" kapsamında neler olacak? Anayasa'nın giriş maddesinin devleti kurma yetkisini toplumun özgür iradesine vermesi var; "Kutsal Devlet" kavramının terkedilmesi yerine, bireyin kutsanması var; temel hak ve özgürlüklerin demokratik bir toplum yaşamı ile tutarlı hale getirilmesi var; başkanlık sistemi var; idarenin ademi-merkeziyetçilik esasına göre yeniden yapılanması var; iki turlu seçim sistemi var; önseçimin seçmen tarafından gerçekleştirilmesi var; Merkez Bankası'nın bağımsızlığı var vs. vs. Bu dönüşümler olmadan Türkiye'nin "1994 Bunalımı"nın kalıcı bir şekilde aşmasını mümkün kılacak iktisat politikalarının uygulanabilmesi çok küçük bir ihtimal gibi görünüyor.

"1994 Bunalımı", bir taraftan Türkiye'yi yakın ve uzak tüm geçmişleri ile hesaplaşmak noktasına getiriyor. Bir taraftan da tüm güzel geleceklerin anahtarını gösteriyor. Atalarımız "bir musibet bir nasihatten iyidir" derken bugünleri de öngörmüşler galiba. Bizi bu "musibetten" koruyacak nasihatları veren çok oldu, aldırmadık, bir kulağımızdan girdi öbüründen çıktı. Hiç olmazsa "musibetin" faturası boş yere ödenmiş

olmasın; gerekli dersleri çıkartalım, ki, bütün fedakarlıklar ve sıkıntıların bir anlamı olsun. Türkiye, layık olduğu gelişme ve büyüme rayına oturabilsin. Nasihat dinlemesini öğrenmiş birinci lig ülkeleri arasına girsin. Ne nasihatten, ne de musibetten anlayan başka ülkelerle birlikte "tarihin çöplüğüne" düşmesin. Profesyonel iktisatçılara da, ya Merkez Bankası'nın faizleri %5'den %5.25'e yükseltme zamanının gelip gelmediği gibi önemli konularda ahkam kesmek ya da öğrencilerine "siz bilmezsiniz ama 1994 bunalımında gecelik faizler %1000'e, yani yıllık %1.750.000'e vurmuştu" diye şişinip "malumatfuruşluk" yapmak kalsın.

Prof.Dr. Asaf Savaş Akat
Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi

Ekonomiyi düzlüğe çıkarmayan siyaset

İzak Atiyas

Siyasette inandırıcılık

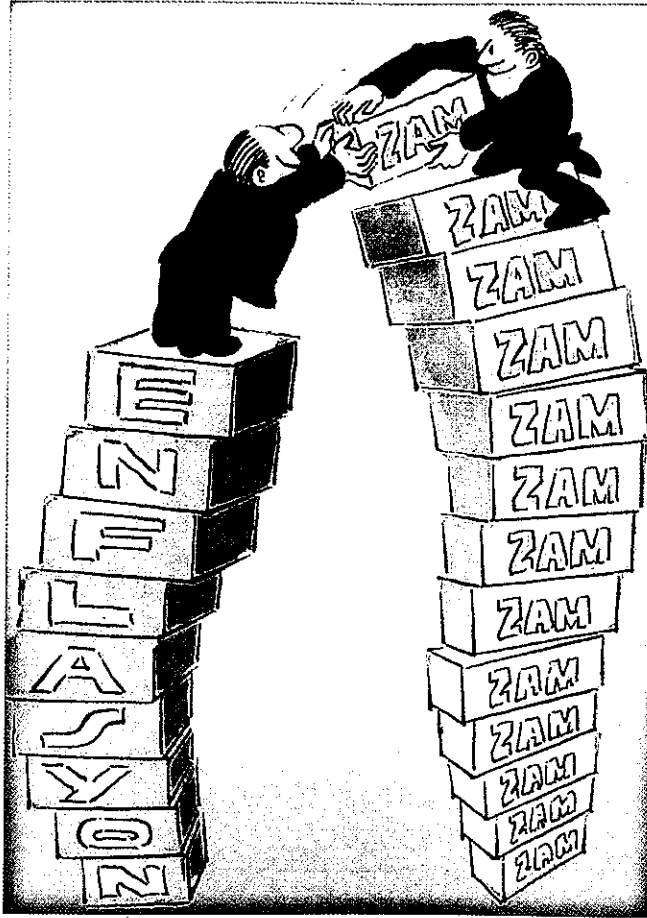
"İnandırıcılık" (credibility) son yıllarda iktisat politikalarını değerlendirmede önemli bir kavram haline geldi. Kavramdan kastedilen; iktisat politikasını yürüten karar mercilerinin vaadettikleri politikaların kendi çıkarları ile uyumlu olması, (veya uyumlu görülmesi) zamanı gelince vadeleri hayata geçirmeye mecbur kalacağı bir ortamın olması veya yaratılması, yani inandırıcı taahhüt mekanizmalarının varlığıdır. Örneğin iktisat yazınında, merkez bankasının hükümetten bağımsızlığının sağlanması ve yönetime "muhafazakar" para politikası yanlısı olarak tanınan birinin başkan olarak atanması, hükümetlerin siyasi nedenler yüzünden para politikasını gevşetme eğilimini dizginleyen, dolayısıyla bu yöndeki vaatlerinin inandırıcılığını arttıran bir kurumsal önlem olarak nitelendirilir.(9)

İnandırıcılığı arttıran taahhüt mekanizmaları, bir bütün olarak devletin toplumla ilişkisinin düzenlenmesinde olduğu kadar(10) bizzat siyasi hayatın ve siyaset yapanların arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde de önemli bir rol oynar.

Yani, siyasi gruplar arasındaki işbirliği sorununun veya "aşırı ve yıkıcı rekabetin" çözümü ve toplumsal grupların çatışan bölüşüm taleplerinin daha makul bir dengeye oturtulması, böylesi mekanizmaların varlığına bağlıdır. Bu mekanizmaların çoğunun ortak bir özelliği vardır: Tarafların iktidarda iken ihtiyari davranma kapasitelerini azaltmak.

Bunun gerçekleşmesinin birkaç biçimi var. Birincisi, davranışları kısıtlayan, içselleştirilmiş ahlaki vb. normların varlığı. Böylesi normlar olsaydı, siyasiler "ucuz popülizm" yapmaktan, bunu, doğru bulmadıkları, "utandıkları" veya kendi cemaatleri ve toplum tarafından ayıplanacakları için kaçınacaklardı. Cemaatlerin kolektif çıkarlarını korumaya yarayan böylesi normlar, ne yazık ki, Türkiye siyasi hayatında, en azından bu yazının konusu olan alanlarda, hiç güçlü değildir. Halbuki siyasetçileri "sorumlu"

davranmaya mecbur edecek en önemli etkenler böyle normlar olabilirdi. İkinci biçim, devletin çeşitli organlarında yürürlükte olan kural ve prosedürlerin böylesi taahhüt mekanizmalarını yaratmasıdır. Böylesi kurum-

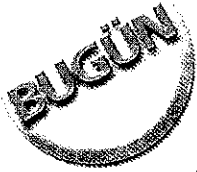

lar, bağımsız merkez bankası örneğinde olduğu gibi, yine iktidarların ihtiyari davranmalarını önüyor.(11) Türkiye'de bu alanda fazla araştırma olmadığı halde, böylesi kurumsallaşmaların az olduğu söylenebilir. Hatta, son onbeş yılda, yürütmenin ihtiyari yetkilerini fiili olarak arttıran düzenlemelerin artması (bütçe dışı fonlarda olduğu gibi) ve iktidarların fırsat buldukça siyasi oyunun kurallarını keyfi bir biçimde değiştirmeye çalışmaları (tam seçim öncesinde seçim sistemini değiştirmek gibi) gerek bu tür kurumsallaşma çabalarını, gerek kollektif çıkarları koruyan normları zayıflatmış söylenebilir. Yapılması gereken, devletin ihtiyari davranma kapasitesini kollektif çıkarlar uğruna gerekli biçimlerde azaltmak iken, son onbeş yılın ana eğilimi, bunu arttırmak olmuştur.

Devletin ihtiyari davranma kapasitesi doğrudan yasal düzenlemeler ile de kısıtlanmaya çalışılabilir. Türki-

ye'de oldukça taraftarı olduğunu zannettiğim bu yaklaşım, ancak böylesi yasal düzenlemelere gerçek bir talep olduğu zaman başarılı oluyor. Mevcut yapıya, siyasi kültür ve çıkarlara tamamen ters düşen yasal düzenlemeler uygulanmıyor ve sonunda hukukun kendisi, yara almış oluyor.(12) Buna karşılık, sözkonusu düzenlemelerin, partilerarası veya toplumsal bir konsensüse dayanması durumlarında çok daha başarılı olmaları bekleniyor. Bu anlamda, hukukun siyasete önderlik etmesi zor, onu takip etmek zorunda.

Kamu kaynaklarının dağılımının makro dengeleri altüst etmemesi, kısmen, siyasi partilerin kollektif çıkarlarına daha uygun davranabilmelerine bağlıdır. Devletin, çatışan bölüşüm taleplerini makul dengelere oturtma görevini yerine getirebilmesi de bunu gerektiriyor. Bu ise, devletin ihtiyari davranabilme yeteneği-

Bu yazı "seçim ekonomisi" olarak tezahür eden, ama esas olarak yüksek bütçe açıkları olarak tanımlanabilecek ekonomik sorunlara yol açan siyasi dinamikleri irdelemeyi hedeflemişti. Yazı, sorunun temelinde, kamu kaynaklarının tahsisinde, siyasi önceliklerin ve siyasi destek sağlama kaygısının öncelikli ve aşırı bir rol oynamasının yattığını tespit etmekteydi. Bu olguyu

açıklarken de, gerek devletten transfer talep eden toplumsal gruplar, gerek siyasi partiler arasında "işbirliği sorununun" yattığını vurgulamıştı. Örneğin her ne kadar siyasi partilerin kollektif çıkarı açısından bakıldığında kamusal kaynakları "sorumsuzca" siyasi destek sağlamak üzere dağıtmamak, harcamalar üzerinde makroekonomik istikrarı sağlayacak bir disiplini tesis etmek bu kollektif çıkarlara uygun geliyorsa da, her bir partinin kişisel çıkarı, sorumsuz davranıp bunun tam tersini yapmaktır (hele hele partilerin geri kalanı "sorumlu" davranıyorsa). Bu işbirliği sorunu (iktisatçılar buna tutuklu açmazı diyor), tüm partileri sorumsuz davranmaya özendirir. Devletten transfer talep eden toplumsal gruplar açısından bakıldığında da benzer bir durumla karşılaşılır. Yazı, Türkiye gibi devletin ihtiyari veya keyfi davranma geleneğinin güçlü olduğu ülkelerde bu işbirliği sorununun çözümüne katkıda bulunabilecek normların da zayıf olduğuna dikkat çekmişti.

Kamusal kaynakların siyasi destek sağlamak veya korumak için bu denli hoyratça kullanılmasının ne tür vahim sonuçlar yarattığı, "ekonomiyi düzlüğe çıkarmayan" etkenlerin başında hakikaten Türkiye'deki hakim siyaset yapma anlayışının geldiği son krizler ile çok çıplak bir biçimde gözler önüne serildi. Hatta yeni ekonomik programın en önemli yapısal →

nin azalmasını beraberinde getiriyor. Son tahlilde, çözümler öncelikle hukuki değil, siyasidir.

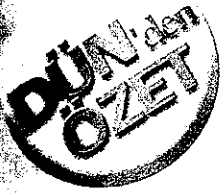
Öte yandan, çözümü zorlaştıran ve karmaşıklaştıran birçok etmen var. Bir kere, gelir dağılımının çok bozuk olması toplumsal grupların bölüşüm taleplerinin güçlü olmasına neden oluyor. Yani, devletin işi zaten zor. Kuşkusuz, gelir dağılımının bozuk olması, devletin bu soruna daha sürdürülebilir yöntemlerle eğilmesini daha da gerekli kılıyor. İkincisi, partilerin kendileri homojen değil. Herbiri içinde, örneğin tarım sübvansiyonlarının makul kurallara bağlanmasını istemeyecek gruplaşmalar olabilir. Bir başka ifade ile, kendi çıkarları, "kollektif çıkarlar" diye tanımlanan hedeflere ters düşen gruplar, partilerin manevra kabiliyetini azaltıyor. Her ne kadar Türkiye'de parti yapılarının birer "liderler sultanı" olduğuna ilişkin yaygın bir görüş var ise de, liderlerin kendilerinin parti

içi dengeleri gözetmek durumunda olduğunu hatırlamak lazım. Üçüncüsü, partilerin kollektif çıkarlarının her zaman "sorumlu" davranmak yönünde olduğu da doğru değil. Türkiye'de devletin rant dağıtma olanakları o kadar geniş ki, siyasetçilerin bir sürü konuda bireysel çıkarları da, kollektif çıkarları da "sorumsuz" davranmak yönünde olabilir. Yani, yukarıda tartışılan örneklerin aksine, "sorumsuz" davranmanın maliyetini siyasetçiler değil, sadece halk ödüyor olabilir. Dördüncüsü, kollektif çıkarların "sorumlu" davranmayı gerektirdiği durumlarda bile, rant dağıtma olanaklarının çokluğu, bireysel çıkarlar ile kollektif çıkarlar arasındaki çatışmayı da muhtemelen keskinleştiriyor.

Doç.Dr. İzak Atiyas
Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyesi

hedeflerinden biri, siyaset ile ekonomi arasındaki bu çarpık ilişkiye son vermek olarak belirlendi ve algılandı. Ancak geriye bakınca Görüş'te yayınlanmış olan yazımı eksik buluyorum. Yazının niye eksik olabileceği konusunda yazının son paragrafında ipuçları var ama bunlar ipucu olarak kalmış. Türkiye'de olanları anlamak için partiler ve toplumsal gruplar arası işbirliği sorununu anlamak gerekli, ancak yeterli değil. Bunun yanısıra ikinci bir kilit etkeni, devletin ve devlet aktörlerinin (sadece siyasetçiler değil, buna bürokrasiyi de dahil etmek lazım) vatandaşa hesap verme sorumluluğunun ne kadar zayıf olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekli. İngilizce "accountability" deyiminin Türkçe karşılığı ne yazık ki yok ama hem toplumun devletten ne kadar hesap sorabildiğini hem de devletin ne kadar hesap vermek zorunda olduğunu içeren bir kavram. Sorun, daha genel bir ifade ile, devlet aygıtının ne kadar orada kümelenmiş aktörlerin çıkarları, ne kadar da vatandaşların refahı için kullanıldığı. Yazıda kullanılan terimlerle ifade edecek olursam: Hesap verme sorumluluğunun olmadığı ortamlarda devlet aktörlerinin kollektif çıkarı da "sorumsuz" davranmak olur, devlet kaynaklarını kendi çıkarları adına har vurup harman savurmanın faturası ağırlıkla kendilerine değil halka çıkar. Görüş'teki yazımdan, Türkiye'de siyasetçilerin, tutuklu açmazının çaresiz mağdurları olduğu şeklinde bir izlenim elde ediliyor. Oysa derin bir kriz ortamı ile sonuçlanan bu süreçte devlet aktörlerinin yazıda ima edilenden daha derin ve aktif bir rolü olduğu açık. Sadece onlar sorumlu idi demek istemiyorum, toplumsal kesimler de bu oyunun bir parçası oldu (ki bu fikri yazı zaten yeterince işliyor); ama devlet aktörlerinin işlevi bu oyuna yol açan dinamiklere çözüm bulmak olmalıydı, bu dinamikleri kendi çıkarları için istismar etmek değil.

Vatandaş, enflasyon ve gündelik hayat

Taner Berksoy

Türkiye ekonomisi enflasyona yabancı değildir. Son yarım yüzyılın ekonomik gelişme ve yapılanmasında enflasyon, neredeyse değişmez bir olgu olarak yer almıştır. Ancak, 1980'li yıllarda başlayan ve günümüzde de süregelen enflasyon bu bağlamda özel bir yere sahiptir. Önceki deneylere kıyasla, bu dönemde dozu yükselen enflasyon, kronik bir karakter kazanmıştır. Yüksek dozlu, kronik nitelikli enflasyonun hanehalkı düzleminde yaratması söz konusu olan etki ve tepkilerinin, Türkiye'nin bu son enflasyon döneminde tümüyle yaşanmış olması ihtimali yüksektir.

Enflasyon ve satın alma gücü

Enflasyonun yaratabileceği etki-tepki zincirinin ilk halkası fiyat artışlarının aile gelirinin reel boyutunu daraltıp, satın alma gücünü gerileterek, geçim sıkıntısını arttırmasıdır. '89 araştırmasında yer alan ailelerin çok büyük bir kısmı (%83.5) enflasyondan olumsuz yönde etkilendiklerini, satın alma güçlerinin düştüğünü ve geçim sıkıntılarının arttığını ifade etmiştir. Yedi yıl aradan sonra gerçekleştirilen '96 araştırmasında bu oranın kabaca aynı olduğu (%83.9) saptanmıştır.

Meslek grupları açısından bakıldığında enflasyonun bu tür olumsuz etkisinin en büyük ölçüde işçiler, emekliler ve memurlarda ortaya çıktığı gözlenmektedir. İşçi ailelerinin '89'da %88.9'u, '96'da %85.3'ü enflasyonun satın alma güçlerini daralttı-

ğını ifade etmiştir. Emekli ailelerinde bu oranlar; %87.4 ve %87.3'tür. Memur ailelerinin ise '89'da %82.4'ü enflasyondan olumsuz etkilendiğini beyan ederken, bu oran '96'da %80.3'e gerilemiştir. Bu bulgular enflasyonun dar ve sabit gelirliileri daha büyük ölçüde etkilediği yargısını güçlendirici niteliktedir.

Öte yandan, gelir düzeyi yükseldikçe enflasyondan olumsuz yönde etkilenme oranı belirgin biçimde düşmektedir.

Enflasyon ve tasarruf davranışları

Enflasyona karşı gelirinin satın alma gücünü koruyamayan ailelerde bir dizi tercih ve karar değişiminin gerçekleştirileceği düşünülür. Örneğin, daralan satın alma gücünün refah düzeyini koruma güdüsüyle, ailede tüketim harcamalarını sürdürme eğilimini besleyeceği, buna karşılık tasarruflarını daraltmaya zorlayacağı öngörülür.

Ailelerin tasarruf yapabilme kapasitesi meslek ve gelir gruplarına göre değişmektedir. Her iki araştırmada da en yüksek oranda tasarruf yapabilen ailelerin "tüccar, sanayici, serbest meslek erbabı" olarak tanımlanan meslek grubunda yer aldığı (89'da %18 ve 96'da %17.7) ve "işçiler" (89'da %6.1 ve 96'da %19.7) olarak tanımlanan meslek gruplarında yer aldıkları görülmektedir.

Enflasyon, salt tasarruf kapasitesini ve tutarını olumsuz yönde etkilemez, tasarrufların saklanma

biçimini de etkiler. '89 araştırması hanehalkının ilk sırada banka sistemini tercih ettiğini (%30.2) belirtmiştir.

'89 ve '96 araştırmalarının bulguları arasındaki çarpıcı farklılıklardan birisi de ailelerin tasarruflarını değerlendirme biçiminde ortaya çıkmıştır. '96 araştırmasında yer alan ailelerin yaklaşık yarısı (%41.8) tasarruflarını dövizle çevirerek sakladıklarını ifade etmiştir. '89 araştırmasında hiç yer almayan dövizin aradan geçen sürede birinci sırada tercih edilen bir araç haline gelmesi çok ilginç ve öğretici bir bulgudur.

Enflasyon ve harcama kısıntıları

Tasarruf eğilimini değiştirmenin yanı sıra bütçe davranışlarını da değiştirmek ve temel harcama kalemlerinde kısıntıya gitmek enflasyon karşısında hanehalkının adeta içgüdüsel olarak gösterdiği tepkiler arasındadır. '89 araştırmasında yer alan ailele-

rin önemli bir kısmı (%38.1) artan fiyatlar karşısında tüm harcama kalemlerinde kısıntı yaptıklarını ifade etmiş, '96 araştırmasında bu oran %27.8'e gerilemiştir.

Enflasyon karşısında harcamaların tümünü kısmak yerine, bazı harcamaları kısararak bu süreci aşmaya çalışan aileler de sözkonusudur. '89 araştırması enflasyon karşısında bütçesini yeniden düzenleyerek bazı harcama kalemlerinde kısıntı yapan ailelerin en yüksek oranda kısıntıyı, giyim kuşam masraflarında yaptığını gösterir. (%43.4'ü) Bunu; mutfak (%33.6), tatil (%16.2), eğlence (%15.9) ve kitap-gazete vb. harcamalarında kısıntı (%11.4) izlemektedir. '96 araştırmasında ise, hem kısıntı yapanların oranında bir gerileme olduğu, hem de kısıntı yapılan harcama kalemlerinin sıralamasının değiştiği belirlenmiştir.

"Vatandaş, Enflasyon ve Gündelik Hayat" konulu yazı, 1998 yılında yayınlanmış olmakla birlikte, neredeyse 1990'lı yılların bütününe yayılan bir meraktan türeyen araştırmaların bir özetini sunuyor...

Türkiye'de enflasyon, neredeyse çeyrek yüzyılı aşan bir sürekliliğe sahip. Araştırmaların yapılıp, sonuçlarının kağıda dökülmesinden bu yana geçen sürede de enflasyonu alt edemedik. 1970'lerin ortasında doğan çocuklar bugün gençliklerini tüketip, çoluk çocuğa karışmak üzereler. Bu nesil ve ardından gelenler, enflasyonsuz bir yaşamı bilmiyorlar. Tüm değerleri, yaşam biçimleri ve standartları fiyatların hızla arttığı, satın alma gücünün sürekli eridiği ve buna karşı uyanık durup, korunma mekanizmaları geliştirmeleri gereken bir ekonomik ve toplumsal ortamda oluştu. Bu, içine doğulması pek de şanslı olmayan, zor bir dünyadır.

Böylesi zorlu bir dünyada büyümek zorunda kalanların yaşamın maddi koşullarına dönük beklentileri, psikolojik evrenleri, ahlak ve etik değerleri açısından özel bir insan olacaklarını söylemek pek yanlış olmaz kanısındayım. 1970 sonrası nesillerin bu tür özel bir insan kimliği geliştirmiş olduklarını düşünüyorum. Ülke genelinde ve özel çevremde gördüğüm, duyduğum ve tanık olduğum pek çok olay ve olgu bu düşüncelerimi pekiştiriyor.

Enflasyona karşı korunma: fazla çalışma, ikinci iş...

Enflasyonun satın alma gücünü aşındıran etkilerini telafi etmek, ailenin reel gelirini belli bir düzeyde tutarak, refah kaybından kaçınabilmek için başvurulan önlemlerden en önemli ve yaygın olanı, aile bireylerinin daha fazla çalışması, çalışanların sürekli işlerinin yanısıra ek işlere yönelmesi ve çalışmayan aile bireylerinin de çalışma yaşamına katılımları gibi bir dizi girişimdir.

Aile üyelerinin birden fazlasının çalışma yaşamı içinde yer alması da aynı paralelde yorumlanabilir. '89 araştırmasında birden fazla üyesi fiilen çalışan ailelerin oranı, %28.6 olarak belirlenmiştir. '96 araştırmasında bu oranın %40'a yükselmiş olması aile içinde işgücüne katılımın arttığına ve bunun enflasyona karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış olabileceğine işaret etmektedir. Birden fazla üyesi çalışan aile-

lerde yaygın olan konum aile reisinin yanısıra eşin de çalışmasıdır.

Servetin çözülmesi, eşya satılması

Hanehalkının enflasyonun satın alma gücünü gereleten etkilerine karşı alabileceği bir başka önlem de birikmiş servetini çözerek likit hale getirmesi ve ailenin gelir akımına bu yönde bir katkı sağlanmasıdır. Servet, kavram olarak karmaşık olduğu gibi, kapsam ve içerik açısından da pek net bir büyüklük değildir. Araştırmalarımızda bu kavramı biraz daha geniş tutarak altın bilezik vb. ziynet eşyasının yanısıra mobilya, beyaz eşya gibi temel donanımların da aile serveti içinde tanımlanması yeğlenmiştir.

Her iki çalışmada da evden eşya satışının son bir yıl içinde daha yoğun olarak yaşandığı belirlenmiştir. Evden eşya satmak durumunda kalan ailelerin '89'da %43.3'ü ve '96'da %34.4'ü ilk kez

Bunları herhangi bir değer yargısı yüklü olarak söylemiyorum. Hele küçültücü bir vurgu yapmak gibi bir niyetim hiç yok. Tersine, bu türde geliştirilmiş kimliklerin, bazı durumlarda, insanlara özel bir direnç ve güç kattığını da söyleyebilirim. Ancak kimliğin özel olduğu noktasında da hiç kuşku yok. Kaldı ki sözü bu noktaya getirmemin bir nedeni var. Enflasyon ortamında geliştirilen bu kimliğin, tüm yönleriyle, araştırılması gerektiği kanısındayım. Bilimin bize sunacağı bu tür araştırmaların son dönemde ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve siyasal davranışları, tercihleri ve tepkileri anlamamızda ve çözümlememizde yaşamsal önem taşıyacağına inanıyorum.

1998 yılında kaleme alınan yazıda, sınırlı bir alana dönük de olsa, bu tür bir araştırma gayretinin bulguları sunuluyor. Aradan geçen yıllarda bu bulguların geçerliliklerini yitirmiş olacaklarını düşünmemiz için bir neden yok. Tersine, enflasyona karşı ailelerin geliştirdikleri tepki ve korunma mekanizmalarının, belki daha da güçlenip, çeşitlendirildiğini düşünebiliriz.

Ancak, bu satırların yazıldığı günlerde tepkilerin artık sokağa inmeye ve köklü gibi görünen bir siyasal tavıra dönüşmeye başlaması, vatandaşın yolun sonuna geldiğinin işaretleri olarak kabul edilebilir. Bunun da yadırganacak bir şey olduğunu sanıyorum.

son bir yıl içinde eşya sattığını ifade etmiştir. Evden eşya satın alma süresini beşer yıllık dönemlerde irdelersek iki araştırma arasındaki fark daha belirgin biçimde görülmektedir. '89 araştırmasında ilk kez son beş yıl içinde eşya sattığını belirtenlerin oranı %85 iken, '96 araştırmasında bu oran %71.6'ya düşmüştür.

Borçlanma, yardımlaşma, dayanışma

Bütçelerindeki reel daralmanın etkisini kısa süre için aşmak isteyen ailelerin başvurabilecekleri yollardan birisi de borçlanmaktır. '89 araştırmasında yer alan ailelerin %62.2'si parasal sıkıntıları geçici de olsa aşabilmek için akraba, arkadaş, komşu ve başka kaynaklardan borç aldıklarını ifade etmiştir. '96 araştırmasında belirlenen oran %65.4'dür. Borçlanma ihtiyacı duymadıklarını beyan eden ailelerin oranı ise '89'da %37.8'den 96'da %34.6'ya gerilemiştir. Borçlanmanın en yaygın olduğu aileler 89'da sırasıyla esnaf (%64.9), memur (%64.7) ve işçi (%62.7) aileleri iken, 96'da bu sıralama işçi (%73.2) esnaf (%66.8) ve memur (%61.5) aileleri olarak değişmiştir. Borçlanma zorunluluğu duyan işçi ailelerinin oranındaki on puandan fazla sıçrama dikkati çeken bir bulgudur.

Banka vb. kurumlardan borçlanmaya kıyasla, yakın çevreden borçlanmanın yaygın olarak tercih edilmesi her iki araştırmanın da ortak bulgusudur.

ooo

Enflasyonun hanehalkı düzleminde yaratması olası mikroekonomik etki ve tepkileri Türkiye bağlamında irdelemeye dönük iki araştırmanın sonucunda iki noktanın altını çizmekte yarar var. Bunların birincisi, ülkemizde yaşanan kronik enflasyonun ekonominin en mikro birimi olan aile üzerinde hemen tüm etkileri yarattığı ve olası tüm tepkileri ürettiğidir. İkincisi ise yüksek dozlu, sürekli enflasyon yerleşik hale geldikçe hanehalkı bunun etkilerinden kısmen de olsa kaçabilmeyi ve kendisini bir ölçüde de olsa koruyabilmeyi becerebilmiştir. İki araştırmanın

bulguları arasındaki önemli farklılaşmaların hemen hepsi, bu noktayı vurgular niteliktedir. Bu bağlamda önemli bir dönemsel farklılığı da gözönünde tutmak yararlı olur.

1980'li yılların büyük kısmında

ha-nehal-kı, enflasyonun yanısıra dozu yüksek bir yapısal uyum programının yükünü kaldırmak zorunda kalmıştır. 1990'lı yıllarda en azından bu dozun zayıflamasının hanehalkını enflasyona karşı daha techizatlı ve dirençli hale getirdiğini gözden kaçırmamak gerekir.

Prof.Dr. Taner Berksoy
Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi

2010 yılı için hayaller...

Mahfi Eğilmez

Türkiye ekonomisinin bir yıl sonra nerede olacağını söylemek tahminden öte biraz falcılık. Böyle bir ortamda 10 yıl sonrasını konuşmaya çalışmak ise, yalnızca hayal kurmak olabilir. O nedenle 2000 yılı tahminlerinde hükümetin hedeflerine sadık kalmaya çalışırken 2010 yılı için hayaller kurmaya başlayacağız.

Başlıca üç tür hayal kurulabilir:

1- **İyimser hayaller.** Yani herşeyin bugünkünden daha iyi olacağını hayal edebiliriz.

2- **Orta halli hayaller.** Üç aşağı beş yukarı her şeyin bugünküne benzer koşullarda sürüp gideceğini düşünebiliriz.

3- **Kötümser hayaller.** Gelecekteki gelişmelerin bugünkünden iyi olmayacağını düşünebiliriz.

Bu üç hayal, üç senaryo halinde sunulabilir. İyimser senaryo, orta halli senaryo ve kötümser senaryo. Kuşkusuz bunlara bir de felaket senaryosu ekleyebiliriz. Ama bugünkü gelişmeler Türkiye'nin önünde böyle bir senaryo olmayacağı izlenimi bıraktığı için, felaket senaryosuna değinmemekte yarar var.

Senaryolar

Bu risklere karşın bugünkü görünüm, hükümetin bütün bu riskleri aldığı ve sorunları çözmeye kararlı olduğu biçiminde. Şimdi bir varsayım yapalım ve diyelim ki, hükümet seçimin normal zamanına kadar iktidarda kalacak. Yani erken seçime neden olacak bir siyasal istikrarsızlık doğmayacak. Hükümet, IMF'ye verdiği bütün taahhütleri tutacak. Biraz daha iyimserleştirelim varsayımlarımızı ve diyelim ki, Türkiye, demokrasi, insan hakları, hukuk reformu ve diğer sosyal alanlarda da gereken her türlü reformu yaparak 2004 yılında Avrupa Birliği üyesi olacak.

Bu durumda iyimser senaryomuz çalışacak demektir. Yani doğrudan yabancı sermaye yatırımları hız kazanacak ve Türkiye bu anlamda yabancı fonların cazibe merkezi olacak. Böylece Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, yatırımların ve dolayısıyla büyümenin artmasına yol açacak. Özelleştirmeler en yüksek düzeyde gerçekleşecek ve bunun sonucunda özelleştirilen kuruluşlarda ortaya çıkacak verimlilik artışları

büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratacak. Bunların yanı sıra Avrupa Birliği üyeliği, Türkiye'ye bir yandan karşılıksız fonların akmasına bir yandan da turizm gelirlerinin yükselmesine yol açacak. Bütün bu gelişmelerin büyümeyi iyiden iyiye uyaracağından hiç kuşku yok. Senaryolarımız özetle şunları gösteriyor:

İyimser senaryoya katkı

Kuşkusuz ABD ve Avrupalı ülkeler önümüzdeki 10 yılda büyümeye devam edecekler. O nedenle aradaki fark hemen on yılda kapanmayacak. Ama iyimser senaryomuz, farkın daralacağını söylüyor.

Biz, iyimser senaryo ya da onun benzeri bir senaryonun oynanacağına inanmak istiyoruz. Ola ki iyimser senaryodan sapma ortaya çıkarsa, eski filmlerde ne oluyordu diye aklınıza bir soru takılırsa, şu iki senaryoya başvurulabilir; ötekileri bir yana koyup da iyimser senaryoyu biraz daha sürdüreceğiz olursak, Türkiye'nin B + olan kredi notunun bir süre sonra BB'ye yükselebileceğini tahminde zorlanmayız. Böyle bir gelişmenin ortaya çıkması ise Türkiye'nin, dış borçlanma miktarlarının artması, vadelerin uzaması ve faizlerin düşmesi gibi bir ortama girmesine yol açacak. Bu gelişme yalnızca Hazine'nin dış borçlanmasında değil, bankaların ve diğer kuruluşların dış borçlanmalarında da ortaya çıkacak.

Aslında, Asya ve Rusya'da yaşanan krizin etkilerinin henüz unutulmamış olması ve Türkiye'nin bu ülkelerden önce davranarak bir istikrar programını uygulamaya koymuş olması bu sonucu hızlandıracak. Dış borçlanmada ortaya çıkacak rahatlama, Türkiye'nin ekonomik büyümesini de hızlandıracak.

...

Önümüzdeki kısa dönemde paranın biraz serseri bir tavır izlemesi kaçınılmaz görünüyor. Yaklaşık 25 yıldır yüksek enflasyonla yaşamış bir ülkede yeni ortama alışkanlık yaratılması zaman alacak. O nedenle para, gidecek yer arayacak bir süre. Enflasyonist ortamda işler daha kolaydı. Hiç bir şey bilmeyen kişi bile parasını bir sepette toplamayı biliyordu. Biraz TL mevduatı, biraz döviz mevduatı, biraz bor-

sada yatırım güzel bir dağılım veriyordu. Şimdi bu kadar kolay değil işler. Para, toplu olarak gittiği her yerde sorun çıkıyor. Hep birlikte borsaya gidildiğinde önce borsanın yükselmesine yol açıyor ama bir süre sonra borsa düşünce şaşkınlık başlıyor. O aşamada parasını kurtaran mevduata yöneliyor ama faizler düşmüş oluyor.

Bu dalgalanmalar bir süre devam edecek. Ta ki toplum enflasyon düşüşüne alışmaya kadar. Henüz enflasyonda herhangi bir düşüş olmadığı için hiç kimse faizlerin niçin düştüğünü, dövizin niçin eskisi gibi yükselmediğini anlamıyor. Bir süre sonra enflasyonda düşme başlayınca bütün bunlar anlaşılır hale gelecek.

Herşey hayal etmekle başlar. Albert Einstein diyor ki: "Hayalgücü bazan bilimden daha önemlidir." 10 yıl sonra büyümenin uzun yıllar ortalamasının neredeyse 3 katına çıktığı, enflasyonun yüzde 1'lere indiği, Avrupa Birliği'ne üye olmuş bir ülke hayali. İyimser senaryoda, Maastricht kriterleri tuttuğu için Euro'ya girişimiz de var. O nedenle 2008 yılından itibaren enflasyon yüzde 1'e düşüyor. Güzel bir hayal.

Sonuç

Bütün bu örneklerle varılmak istenen nokta şu: Eğer Türkiye, bundan sonra doğru politikaları izlerse, hızla gelişmiş ülkeler arasına girer. Ya bunlar olmazsa? Ya Türkiye doğru politikaları izlemekten vazgeçerse? Tıpkı geçmişte olduğu gibi yine popülizm ağır basarsa? O zaman da duruma göre öteki iki senaryomuzdan birisi devreye girer. Öteki iki senaryonun pek de tartışılacak bir yanı yok. Çünkü biz o senaryolara dayanan filmleri geçmiş 25 yılda çok gördük. Burada tekrarlamaya gerek yok. Yalnızca

üç noktaya değinmek gerekir:

1- Eğer Türkiye, doğru politikaları uygulamak yerine yine siyasal istikrarsızlığa saplanıp kalırsa, kötümser senaryo ortaya çıkacak demektir. O takdirde biz, bir kaç yıl sonra Avrupa sevdasını bir yana bırakıp tipik bir Ortadoğu ülkesi olacağız.

2- Türkiye, son on yılda sergilediği performansla devam ederse, orta senaryomuz gerçekleşecek demektir. Bu durumda da Türkiye, ileride çok daha zor koşullarda bugün denediği programın çok daha yüksek faturalı olanını bir kez daha deneyecek. Bu senaryo bizim Avrupa Birliği'ne en az 10 - 15 yıl giremememiz anlamına geliyor.

3- Türkiye'nin kaçınması gereken en önemli konu siyasal istikrarın bozulmasıdır. Koşullar ne olursa olsun ekonomik program süresince siyasal istikrarı bozacak her türlü gelişmeden kaçınmak gerekir. Geçmiş deneyimlerimiz Türkiye'de siyasal istikrarın olmadığı ortamlarda ekonomik istikrarın da olamayacağını gösteriyor. Üstelik bu kez oluşabilecek bir siyasal istikrarsızlığın yaratacağı ekonomik istikrarsızlık, geçmişte yaşadığımız sorunlardan çok daha çok farklı bir boyuta taşıyabilir bizi.

Programdan önemli bir sapma ortaya çıkarsa döviz fiyatlarının nereye gidebileceğini ve dolayısıyla enflasyonun hangi düzeye çıkabileceğini hayal etmek bile zor. O nedenle

siyasal istikrarı korumak bugün eskisinden çok daha önemli. Elimizdeki veriler ve bilgiler, iyimser senaryonun ağırlık kazandığı yolunda.

Dr. Mahfi Eğilmez
Yazar

SENARYOLAR

Göstergeler	İyimser		Orta		Kötümser	
	2000	2010	2000	2010	2000	2010
GSMH (Milyar \$)	213	617	213	405	208	306
Nüfus (Milyon)	63.8	74.9	63.9	78.3	64.1	80.4
Kişi Başı GSMH(\$)	3,332	8,245	3,360	5,174	3,247	3,800
Cari Denge/ GSMH	-1.3	1.5	-1.5	-1.1	-2.0	-3.5
Faiz Dışı Denge/ GSMH	5.0	2.5	2.5	2.5	1.5	-1.7
Enflasyon (TEFE)(%)	20.0	1.0	30.2	5	40.0	65.0

GRAF VON FABER-CASTELL

DOLMAKALEMLER:

KIZIL KAHVERENGİ BAKKAMAĞACI,
KOYU SİYAH ABANOZ, GÜMÜŞ KAPLAMA VE
SOM GÜMÜŞ SEÇENEKLERİYLE...
İKİ RENKLİ, 18 AYAR ALTIN UÇ,
KARTUŞ VEYA POMPALI.

Dünya Gençlik Merkezi: Akmerkez (0 212) 282 05 87, Carrefour (0 216) 448 00 22, Capitol (0 216) 333 45 96, Ankara (0 312) 541 13 85
• Edwards of Nişantaşı (0 212) 233 17 71, Edwards of Hisar (0 212) 257 33 49, Edwards of Köşk/Ankara (0 312) 441 75 73 • Karum: Nişantaşı
(0 212) 241 79 88, Mayadrom (0 212) 278 49 48 • Temizocak: Karşıyaka/İzmir (0 232) 369 38 38, Alsancak/İzmir (0 232) 421 25 72

ADEL KALEMCİLİK TİCARET VE SANAYİ A.Ş. ANKARA ASFALTI SOĞANLIKKÖYÜ KARŞISI KARTAL 81420 İSTANBUL
TEL: (0 216) 389 58 84 (PBX) FAX: (0 216) 389 60 79, www.grafvonfaber-castell-tr.com, www.gvfc-tr.com